

~~~~~
Autobiografia

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ATHENS SCHOOL OF FINE ARTS
SCHOOL OF FINE ARTS
DEPARTMENT OF FINE ARTS

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
POSTGRADUATE STUDIES PROGRAM
VISUAL ARTS

Μεταπτυχιακή Εργασία
Postgraduate (Master) Thesis

Αυτοβιογραφία
Autobiography

Ειρήνη Μαντινάου/Eirini Mantinaou
A.M. / R.N. : 1442/MET2022-074

Επιβλέπων Καθηγητής/Supervisor Professor
Κωνσταντίνος Χριστόπουλος/Konstantinos Christopoulos

Αθήνα, Φεβρουάριος, 2025
Athens, February, 2025

Τριμελής Επιτροπή

1. Μαρία Παπανικολάου
2. Θωμάς Συμεωνίδης
3. Κωνσταντίνος Χριστόπουλος

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Δηλώνω ότι είμαι η αποκλειστική δημιουργός της πρωτότυπης εργασίας, νόμιμη κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της και ότι έχω το δικαίωμα, να παραχωρήσω τα δικαιώματα που αναφέρονται στην παρούσα άδεια.

Βεβαιώνω, ότι το σύνολο του τεκμηρίου που καταθέτω αποτελεί γνήσιο έργο παραχθέν από εμένα και δεν παραβιάζει τα δικαιώματα άλλου δημιουργού με οποιονδήποτε τρόπο.

Το τεκμήριο/α που καταθέτω είναι το τελικό εγκεκριμένο έργο από την εξεταστική επιτροπή, δεν προκύπτει από λογοκλοπή ή νοθευμένη έρευνα, δεν προσβάλλει πνευματικά δικαιώματα άλλων δημιουργών και δεν παραβιάζει προσωπικά δεδομένα.

Ως κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της εργασίας αυτής, παραχωρώ στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών το μη-αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης και διάθεσης της ψηφιακής μορφής της εργασίας μου, εντός και εκτός του δικτύου, μέσω του Ιδρυματικού Αποθετηρίου «Art-IA», με την προϋπόθεση ότι διατίθεται με μία από τις άδειες που έχω επιλέξει κατά την αυτό-απόθεση. Η εν λόγω παραχώρηση δεν συγκρούεται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τρίτων ή με παραχωρηθέντα ήδη από εμένα σε τρίτους σχετικά δικαιώματά μου. Η βιβλιοθήκη δεν ασκεί κανενός είδους επιμέλεια στο περιεχόμενο της εργασίας μου και αναλαμβάνω πλήρως την ευθύνη του περιεχομένου της.

Η έγκριση της παρούσας εργασίας δεν υποδηλώνει απαραίτητως την αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών.

Περίληψη

Οι έννοιες έθνος, κοινότητα, αρχείο, μουσείο, ιστορία, μυθοπλασία, μνήμη, υποκείμενο, συγγένεια σχηματοποιούνται μέσα σε ένα ασυνεπές ημερολογιακό χρονολόγιο. Περιγράφονται από προσωπικά κείμενα που συνδιαλέγονται με αποσπάσματα θεωρητικών και λογοτεχνικών αναφορών, αναφορές σε ιστορικά ή συγγενικά πρόσωπα και επινοημένα συμβάντα ή γεγονότα. Οι περιγραφές τεκμηριώνονται από ψηφιοποιημένο αρχειακό υλικό από οικογενειακές και άλλες συλλογές, στιγμιότυπα οθόνης, δακτυλογραφημένα χειρόγραφα, φωτογραφίες έργων ή αντικειμένων και εικόνες. Η σύνθεσή τους επιχειρεί να αποδώσει, με διάφορους τρόπους, την μεθοδολογία της καλλιτεχνικής μου έρευνας και να αναπτύξει το σύστημα εννοιών που την συγκροτεί. Τα κεφάλαια δομούνται από αποσπασματικές σημειώσεις που αναδεικνύουν μερικές περιπτώσεις της ύπαρξης του. Στον πυρήνα ή στις οριακές περιοχές αυτού του συστήματος, η έννοια της αυτοβιογραφίας ταυτίζεται με αυτήν του ιστορικού μυθιστορήματος. Οι σημειώσεις οδηγούν σε συνειρμούς, αναμνήσεις, διερωτήσεις και ανακαλύψεις. Εξετάζονται ζητήματα διαχείρισης διαγενεακών τραυμάτων, προσωπικής εμπλοκής ή αποστασιοποίησης και συγκρότησης μιας προσωπικής γλώσσας. Συμπτώσεις, τυχαία συμβάντα, αυθόρμητη επιτόπια έρευνα, αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας και αναζητήσεις μετασχηματίζονται σε αυτοσχέδιες δοκιμές, επανεφευρέσεις σχεδιαστικών εργαλείων και μακέτες συνύπαρξης. Η μεθοδολογία εμφανίζεται να παραμένει υπό συνεχή ανακατασκευή και οριοθετείται από τις εκδοχές της.

Λέξεις Κλειδιά: Κοινότητα, αρχείο, ιστορία, μεταμυθοπλασία, μνήμη, υποκείμενο, συγγένεια

ABSTRACT

The notions of nation, community, archive, museum, history, fiction, memory, subject, kinship are shaped within an inconsistent diaristic timeline. They are described by personal texts interwoven with excerpts of theoretical and literary references, references to historical or related persons and invented events or happenings. The descriptions are documented by digitized archival material from family and other collections, screen shots, typed manuscripts, photographs of works or objects, and images. Their composition attempts to convey, in various ways, the methodology of my artistic research and to develop the system of concepts that constitutes it. The chapters are structured by fragmentary notes that highlight some instances of its existence. At the core or in the marginal areas of this system, the concept of autobiography is identified with that of the historical novel. The notes lead to associations, memories, questions and discoveries. Issues of managing intergenerational trauma, personal involvement or detachment and the construction of a personal language are examined. Coincidences, chance events, spontaneous field research, childhood memories and quests are transformed into improvised tests, reinventions of design tools and models of coexistence. The methodology appears to remain under constant reconstruction and is defined by its versions.

Keywords: Community, archive, history, metafiction, memory, subject, kinship

Ερμηνευτικό σχήμα

Η αυτοβιογραφία ως ιστορικό μυθιστόρημα

Το αρχείο είναι ο χώρος, φυσικός και φανταστικός με συνεχώς μεταβαλλόμενα, ελαστικά όρια, όπου πραγματεύονται επανερμηνείες, όπου ταυτόχρονα παράγεται και καταγράφεται το γεγονός¹. Οι πηγές, τα τεκμήρια ή τα αρχεία, αντί να αποκαλύπτουν το παρελθόν, το καθιστούν προσβάσιμο.² Η αρχειακή ποιητική εξετάζει τους διάφορους τρόπους (ανα)παράστασης ή παρουσίασης του υλικού και μεταθέτει επαναλαμβανόμενα το ερώτημα από το «τι είναι το αρχείο;» στο «πώς είναι το αρχείο “εγώ”;». Η ιστορία είναι ο χρόνος της λέξης «σήμερα» όπως εμφανίζεται στη φράση «*τίποτε δεν είναι λιγότερο ξεκάθαρο σήμερα από τη λέξη “αρχείο”*».³ Η ιστορία είναι σήμερα τόσο ξεκάθαρη όσο το αρχείο. Η ιστοριογραφία, όπως και η αρχειακή ποιητική, είναι μια εξιστόρηση που μπορεί να φέρει χαρακτηριστικά που κινούνται σ' έναν μεγάλο εύρους άξονα, από την αποστασιοποίηση μέχρι την προσωπική εμπλοκή. Περιγράφω τις έννοιες και σχεδιάζω τις πιο σύντομες συνδέσεις.

Εγγράφω το σημείο α (αποστασιοποίηση, ιστορικό μυθιστόρημα) και το σημείο α' (προσωπική εμπλοκή, αυτοβιογραφία) σε έναν κύκλο και ανακαλύπτω, ως κέντρο του, το σημείο ε (έθνος). Αυτό το εθνοκεντρικό σχήμα περιγράφει τη σύνδεση των δύο αφηγηματικών ειδών μεταξύ τους και η επιφάνεια που ορίζει οριοθετεί το ενδιαφέρον της καλλιτεχνικής μου πρακτικής. Λύνω μια εξίσωση κύκλου, γνωρίζοντας δύο αντιδιαμετρικά σημεία. Το έθνος είναι η κεντρική ή συνδυαστική έννοια μεταξύ αυτοβιογραφίας και ιστορικού μυθιστορήματος. Τα δύο αυτά αφηγηματικά είδη εμπλέκονται με το σημείο – έθνος και με τον άξονα - ιστορία, αφού διαπραγματεύονται όχι μόνο ζητήματα κοινότητας (πολιτική), αλλά και ζητήματα ιστορικής γνώσης και αλήθειας ή έρευνας (ηθική). Οι μετατοπίσεις της επιφάνειας ή ο τρόπος (αισθητική) της εμπλοκής με αυτές τις έννοιες γίνεται το πεδίο της συνύπαρξής τους μεταξύ τους και με τη δική μου καλλιτεχνική έρευνα. Σημειώνω τις ιδιαιτερότητες του κάθε σημείου.

Σημείο ε

Το σημείο ε – έθνος έχει τα χαρακτηριστικά ενός ενεργοποιητικού σημείου που δεν έχει σαφή θέση ή δεν έχει συγκεκριμένες συντεταγμένες. Είναι ένα σημείο που περιγράφεται περισσότερο με χρονικούς όρους συνέχειας και διατήρησης των ιδιοτήτων του.

Σημείο α

Το σημείο α - αυτοβιογραφία είναι ένα φαινομενικά σταθερό ή συμπαγές σημείο απ' όπου διέρχονται άπειρες ευθείες που το καθιστούν επικίνδυνα διάτρητο. Σταδιακά το εξαφανίζουν ή αναδεικνύουν την φαντασιακή του συγγένεια με το σημείο ε. Η αυτοβιογραφία, ως ένα είδος μαρτυρίας, «*προϋποθέτει την καταγραφή προσωπικών βιωμάτων που μπορούν μετωπικά να αντιπροσωπεύουν συλλογικές εμπειρίες, με*

---

¹ Tom Chadwick – Pieter Vermeulen, «Literature in the new archival landscape», *Lit: Literature Interpretation Theory*, τ.31, τχ. 1 (2020), σ.1.

² Enzo Traverso, *Ιδιότυπα παρελθόντα: Το «εγώ» στη γραφή της ιστορίας*, μτφρ. Ν. Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2021, σ.128.

³ Jacques Derrida, *Archive Fever: A Freudian Impression*, μτφρ. Eric Prenowitz, University of Chicago Press, Σικάγο 1996, σ.90.

αποτέλεσμα το ατομικό τραύμα να γίνεται συλλογικό και η ατομική τραυματική εμπειρία να δημιουργεί εθνική κοινότητα».⁴

Σημείο α΄

Το σημείο α΄ - ιστορικό μυθιστόρημα αυτοαναιρείται ως σημείο από την τρισδιάστατη δομή του, που προκύπτει από την ενσωμάτωση της διαχείρισης μιας απόστασης στο εσωτερικό του. Εμπεριέχει την απόσταση μεταξύ του χρόνου συγγραφής και του χρόνου της μυθιστορηματικής δράσης. Είναι ένα κατασκευασμένο σημείο που «κατασκευάστηκε όχι στους μακρινούς ορίζοντες του “απόλυτου παρελθόντος”, αλλά στη ζώνη άμεσης επαφής με αυτό το ανολοκλήρωτο παρόν».⁵ Όταν το παρελθόν ανάγεται στο παρόν το μυθιστόρημα δυνητικά συνδιαλέγεται με την έννοια του έθνους ή με εθνικά ζητήματα, όπως η ιστορική πορεία ή η διατήρηση της ταυτότητας.

Κινούμενο σχήμα ή α=α΄

Αν το σχήμα (κύκλος) κινείται πάντα, ως δίσκος ή τροχός, πάνω στον άξονα ιστοριογραφία - αρχειακή ποιητική, τότε είναι πιθανό σε κάποια χρονική στιγμή το σημείο α να βρεθεί ή να έχει βρεθεί στη θέση του σημείου α΄ και το αντίστροφο. Εντοπίζω ως καθοριστική χρονική στιγμή, για την ελληνική πεζογραφία, την περίοδο της μεταπολίτευσης. Τότε, ίσως τα σημεία ανταλλάσσουν θέσεις ή δεν μπορούν πια να περιγράφονται όπως πριν. Τα αυτοβιογραφικά κείμενα αναλαμβάνουν να περιγράψουν «τι πραγματικά συνέβη» στην Αντίσταση ή στον Εμφύλιο, «συνδυάζοντας το απομνημόνευμα με το ιστορικό δοκίμιο και προβάλλοντας το αυτοβιογραφικό “εγώ” σε σχέση με το συλλογικό και ηρωικό “εμείς” του παρελθόντος».⁶ Η ιστορική πραγματικότητα δεν αποτελεί πια το βασικό στόχο και δίνεται έμφαση στη ρεαλιστική της αναπαράσταση. Το μυθιστόρημα ή, πιο ειδικά, η (μετα)μυθοπλασία των τεκμηρίων ή τεκμηριωτική μυθοπλασία ή τεκμηριοπλασία,⁷ αντιμετωπίζει την ιστορία ως αρχείο. Η ιστορική ή εθνική πραγματικότητα γίνεται πεδίο έρευνας και διατίθεται προς επαναδιαπραγμάτευση. Τα όρια των σημείων συνεχώς διογκώνονται και το σχήμα τείνει να γίνει τρισδιάστατο.

Μετασχηματισμός

Αν αυτό το σχήμα γίνει σφαίρα, τότε γίνεται μια μικρή χάρτινη σφαίρα που φτιάχνω όταν είμαι στο σχολείο, στο μάθημα της ιστορίας. Πάντα μου άρεσε περισσότερο η γεωμετρία. Κόβω ένα μικρό κομμάτι από το βιβλίο, το μασάω και το σχηματοποιώ με τα δάχτυλά μου. Το φτύνω μέσα από ένα άδειο στυλό. Η σφαίρα από χαρτί και σάλιο ξεστομίζεται και χτυπάει κάπου μέσα στην αίθουσα. Το υλικό της είναι τότε μισό δικό μου, μισό ίδιο για όλα τα σχολεία της Ελλάδας. Αυτό το είδος της σφαίρας αποτελεί τον μορφολογικό μετασχηματισμό του σχήματος του κύκλου, όπως αναλύεται παραπάνω.

⁴ Βλ. Δημήτρης Τζιόβας, *Ιστορία, έθνος και μυθιστόρημα στη μεταπολίτευση: Τραύμα, Μνήμη και Μεταφορά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2024, σ.232.

⁵ Μιχαήλ Μπαχτίν, *Έπος και μυθιστόρημα*, πρόλογος – μτφρ. Γ. Κιουρτσάκης, Πόλις, Αθήνα 1995, σ.85.

⁶ Δημήτρης Τζιόβας, *Ιστορία, έθνος και μυθιστόρημα στη μεταπολίτευση*, ό.π., σ.246.

⁷ Έννοια που προτείνεται στο: Κυριακή Χρυσομάλλη – Heinrich, *Προσεγγίσεις στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία: Θεωρητικές και ερμηνευτικές*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2020, σ. 81.

Δημιουργείται από μια προσωπική αισθητηριακή εμπλοκή με ένα δεδομένο και ισότιμα προσβάσιμο αντικείμενο της κοινότητας και γίνεται εργαλείο απεύθυνσης.

Τοποθέτηση

Η καλλιτεχνική μου πρακτική συγκροτείται από το σύνολο των διαφορετικών τοποθετήσεων που επιλέγω σε σχέση με αυτό το σχήμα και τους μετασχηματισμούς του. Εντάσσομαι σ' αυτό ή βρίσκομαι υπό καθεστώς υπεροχής. Μειώνω την απόσταση των αντιδιαμετρικών σημείων και συσχετίζω την αυτοβιογραφία με το ιστορικό μυθιστόρημα. Δοκιμάζω μια ριζική απομάκρυνση που μειώνει την ορατότητα και μετατρέπει το σχήμα σε σημείο ή προσπαθώ για μια εσωτερική έκρηξη - υπονόμηση της δομής του σχήματος, μέσω της (αυτό)κατάργησης των αποστάσεων. Αναζητώ μια εσωτερική καταγωγή, ένα εσωτερικό έθνος ως το κέντρο της δικής μου τοποθέτησης. Αυτό το έθνος ενέχει τη διασπορά του και θα μπορούσε να είναι το ιστορικό μυθιστόρημα της αυτοβιογραφίας του.

Βιβλιογραφία

Μιχαήλ Μπαχτίν, *Έπος και μυθιστόρημα*, πρόλογος – μτφρ. Γ. Κιουρτσάκης, Πόλις, Αθήνα 1995, σ.85.

Δημήτρης Τζιόβας, *Ιστορία, έθνος και μυθιστόρημα στη μεταπολίτευση: Τραύμα, Μνήμη και Μεταφορά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2024.

Κυριακή Χρυσομάλλη – Heinrich, *Προσεγγίσεις στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία: Θεωρητικές και ερμηνευτικές*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2020, σ. 81.

Tom Chadwick – Pieter Vermeulen, «Literature in the new archival landscape», *Lit: Literature Interpretation Theory*, τ.31, τχ. 1 (2020), σ.1.

Jacques Derrida, *Archive Fever: A Freudian Impression*, μτφρ. Eric Prenowitz, University of Chicago Press, Σικάγο 1996, σ.90.

Enzo Traverso, *Ιδιότυπα παρελθόντα: Το «εγώ» στη γραφή της ιστορίας*, μτφρ. Ν. Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2021, σ.128.

Αυτοβιογραφία

Ιστορικό μυθιστόρημα της μεθοδολογίας μιας καλλιτεχνικής έρευνας, όπως διαμορφώνεται κατά την περίοδο 2022-2024.

Εισαγωγή

Η εργασία αποτελεί μια απόπειρα – άσκηση περιγραφής της μεθοδολογίας της καλλιτεχνικής μου έρευνας. Είναι ένα ημερολογιακό χρονολόγιο μεθοδολογίας που περιστρέφεται και αναπτύσσεται γύρω από ένα πλέγμα εννοιών προς διάφορες κατευθύνσεις. Έθνος, κοινότητα, αρχείο, μουσείο, ιστορία, μυθοπλασία, μνήμη, υποκείμενο, συγγένεια. Με αυτές τις έννοιες οριοθετούνται και προσδιορίζονται οι διαδικασίες της, που βρίσκονται υπό συνεχή ανακατασκευή. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις του ερευνητικού υλικού εμφανίζονται ως τυχαία παραδείγματα ή δείγματα συμβάντων που αναδεικνύουν ενδεχόμενες εκδοχές της. Η εργασία αποτελείται από επτά (7) κεφάλαια – αφηγήσεις της πορείας της καλλιτεχνικής μου έρευνας χωρίς γραμμική χρονική αλληλουχία. Το κεφάλαιο «Ανθρακωρύχος, Εμφύλιος» διηγείται τη διαδικασία εξέτασης αντικειμένων από οικογενειακές αρχειακές συλλογές και της σύνδεσης, μέσω αυτών, με ένα διαγενεακό τραύμα με όρους συγγένειας. Στο «Δάσκαλος, Το γλωσσικό ζήτημα» περιγράφονται, με τη μορφή ενός οπτικού δοκιμίου (image essay), οι συνειρμοί συνύπαρξης ενός προσωπικού αρχείου και ενός αρχείου καλλιτεχνικών αναφορών. Στο «Οργανοπαίχτης, Μεγάλη Ιδέα» εντοπίζεται η διασύνδεση της αυθόρμητης επιτόπιας έρευνας και των αναμνήσεων της παιδικής ηλικίας. Το «Κατάσκοπος, Εθνική συμφιλίωση» ασχολείται με την έννοια του αυτοσχέδιου μουσείου και με τη διαμόρφωση ερωτημάτων σχετικών με την προσωπική μεθοδολογία μέσω της ανάλυσης καλλιτεχνικών πρακτικών. Στο «Θεός και θεία, Εσωτερική μετανάστευση» διακρίνεται ως ξεχωριστή στιγμή η ανακάλυψη του εαυτού μέσα στο συγγενικό αρχείο και η ταυτόχρονη αποστασιοποίηση μέσω της ταύτισης με αποσπάσματα ενός θεωρητικού κειμένου. Στο «Χτίστης, Τομή» επιχειρείται ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της μακέτας ως σχεδιαστικού εργαλείου απεύθυνσης. Στο «Πατέρας, Μεταπολίτευση» διερευνάται η κατάσταση της προσωπικής εμπλοκής και εξετάζονται ζητήματα προσωπικής γλώσσας για την περιγραφή της σχέσης ιστορία - μυθοπλασία - αυτοβιογραφία.

Ανθρακωρύχος, Εμφύλιος

Ο Λούης Τίκας και το έθνος των ανθρακωρύχων
Αυτοβιογραφία μιας επινοημένης συγγένειας

Η έννοια της αναγνώρισης ανοίγει μια νέα καρτέλα στον browser του προγράμματος περιήγησης που μεταφράζει την *Ποιητική*⁸ του Αριστοτέλη. Η αναγνώριση είναι ένα από τα δύο μέρη του μύθου (*αναγνώριση - περιπέτεια*) που μπορεί να μετατρέψει μία απλή πράξη (ή έναν απλό μύθο) σε *περίπλοκη*. Διαβάζω τη μετάφραση: «*Αναγνώριση είναι, όπως το λέει και η λέξη, η μεταβολή από την άγνοια στη γνώση, και —τότε— σε φιλική ή εχθρική σχέση των προσώπων που είναι προορισμένα για ευτυχία ή δυστυχία.*»⁹ Η *περιπέτεια* αναφέρεται στις ανατροπές της πλοκής και ίσως σε αναπάντεχα ή αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα στην ερευνητική διαδικασία. Εδώ, τα αντικείμενα μπορεί να είναι ο αγγελιοφόρος που φτάνει στον Οιδίποδα. Η συγγένεια παραμένει καταλυτική.

Από τη μεριά της μητέρας μου

Το βιβλίο

Ψάχνω ανάμεσα στα προσωπικά αντικείμενα ενός θείου της μητέρας μου. Στο σπίτι του στην Κάρπαθο, ύστερα από την κηδεία του, περισσότερα ρούχα, διακοσμητικά, καλοκαιρινά σεντόνια και κάπου κάτω από μια στοίβα περιοδικών από συλλόγους Ελλήνων της Αμερικής και της Αυστραλίας, ένα βιβλίο με τίτλο *Αμοιρολόιτος*¹⁰. Διαβάζοντας βιαστικά το οπισθόφυλλο, σκοπεύοντας σε μια απόφαση για το αν θα το κρατήσω, νιώθω το βάρος του, ασύμβατο με το μέγεθός του¹¹. Η βιογραφία του Λούη Τίκας. Η αίσθηση ότι κάπου έχω ακούσει αυτό το όνομα και η ανεξήγητη θέση του ανάμεσα στα ενθύμια ενός μετανάστη εκκινούν την περιπέτεια.

Διαβάζω το βιβλίο. Ο Λούης Τίκας στην Αμερική συμβαίνει ως μία ριζική ασυνέχεια. Με την άφιξή του στο λιμάνι της Νέας Υόρκης ανασυγκροτείται στο όνομά του. Η υπαρξιακή ανάγκη «διατήρησης της συνέχειας» και η «ιερή γλώσσα» του θρησκευτικού/εθνικού του γενέθλιου τόπου γίνονται χαρακτηριστικά ετερότητας. Ο Ηλίας Σπαντιδάκης γεννιέται στις 13 Μαρτίου του 1886, στα Λουτρά του Ρεθύμνου. Ο Λούης Τίκας γίνεται Αμερικανός πολίτης στις 1 Απριλίου του 1910, στο Ντένβερ του Κολοράντο. Ο Λίο ο Κρητικός (Leo the Cretan) έχει το καφενείο του στην Μάρκετ Στριτ. Εκεί διαβάζονται οι εφημερίδες, συμπληρώνονται οι αιτήσεις, απαντώνται τα γράμματα.

Φτάνοντας, η εύρεση εργασίας ξεκινά από έναν συμπατριώτη πάτρωνα που ελέγχει τη διοχέτευση των ελλήνων εργατών στα ορυχεία, στο Κολοράντο, στη Γιούτα, στη Νεβάδα και αλλού. Γίνονται κάθε φορά οι «νέοι», οι απεργοσπάστες χωρίς να προλαβαίνουν να το

⁸ Αριστοτέλης, *Ποιητική*, μτφρ. Δ. Λυπουρλής, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2008.

⁹ Απόσπασμα από το πρωτότυπο κείμενο του Αριστοτέλη: "αναγνώρισις δέ, ὡσπερ καὶ τοῦνομα σημαίνει, ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολή, ἢ εἰς φιλίαν ἢ εἰς ἐχθραν, τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὠρισμένων", βλ. και στο https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=76&page=8, τελευταία επίσκεψη 17/11/2024.

¹⁰ Zeese Papanikolas, *Αμοιρολόιτος: Ο Λούης Τίκας και η σφαγή στο Λάντλοου*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Κατάρτι, Αθήνα 2002.

¹¹ Παράρτημα, Αντικείμενα, Το βιβλίο του θείου, αντ.1.

συνειδητοποιούν. Χαμηλοί μισθοί, εκμετάλλευση και απάνθρωπες συνθήκες εργασίας. Εργατικά ατυχήματα και θάνατος. Αποζημίωση που αποφέρει κάποιες φορές μεγαλύτερη αμοιβή από τα ημερομίσθια. Συμφωνούν σε μία «*επί συμβάσει δουλεία*»¹². Οι εταιρείες - «δυναστείες» ελέγχουν απόλυτα τις κατοικίες και τα καταστήματα της εδαφικής τους επικράτειας. Οι εργάτες - «υπήκοοι» αναγκάζονται να διαμένουν εκεί και να καταναλώνουν αποκλειστικά από την ιδιοκτήτρια εταιρεία, αφού πληρώνονται με κουπόνια ανταλλάξιμα μόνο στα δικά της καταστήματα.

Οι ταυτότητες πολλαπλασιάζονται και ρέουν προς απρόβλεπτες κατευθύνσεις. Το 1912 είναι ο οργανωτής της απεργίας των Ελλήνων στο Φρέντερικ του Κολοράντο. Ύστερα, Ο Λούης ο Έλληνας (Louis the Greek) στις συνελεύσεις της Ένωσης Ανθρακωρύχων Αμερικής¹³ και αργότερα των Βιομηχανικών Εργατών του Κόσμου¹⁴. Εγκαταλείπει το καφενείο και υπάρχει ως ανθρακωρύχος, εργάτης, συνδικαλιστής. Περιοδεύει στις ανθρακοφόρες περιοχές και συγκεντρώνει στατιστικά στοιχεία για τα ατυχήματα και τους τραυματισμούς, για την πολιτική των εταιρειών και τη συμπεριφορά των υπευθύνων. Οι εργάτες - «σκλάβοι» και ο Λούης απέναντι στο κράτος, την καταστολή και τον John Rockefeller.

Ύστερα, η μεγάλη απεργία των ανθρακωρύχων. Τα κοινά αιτήματα εμπνέουν αγάπη¹⁵ και γίνονται ικανά να οδηγήσουν στην αυτοθυσία. Ταξική ή/και εθνική συνείδηση και έμφυλα στερεότυπα διαπλέκονται και επανερμηνεύονται σε αυτές τις κρίσιμες συνθήκες. Στις ένοπλες συγκρούσεις συμμετέχουν υποκείμενα που υπόκεινται πρώτα σε εσωτερικές συγκρουσιακές διαδικασίες συγκρότησης και διάλυσης ταυτοτήτων. Το σώμα των ανθρακωρύχων «*αποτελεί μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη*»¹⁶. Οι εργάτες καλούνται να γίνουν ένα έθνος σε διεθνικό περιβάλλον, έθνος χωρίς κοινό έδαφος αλλά με κοινό βίωμα στο υπέδαφος. Φτάνουν εκεί από διαφορετικά σημεία της γης για να χάσουν τελείως την αίσθηση του χρόνου και του προσανατολισμού, δουλεύοντας υπερωρίες στα υπόγεια της Αμερικής. Καλούνται να αντιμετωπίσουν την τρομοκρατία της εταιρείας και να εμποδίσουν τους απεργοσπάστες. Στήνουν έναν καταυλισμό σε στρατηγικό σημείο και συνυπάρχουν με όρους ελευθερίας και αλληλεγγύης.

Η αφήγηση της δημιουργίας του «έθνους των ανθρακωρύχων» βασίζεται στην καταιγιστική διαδοχή των συμβάντων. Η εταιρεία ζητά την παρέμβαση της εθνοφρουράς και την άδεια για χρήση των στολών της από δικούς της υπαλλήλους. Οι βίαιες συγκρούσεις που ακολουθούν συμβαίνουν με τη σύμφωνη γνώμη του κυβερνήτη του Κολοράντο. Απεργία σχεδόν δύο χρόνια και την επόμενη μέρα του εορτασμού του «ελληνικού Πάσχα» εισβολή με στόχο την εκκένωση του καταυλισμού. Στις 20 Απριλίου του 1914 οι «πιστολάδες» απαιτούν από τον Λούη να παραδώσει δύο Ιταλούς. Ίσως σκέφτονται ότι είναι ευκολότερο να προδώσει τους «ξένους». Εκείνος ζητά ένταλμα σύλληψης και αρνείται όταν δεν του το δείχνουν. Πρώτη βολή και μάχη στα χαρακώματα. Γυναίκες και παιδιά τρέχουν στους λόφους. Σφαίρες και θάνατος από ασφυξία. Κυνηγητό και κακοποιήσεις από μεθυσμένους πιστολάδες.

Ένας θάνατος και η συνέχεια της βιογραφίας. Ο Λούης ζητά συνάντηση με τον επικεφαλής της εθνοφρουράς Karl Linderfeld κρατώντας λευκή σημαία. Μιλούν για λίγο και ύστερα άγριο χτύπημα στο κεφάλι του Λούη με την καραμπίνα. Πυροβολισμοί στο άψυχο σώμα, εισβολή. Σκοτώνουν, καίνε τις σκηνές. Ύστερα, βρίσκεται το πτώμα κάπου στον

---

¹² «indentured servitude» όρος που χρησιμοποιείται από τον Chris Melonakis, βλ. στο <http://ludlow.gr/el/>, τελευταία επίσκεψη 14/2/2024.

¹³ «United Mine Workers of America».

¹⁴ «Industrial Workers of the World», «IWW» ή «Wobblies».

¹⁵ Παράφραση του «Τα έθνη εμπνέουν αγάπη» βλ. Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοιχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Π. Χαντζαρούλα, επιμ. Έ. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ.213.

¹⁶ Ο ορισμός του έθνους του Benedict Anderson, στο *ίδιο*, σ. 25.

καταυλισμό και μετά μπροστά από μια νεκρώσιμη πομπή με χιλιάδες εργάτες¹⁷. Η νεκρώσιμη πορεία θυμίζει πορεία απεργίας. Τα συνδικάτα καλούν τους εργάτες να εξοπλιστούν και αρχίζει ο ανταρτοπόλεμος. Ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ Thomas Woodrow Wilson παρεμβαίνει στέλνοντας μονάδες του ομοσπονδιακού στρατού στην περιοχή για τερματιστούν οι συγκρούσεις. Ακολουθούν παραπομπές για φόνο προς τους απεργούς και την εθνοφρουρά και δικαστικές αποφάσεις, όπως αυτή της απλής πειθαρχικής επίπληξης στον δολοφόνο του Λούη.

Η φωτογραφία

Η μητέρα του θείου είναι και η μητέρα της γιαγιάς μου, από τη μεριά της δικής μου. Θυμάμαι την προγιαγιά μου. Μαυροφορεμένη φιγούρα, μόνιμα σκυμμένη πάνω από ένα ξύλινο αδράχτι, ξετυλίγει τα νήματα¹⁸. Στα παραμύθια, ο αγαπημένος της τόπος είναι ο Κάτω κόσμος. Σε ένα ντουλάπι, βρίσκω μία νάυλον σακούλα. Πιστοποιητικά¹⁹, συστημένες επιστολές από προξενεία²⁰ και ομαδικές φωτογραφίες μπροστά σε ένα σαλόνι και γύρω από ένα ανοιχτό φέρετρο²¹. Ο πρώτος της άντρας είναι ανθρακωρύχος. Δουλεύει στις «μίνες» της Αμερικής και σκοτώνεται εκεί. Έρχεται μια αναμνηστική φωτογραφία κηδείας, μια αποζημίωση και ένας επόμενος άντρας. Και τα παιδιά, ο θείος και η γιαγιά μου. Υποψιάζομαι την ανάγκη για τη διερεύνηση της εξ αγχιστείας σχέσης τους με το παρελθόν της μητέρας τους. Ίσως να εξηγεί την ύπαρξη του βιβλίου. Μένω με αυτήν την εντύπωση μέχρι να ανακαλύψω το λαθραίο ταξίδι και του δεύτερου συζύγου, του πατέρα τους, στην Αμερική. Αυτή τη φορά, σε μια συζήτηση με τη γιαγιά μου, αποφασίζω να τη ρωτήσω για τους εργάτες που έφευγαν για τις μίνες.

Ο λύχνος

«Πρώτα πη'αίνασι λαθραία, ύστερα κι άλλοι τους εβρίσκανε»²². Ο πατέρας της γιαγιάς μου πάει κι αυτός στις μίνες αλλά επιστρέφει στο νησί επειδή τον καταδίδει ένας Καρπάθιος από διπλανό χωριό. Άγνωστο κίνητρο, ίσως για να του σώσει τη ζωή από τα αναπόφευκτα επικείμενα ατυχήματα ή για να βολέψει κάποιον δικό του. Δεν είχε τα χαρτιά του και γύρισε. Έφερε μαζί του αυτό το πράγμα, δείχνει με τα χέρια της, που είχαν *«για να φέγγουν 'κειά κάτω»*. Αναστάτωση από την αδυναμία ανάκλησης της λέξης. Ο φακός είναι, όχι στο κεφάλι, τον κρατούν στο χέρι για να βλέπουν στις στοές. *«Αυτό το 'χαμε καντήλι στον πόλεμο γιατί παίρνασι φωδιές τ'άλλα καντήλια. Το 'χαμε στη μουσάντρα στις εικόνες και στην εκκλησία και φέρναμε το Άγιο φως για την Ανάσταση. Ύστερα το πετάξασι, το χάσασι, μπορεί να το περικόψασι κάτω στο χωράφι»*. Κάποτε ένας λύχνος ταξιδεύει από τα έγκατα των ορυχείων της Αμερικής για να γίνει καντήλι για εικονοστάσι σε ένα απομακρυσμένο νησί της

---

¹⁷ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Colorado Historical Society, Φωτογραφίες της κηδείας του Λούη Τίκας (Ψηφιοποιημένες φωτογραφίες), φωτλ.1-2. Περισσότερα στο <https://www.historycolorado.org/>, τελευταία επίσκεψη 17/11/2024.

¹⁸ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Ζαχαρούλας Λαγωνικού, Πορτραίτο (Ψηφιοποιημένη φωτογραφία), πορτρ.1.

¹⁹ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Ζαχαρούλας Λαγωνικού, Πιστοποιητικό έγγραφο ταξιδιωτικής εταιρείας (Ψηφιοποιημένο έγγραφο), πιστ.1.

²⁰ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Ζαχαρούλας Λαγωνικού, Φάκελος Αλληλογραφίας (Ψηφιοποιημένος φάκελος), φα.1- 2.

²¹ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Ζαχαρούλας Λαγωνικού, Ομαδική φωτογραφία κηδείας (Ψηφιοποιημένη φωτογραφία), φωτ.1-2.

²² Σημειώσεις από προφορική συνομιλία με τη γιαγιά μου Φωτεινή Νικολαΐδου, Πειραιάς 2023.

Ελλάδας. Μέχρι τώρα, από έναν θείο, ένας πρώτος κι ένας δεύτερος άντρας ή ένας προπάππους και ένας παραλίγο προπάππους, ανθρακωρύχοι.

Από τη μεριά του πατέρα μου

Η αυτοβιογραφία

Άλλη φορά, διαβάζω την αυτοβιογραφία του παππού μου²³. Από την άλλη μεριά. Μαθαίνω μερικές πληροφορίες, τώρα για έναν θείο του πατέρα μου. «Όταν εμεγάλωσαν οι αδελφοί μου Ιωάννης, Μιχαήλ, Ηλίας, Βασίλειος και Φραγκιός, μετανάστευσαν εις Αμερικήν και εκεί εργαζόμενοι, εβοήθησαν εις την οικονομικήν ανόρθωσιν της οικογενείας μας, και την αποκατάσταση των αδερφών μας. Το μεγαλύτερον οικονομικόν βάρος εκράτησεν ο αδελφός μου Φραγκίσκος, ο οποίος ανεσύλωσε την οικογένειάν μας και απέβη ο προστάτης και ο πραγματικός στύλος αυτής». Και στην επόμενη σελίδα. «Έμεινα ορφανός αλλά όχι και απροστάτευτος. Ο πραγματικός προστάτης της οικογενείας μας όπως είπα παραπάνω, ο αδελφός μου Φραγκιός επέμενεν ότι έπρεπε να σπουδάσω κατά την επιθυμία του μακαρίτου πατέρα μας, και το επέτυχε». Ο παππούς μου ο δάσκαλος. Τετράδια, ντοσιέ, σχολικά εγχειρίδια, λευκώματα, μαθήματα στα ιταλικά, παρουσιολόγια, απογραφές της κοινότητας, γράμματα και μερικά αμερικάνικα έγγραφα του αδελφού του Φραγκίσκου. Από τα ταξιδιωτικά γραφεία²⁴ και από τα μεταλλεία²⁵.

Η αλληλογραφία

Η έρευνα με οδηγεί στην έκδοση μιας μεταθανάτιας (αυτο)βιογραφίας²⁶ ενός συντοπίτη, συναδέλφου και φίλου του θείου του πατέρα μου. Διαβάζω την αλληλογραφία²⁷ τους. Μετανάστες εργάτες από άλλη γενιά και από άλλο «κύμα», στην ίδια «μαύρη κακούργα ξενιτιά» της Αμερικής. Ύστερα από χρόνια απόστασης, βρίσκονται τυχαία σε ένα καφενείο στο νησί τους και από τότε δεν σταματούν να ανταλλάσσουν μακροσκελείς επιστολές. Διαβάζω τις απαντήσεις του θείου Φραγκίσκου, τα νέα του, τις σκέψεις για τη ζωή και τις αναμνήσεις από το κοινό παρελθόν της συνδικαλιστικής τους δράσης στην Αμερική. Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας μπλέκεται με τη θρησκευτική πίστη και την πολιτική ιδεολογία σε έναν απρόβλεπτο συνδυασμό αναμνήσεων κοινών προσωπικών βιωμάτων και προβληματισμών για το μέλλον της ανθρωπότητας. Μέχρι τώρα, από έναν θείο, ένας προπάππους και ένας παραλίγο προπάππους κι από την άλλη μεριά, από έναν παππού, ένας θείος. Ανθρακωρύχοι.

Το ένα αντικείμενο μετά το άλλο επιβεβαιώνουν την πιθανότητα μιας καταγωγικής σχέσης με τους πρώτους μετανάστες εργάτες στα ανθρακωρυχεία της Αμερικής. Εντοπίζω

²³ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, Αυτοβιογραφία (Ψηφιοποιημένο χειρόγραφο - Σελίδες από τετράδιο), τετ.1.

²⁴ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, Έγγραφα από Γραφείο Ταξιδίων (Ψηφιοποιημένα έγγραφα), εγγ.1-2.

²⁵ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, Έγγραφα Φραγκίσκου Μαντινάου (Ψηφιοποιημένα έγγραφα), εγγφμ.1-3.

²⁶ Λάμπρος Σταματιάδης, *Το ταξίδι της ζωής μου: Λάμπρος Ι. Σταματιάδης (1897 - 1993)*, επιμ. Ρ. Demoroulos, Hellenic University Club of Southern California, Λος Άντζελες, 2013.

²⁷ Βλ. Παράρτημα, Τεκμήρια, Αρχείο Λάμπρου Σταματιάδη, Επιστολές (Δαχτυλογραφημένα χειρόγραφα), επ.1- 7.

την έρευνά μου στο Ludlow του Κολοράντο και προσπαθώ να αναγνωρίσω τα στοιχεία που θα μπορούσαν να γίνουν σύνδεσμοι του γενεαλογικού μου δέντρου. Διαβάζω, βλέπω ντοκυμαντέρ, ακούω τραγούδια και ψάχνω στα διαθέσιμα ψηφιοποιημένα αρχεία των συγγενών των ανθρακωρύχων. Εξοικειώνομαι με την ιστορία των απεργιών, της κρατικής καταστολής και των δολοφονιών των πιθανών προγόνων μου από τους εθνοφρουρούς. Μερικές ασήμαντες λεπτομέρειες με οδηγούν στη συνειδητοποίηση ότι μπορώ να επινοήσω την ιστορία μου.

Μετά τα αντικείμενα, η επανοικειοποίηση της προφορικότητας εγείρει σκέψεις για μια ενδεχόμενη παροντική αυτοβιογραφία της σχέσης μου με την ιστορία. Χωρίς βεβαιότητες και στατικά δυαδικά διλήμματα. Προσπαθώ να προβλέψω το παρελθόν και διαφαίνεται ο φόβος για το τι θα συναντήσω πηγαίνοντας προς τα πίσω. Άνθρωποι ή πλάσματα που δεν έχουμε συναντηθεί ποτέ, δεν έχουμε γνωριστεί, «συναντιόμαστε» στον «ομοιογενή κενό χρόνο»²⁸ της ερευνητικής εμπειρίας και φανταζόμαστε τους εαυτούς μας ως μία κοινότητα. Ο ψηφιακός καπιταλισμός²⁹ της προφορικότητας του διαδικτύου ενεργοποιεί και υπενθυμίζει τη δυνατότητα επινόησης ενός πιθανού κοινού τόπου ενσυναίσθησης. Η φαντασιακή κοινότητα - έθνος μετασηματίζεται ή μεταφράζεται εδώ στην τοπικότητα που ορίζει η συναισθηματική κοινότητα - οικογένεια³⁰. Οι συνδέσεις γίνονται συγγένειες και η έρευνα γίνεται αναγνώριση. Μετά το τέλος, η αρχή κινείται ανάμεσα στο στερεοποιημένο δίπολο επίσημη ιστορία/πραγματικότητα. Ο ένας ίσως τον γνωρίζει τότε, κι οι άλλοι δύο σίγουρα ακούν κάποτε γι'αυτόν ή περπατούν στα ίδια μέρη. Όλοι τους σε ένα κοινό ταξίδι. Ατμόπλοια - Πολιτείες εν πλω, γίνονται τόποι - εμπειρίες μιας κοινής καταγωγής και του «συνανήκειν» σε μία κοινή μεταβατική κοινότητα.

Η ενσυναίσθηση της ανάγκης ενός διαρκούς επαναπροσδιορισμού αποτελεί σημείο αναφοράς και σύνδεσης του κόσμου μου με αυτόν των μεταναστευτικών μειονοτήτων των αρχών του εικοστού αιώνα. Η αναζήτηση για τις «υποκειμενικές πλευρές της μετανάστευσης και τη σχέση των διεθνικών μετακινήσεων με την ανάδυση νέων μορφών υποκειμενικότητας»³¹ εμπλέκεται άμεσα με τον δικό μου προβληματισμό γύρω από την έννοια του υποκειμένου. Ο μεταναστευτικός εαυτός εμφανίζεται μέσω εγχειρημάτων που προτάσσουν μία ιδιαίτερη δημόσια ατομοκεντρικότητα. Οι αυτοβιογραφίες, οι δωρεές προσωπικών αρχείων και η διαθεσιμότητα για συμμετοχή σε διαλογικές διαδικασίες εκμυστηρεύσεων πολλαπλασιάζουν τις καταγραφές του. Οι αφηγήσεις του μοιάζουν με τις δικές μου. Είναι προσωπικές, μερικές, ανεπαρκείς, αναξιόπιστες, αλλά κυρίως ανοιχτές και επαναδιαπραγματεύσιμες.

Είμαι ανθρακωρύχος, δούλευα με το κάρβουνο έναν ολόκληρο χρόνο μέχρι το 2017. Πριν δώσω εξετάσεις για την είσοδό μου στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών ή πριν γίνω καλλιτέχνης. Έναν χρόνο μετά, ένα λεπτό ελαφρύ βιβλίο φτάνει στα χέρια μου και αρχίζω να το διαβάζω:

«Πώς γίνεται οι καλλιτέχνες, των οποίων ο εργασιακός βίος ποικίλει κατά πολύ από τον έναν στον άλλο ώστε κάθε απόπειρα γενίκευσης να μοιάζει απίθανη, να έχουν τραβήξει την προσοχή εκείνων που χαράσσουν τις πολιτικές και να έχουν γίνει σημαντικό σημείο αναφοράς σε συζητήσεις για το μέλλον της εργασίας; Είναι

---

²⁸ Έννοια που δανείζεται ο Anderson από τον Walter Benjamin στο Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες*, ό.π., σ.48.

²⁹ Αντώνης Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Πόλις, Αθήνα 2005, σ. 92.

³⁰ Βλ. τη φράση «Η οικογένεια ως κοινότητα συναισθημάτων» από τον τίτλο του κεφαλαίου 1 στο: Δήμητρα Βασιλειάδου, *Στον τροπικό της γραφής: Οικογενειακοί δεσμοί και συναισθήματα στην αστική Ελλάδα, 1850 - 1930*, Gutenberg, Αθήνα 2018.

³¹ Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Πόλις, Αθήνα 2006, σ. 315.

ακριβώς αυτή η έλλειψη προγνωστικότητας σχετικά με την κατάληξη της σταδιοδρομίας, η υψηλού ρίσκου στρατηγική ως τρόπος να κερδίζει κανείς τα προς το ζην, μαζί με το κέρδος, που προσδίδει στον συμβαλλόμενο εργοδότη το να είναι κανείς αυτοαπασχολούμενος ή ελεύθερος επαγγελματίας, απαλλάσσοντάς τον από τα συνήθη κόστη που συνεπάγεται η κανονική πρόσληψη, που εξηγεί αυτό το είδος εργασιακού 'μοντέλου' το οποίο στην τρέχουσα κατάσταση καταλαμβάνεται από το νέο δημιουργικό εργατικό δυναμικό. Αυτά τα παντελώς απρόβλεπτα χαρακτηριστικά της καλλιτεχνικής σταδιοδρομίας, είναι που απαντούν στο ερώτημα του πώς ένας ευρύτερος πληθυσμός νέων, εκπαιδευμένος στις τέχνες και τα ευρύτερα δημιουργικά πεδία, και έχοντας επωφεληθεί των ευκαιριών για ανώτερη εκπαίδευση, η οποία έγινε διαθέσιμη από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90, ετοιμάζεται να εισέλθει στον κόσμο της εργασίας. Δοκιμάζουν, ή πρόκειται να δοκιμάσουν, το πως μπορεί να νοείται η δουλειά και το επάγγελμα χωρίς τα οφέλη, την προστασία και την κοινωνική ασφάλεια, που ήταν συνδεδεμένα με την εργασία. Οι καλλιτέχνες είναι τυπικά αυτοαπασχολούμενοι. Ακόμη και σήμερα, συνεχίζει να υπάρχει ένα ρομαντικό ήθος το οποίο περιβάλλει τον εργασιακό τους βίο. Με σωληνάρια χρωμάτων λαδιού ακατάστατα απλωμένα σε ένα μεγάλο ξύλινο τραπέζι μπροστά από το καθαλέτο, και η μουσική να παίζει δυνατά στο βάθος, το στούντιο φαντάζει ως ένα μέρος ιδιαίτερο. Μα είναι ακριβώς αυτά τα συμπαρομαρτούντα και το ειδύλλιο της εικόνας της καλλιτεχνικής εργασίας που εξηγούν το γιατί ο καλλιτέχνης είναι κάποιος ο οποίος, τρόπον τινά, προβλέπει το μέλλον της εργασίας. Ο εργασιακός ρυθμός του ή ρυθμός της, παρέχει ένα πρότυπο για το πως διάφορες εργασίες και καριέρες μπορούν να διαμορφωθούν στη νεοφιλελεύθερη εποχή».³²

---

³² Προσωρινή Ακαδημία Τεχνών, *Η δημιουργικότητα ως εργασιακή μεταρρύθμιση ή η Τέχνη θα επιβιώσει, οι καλλιτέχνες όχι*, μτφρ. Μ. Βαρουζάκης, επιμ. Ε. Καραμπά, Δ. Ζευκιλή, Γ. Σταθοπούλου, Όμπλος, Πάτρα 2018, σ.22-23.

Βιβλιογραφία

Αριστοτέλης, *Ποιητική*, μτφρ. Δ. Λυπουρλής, Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2008.

Δήμητρα Βασιλειάδου, *Στον τροπικό της γραφής: Οικογενειακοί δεσμοί και συναισθήματα στην αστική Ελλάδα, 1850 - 1930*, Gutenberg, Αθήνα 2018.

Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Πόλις, Αθήνα 2006, σ. 315.

Αντώνης Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*, Πόλις, Αθήνα 2005, σ. 92.

Προσωρινή Ακαδημία Τεχνών, *Η δημιουργικότητα ως εργασιακή μεταρρύθμιση ή η Τέχνη θα επιβιώσει, οι καλλιτέχνες όχι*, μτφρ. Μ. Βαρουξάκης, επιμ. Ε. Καραμπά, Δ. Ζευκλή, Γ. Σταθοπούλου, Όμπλος, Πάτρα 2018, σ.22-23.

Λάμπρος Σταματιάδης, *Το ταξίδι της ζωής μου: Λάμπρος Ι. Σταματιάδης (1897 - 1993)*, επιμ. Ρ. Demopoulos, Hellenic University Club of Southern California, Λος Άντζελες, 2013.

Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Π. Χαντζαρούλα, επιμ. Έ. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ.213.

Zeese Papanikolas, *Αμοιρολόιτος: Ο Λούις Τίκας και η σφαγή στο Λάντλοου*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Κατάρτι, Αθήνα 2002.

Δικτυογραφία

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=76&page=8, τελευταία επίσκεψη 17/11/2024.

<http://ludlow.gr/el/>, τελευταία επίσκεψη 14/2/2024.

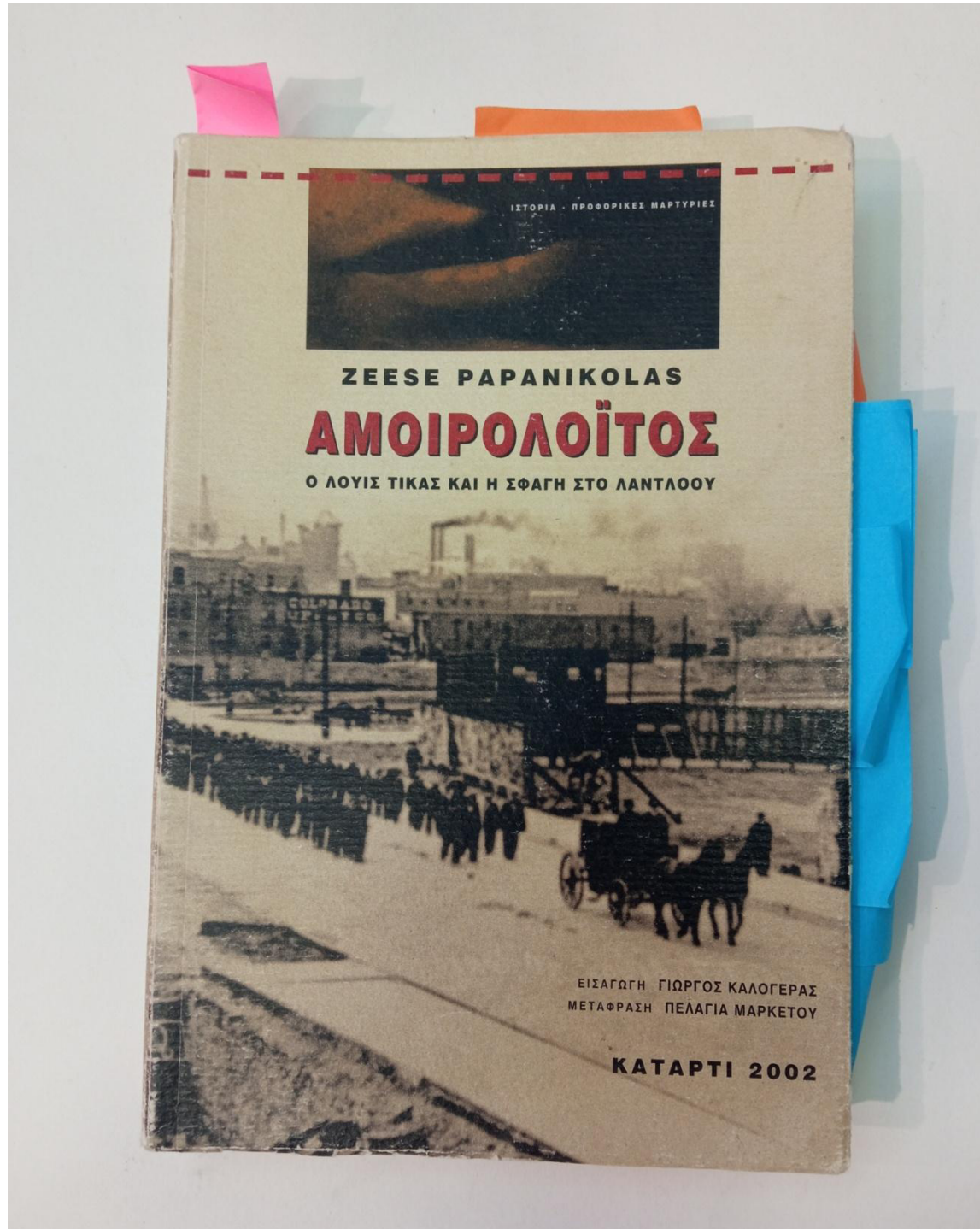
<https://www.historycolorado.org/>, τελευταία επίσκεψη 17/11/2024.

Παράρτημα

Αντικείμενα

Το βιβλίο του θείου

αντ.1

Τεκμήρια

Αρχείο Colorado Historical Society

Φωτογραφίες της κηδείας του Λούις Τίκας (Ψηφιοποιημένες φωτογραφίες)

φωτλ.1

φωτλ.2

Αρχείο Ζαχαρούλας Λαγωνικού
Πορταίτο (Ψηφιοποιημένη φωτογραφία)

πορτρ.1

Πιστοποιητικό έγγραφο ασφαλιστικής εταιρείας (Ψηφιοποιημένο έγγραφο)

πιστ.1

No. **104968**

**Combination
Certificate**

ISSUED BY

**Golden Seal
Assurance Society**

TO

John E. Lagonikos,

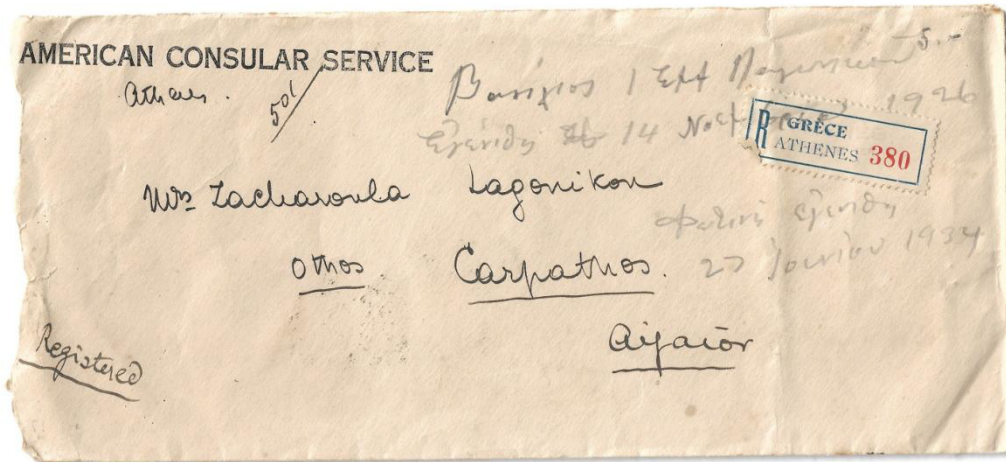
Address: 233 Market Street,
Steubenville, Ohio

Camp No. 414

Date of Issue December 1, 1928

Φάκελος αλληλογραφίας (Ψηφιοποιημένος φάκελος)

φα.1

φα.2

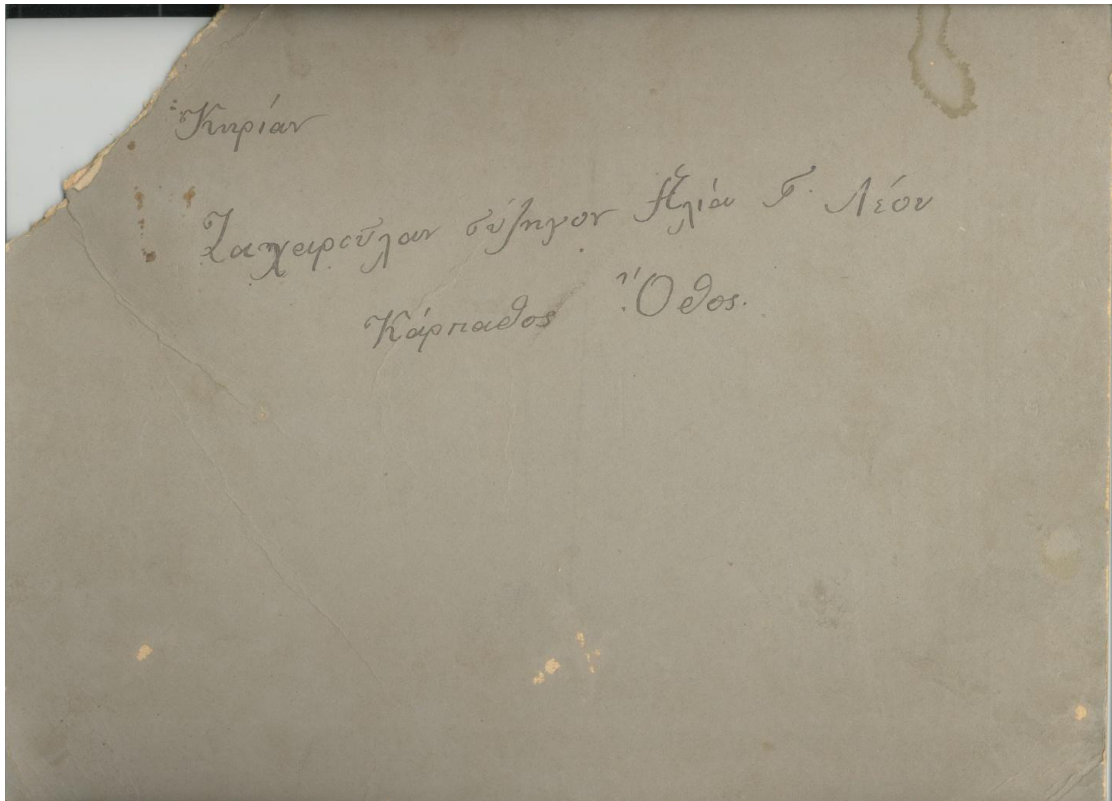

Ομαδική φωτογραφία κηδείας (Ψηφιοποιημένη φωτογραφία)

φωτ.1

φωτ.2

Έγγραφα από Γραφείο Ταξιδίων (Ψηφιοποιημένα έγγραφα)

εγγ.1

ΤΗΛΕΓΡ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: **ΑΡΜΠΕΔ** - ΠΕΙΡΑΙΑ
ΑΘΗΝΑΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΑΞΕΙΔΙΩΝ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
Α. ΠΕΤΡΟΣΙΑΝ

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ | **ΑΘΗΝΑΙ**
ΜΕΓΑΡΟΝ ΒΑΤΤΗ, 6-7 | **ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 55^B**
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 41-206 | **ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 25-834**

ΕΠΙΣΗΜΩΣ ΑΝΕΓΗΓΡΩΣΜΕΝΑ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Έν Αθήναις τῇ 4ῃ Ἰουλίου 1939.

Πρὸς τὸ
ἙΛΛΗΝΙΚὸν ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ
ἐν Ρόδῳ

Κύριοι,

Βεβαίωμεν διὰ τῆς καρούσης μας ὅτι κατὰ
τοῦ ἀντιπροσώπου μας Ἰέας Ἰόρκης ἔχομεν ἐντολὴν
μόλις ὁ κ. Μιλκτιάδης Μαντινάος λάβῃ θεώρησιν κατὰ
τοῦ Ἀμερικανικοῦ Προξενείου Ἀθηνῶν νὰ τηλεγραφή-
σαμεν, ἵνα μᾶς ἀποστείλῃ τὸ εἰσιτήριον τοῦ τὴν Ἀ-
ξίαν τοῦ ὁποῦ ἔχει καταβάλλει ὁ ἐν Ἀμερικῇ ἀδελ-
φός του.

Μετὰ τιμῆς
Α. ΠΕΤΡΟΣΙΑΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ

R. M. L.
ΡΟΔΙΑΙΑ ΜΑΙΗΛΑ ΛΑΪΝΣ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΝΟΤΙΟΝ ΑΜΕΡΙΚΗΝ
ΒΡΑΖΙΛΙΑΝ, ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΝ
ΟΥΡΟΥΓΟΥΑΗΝ,

U. S. L.
ΓΙΟΥΝΑΪ-ΤΕΔ ΣΤΕΙΤΣ ΛΑΪΝΣ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΝΕΑΝ ΥΟΡΚΗΝ

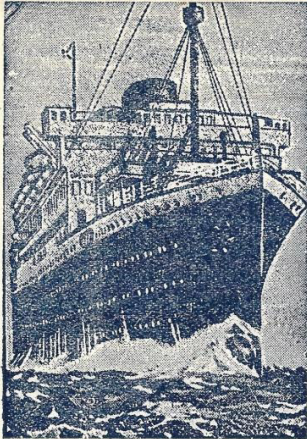
C. P. R.
ΚΑΝΑΔΙΑΝ ΠΑΣΙΦΙΚ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΚΑΝΑΔΑΝ & Ν. ΥΟΡΚΗΝ

P. S. N. C.
ΠΑΣΙΦΙΚ ΛΑΪΝΣ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΚΟΥΒΑΝ, ΠΑΝΑΜΑΝ
ΒΟΛΙΒΙΑΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗΝ
ΠΕΡΟΥ, ΧΙΛΗΝ.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ :
ΑΘΗΝΑΙ, ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΠΑΤΡΑΙ,
ΚΕΡΚΥΡΑ, ΤΡΙΠΟΛΙΣ, ΚΑΛΑΜΑΙ, ΑΙΓΙΟΝ,
ΛΑΜΙΑ, ΛΑΡΙΣΣΑ, ΦΛΩΡΙΝΑ, ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΧΙΟΣ, ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΣ, ΣΠΑΡΤΗ,
ΠΥΡΓΟΣ, ΧΑΝΙΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ, ΣΚΟΠΕΛΟΣ,
ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΝ.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ :
ΜΑΣΣΑΛΙΑ - ΒΡΙΝΔΙΖΙ
ΠΑΡΙΣΙΟΙ-ΧΕΡΒΟΥΡΓΟΝ
Ν. ΥΟΡΚΗ - ΣΙΚΑΓΟΝ
ΜΠΟΥΕΝΟΣ ΑΎΡΕΣ
ΚΟΝΛΙΝ - ΣΜΥΡΝΗΝ
ΒΗΡΥΤΤΟΣ-ΠΟΡΤ-ΣΑΙΤ
ΤΙΡΑΝΝΑ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
N. I. ΚΑΣΣΑΒΕΤΗΣ
303 WEST 42nd STREET
NEW-YORK N. Y.

ΤΗΛΕΓΡ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ : ΑΡΜΠΕΔ - ΠΕΙΡΑΙΑ
ΑΘΗΝΑΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΑΞΕΙΔΙΩΝ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Α. ΠΕΤΡΟΣΙΑΝ

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ
ΜΕΓΑΡΟΝ ΒΑΤΤΗ, 6-7
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 41-206

ΑΘΗΝΑΙ
ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 55^Β
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 25.834

ΕΠΙΣΗΜΩΣ ΑΝΕΓΝΩΡΙΣΜΕΝΑ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19ῃ Δεκεμβρίου 1938.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ

R. M. L.

ΡΟΔΙΩΝ ΜΑΙΗ ΛΑΪΝΣ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΝΟΤΙΟΝ ΑΜΕΡΙΚΗΝ
ΒΡΑΖΙΛΙΑΝ, ΑΡΓΕΝΤΙΝΗΝ
ΟΥΡΟΥΓΟΥΑΗΝ,

U. S. L.

ΓΙΟΥΝΑΪ ΤΕΔ ΣΤΕΪΤΣ ΛΑΪΝΣ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΝΕΑΝ ΥΟΡΚΗΝ

C. P. R.

ΚΑΝΑΔΙΑΝ ΠΑΣΙΦΙΚ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΚΑΝΑΔΑΝ & Ν. ΥΟΡΚΗΝ

P. S. N. C.

ΠΑΣΙΦΙΚ ΛΑΪΝ
ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΚΟΥΒΑΝ, ΠΑΝΑΜΑΝ
ΒΟΛΙΒΙΑΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗΝ
ΠΕΡΟΥ, ΧΙΛΗΝ.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ :

ΑΘΗΝΑΙ, ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΠΑΤΡΑΙ
ΚΕΡΚΥΡΑ, ΤΡΙΠΟΛΙΣ, ΚΑΛΑΜΑΙ, ΑΙΓΙΟΝ,
ΛΑΜΙΑ, ΛΑΡΙΣΣΑ, ΦΛΩΡΙΝΑ, ΙΩΑΝΝΙΝΑ,
ΜΥΤΙΛΗΝΗ, ΧΙΟΣ, ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΣ, ΣΠΑΡΤΗ,
ΠΥΡΡΟΣ, ΧΑΝΙΑ, ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ, ΣΚΟΠΕΛΟΣ,
ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΝ.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ :

ΜΑΣΣΑΛΙΑ - ΒΡΙΝΔΙΖΙ
ΠΑΡΙΣΙΟΙ-ΧΕΡΘΟΥΡΓΟΝ
Ν. ΥΟΡΚΗ - ΣΙΚΑΓΟΝ
ΜΠΟΥΕΝΟΣ Α΄ΡΕΣ
ΚΟΛΩΙΝ - ΣΜΥΡΝΗΝ
ΒΗΡΥΤΤΟΣ-ΠΟΡΤ-ΖΑΙΤ
ΤΙΡΑΝΝΑ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

N. I. ΚΑΣΣΑΒΕΤΗΣ
303 WEST 42nd STREET
NEW-YORK N. Y.

ΠΡΟΣ ΤΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ

Ἐν Ρόδῳ

Κύριοι,

Βεβαιουῦμεν διὰ τῆς παρουσίας μας ὅτι κατὰ τοῦ
ἐν Ἀμερικῇ διαμέγοντος κ. Φράνκ Μαντινάου καὶ μέσω
τοῦ ἐκεῖ ἀντιπροσώπου μας, μᾶς ἀπεστάλησαν διάφορα
προσκλητήρια ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν ἐν Ἰθῆς Καρκάθου,
ἀδελφόν του κ. Μιλτιάδην Μαντινάου.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα δεῶν ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ κατα-
θέσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικόν Προ-
ξενεῖον, τὸ ὅποιον καὶ ὡς μόνον ἀρμόδιον καὶ ὑπὸ τὴν
ἀπολυτὸν κρίσιν του, θὰ ἀποφανθῇ διὰ τὴν εἰς Ἀμερι-
κὴν μετάβασίν του.

Μετὰ κλείσεως τιμῆς

FBI A. ΒΕΛΟΥΣΙΤΗΣ

Έγγραφα Φραγκίσκου Μαντινάου (Ψηφιοποιημένα έγγραφα)

εγγφμ.1

INTER-ORGANIZATION CORRESPONDENCE

CARNEGIE-ILLINOIS STEEL CORPORATION
UNITED STATES STEEL CORPORATION SUBSIDIARY

To TO WHOM IT MAY CONCERN: Date January 24, 1939

From B. R. Richards, Asst. Works Auditor,
Shenango Works, New Castle, Pa.

Subject: Frank Mantinaos, alias Frank Miek

This is to certify that Frank Mantinaos, alias
Frank Miek, prior to 1923, was first employed at this
plant February 8, 1917.

His earnings for 1938 amounted to \$1442.78.

B.R. Richards
Assistant Works Auditor

↙
BRR-m

CHARTER NO 562
FIRST NATIONAL BANK OF LAWRENCE COUNTY

CAPITAL \$ 1,000,000.00

SURPLUS \$ 1,000,000.00

RUFUS C. PATTERSON, CHAIRMAN OF BOARD
ALEX. CRAWFORD HOYT, PRESIDENT
R. C. LOVE, VICE PRESIDENT
JOEL S. MCKEE, VICE PRESIDENT AND CASHIER

W. A. POND, ASST. CASHIER
E. L. THOMPSON, ASST. CASHIER
S. P. FOLTZ, ASST. CASHIER
R. DON WILSON, ASST. CASHIER

NEW CASTLE, PA.

January 27, 1939

To Officers of the American Consular Service:

At the request of Mr. Frank Mantinaos, we certify that he has been a valued customer of this bank for a number of years and now has on deposit with us the sum of \$4,375.01.

Mr. Mantinaos desires to bring his brother, Miltiades Mantinaos to this country.

We have an excellent opinion of Mr. Mantinaos and believe that he would be fully capable of providing for his brother.

First National Bank of Lawrence County

Cashier.

JSM/cd

KAY, RICHARDS & COMPANY

UNION TRUST BUILDING   PITTSBURGH, PA.

NEW CASTLE OFFICE
SAFE DEPOSIT & TRUST CO. BLDG.
TELEPHONE   BELL 309

MEMBERS
NEW YORK STOCK EXCHANGE
PITTSBURGH STOCK EXCHANGE
CHICAGO BOARD OF TRADE
NEW YORK CURB MARKET
ASSOCIATE

J. J. NORRIS
RESIDENT MANAGER

NEW CASTLE, PA.

1/27/39

To whom it may concern:

This is to certify that Frank Mantinaos is the owner of the below securities:

100 Radio Corp of America	#R67439	\$750.00	
100 Radio Corp of America	#R67440	\$750.00	
100 Phila. Reading Coal & Iron Corp	#AN49995	\$100.00	
1 U S Steel Corporation	#T516003	\$ 60.00	
1 U S Steel Corporation	#T267813	\$ 60.00	
100 Ohio Oil Corp	\$1100.00 #		Both held in margin account 1732
200 Western Pacific R R Pfd	\$350.00 #		

Signed *Arthur Hilson*

Αρχείο Λάμπρου Ι. Σταματιάδη

Επιστολές (Δαχτυλογραφημένα χειρογράφα)

επ.1

Αδελφέ μου αγαπημένε Λάμπρο, σε φιλώ με το αδελφικό φιλί της πραγματικής και ειλικρινούς αγάπης.

Συγκινημένος σε ευχαριστώ για τις Πασχαλινές ευχές σου, για την ευχαριστήριον κάρτα σου, τα λόγια σου μου αγγίζουν το βάθος της καρδιάς μου.

Γιορτή του Μεγάλου Επαναστάτη που προσπάθησε με την διδασκαλία του να γεμίσει τις καρδιές των ανθρώπων με χαρά, αγάπη και ειρήνη—Που είναι όμως αυτά τα τρία αγαθά σήμερα;

Μέχρι τότε οι ισχυροί της Γης θα καταδυναστεύουν τους λαούς; Μέχρι τότε θα νοθεύουν την αλληλεγγύη των λαών; Μέχρι τότε θα στήνουν Γολγοθά για να σταυρώνουν έθνη και λαούς; Μέχρι τότε θα κτίζουν εργοστάσια να μεταβάλλουν τον ανθρώπινο ιδρώτα σε όπλα καταστροφής; Μέχρι τότε θα ποτίζουν την Γη με το αίμα των αθώων ανθρώπων;

Η πίκρα γεμίζει τις καρδιές κάθε φιλειρηνικού ανθρώπου όταν αντιμετωπίζει την σημερινή πορεία που οδηγεί στην ολοκληρωτική καταστροφή. Η πρόσδος μας έφερε στο φεγγάρι, μας βοήθησε να ανακαλύψωμεν τόσα και τόσα που έκαναν την ζωήν ευκολότερη μα δεν κατόρθωσε όμως να ανακαλύψει και να στεριώσει την πραγματική αγάπη και ειρήνη στον Κόσμο τούτο τον σημερινό.

Τα έργα αλληλεγγύης απελπιστικά καρκινοβατούν ενώ οι προσπάθειες νέων μέσων αλληλοεξοντώσεων ανθρωπίνων υπάρξεων πολλαπλασιάζονται εκεί που θα έπρεπε να ορθώνονται μέγαρα περιθάλψεως ανθρώπων πτωχών και γερόντων, υψώνουν με αυθάδεια εργοστάσια πολεμοφοδίων.

Τα ανθρώπινα εργαστήρια αντί αν αποτελούν χώρους για την καλύτερευση της ανθρώπινης ζωής, με διαβολική επίδοξη κάνουν συνδυασμούς και αγώνα δρόμου ποιος πρώτος θα προλάβει να κατασκευάσει τα μαζικά μέσα καταστροφής ανθρώπων και πολιτισμών.

Αυτά καλύτερα από μένα τα γνωρίζεις αδελφέ μου Λάμπρε. Όμως τα παραθέτω εδώ για να δεις ότι στα 82 χρόνια δεν ξέφυγα από την ιδεολογία της αγάπης και της ειρήνης ούτε μία γιώτα. Το ίδιο και συ, σταθερός, ακλόνητος αγωνιστής, ανθρωπιστής, φιλόανθρωπος με καθάρια ψυχή, χωρίς ρόζους και αλλοιώσεις από μίσος, εγωισμό, μισαλλοδοξία, ψυχή καθρέπτου, συνείδηση αναπαυμένη. Και το λουλούδι της αγάπης θαλερό, ποτισμένο με το ζωογόνο δροσερό νερό της αγάπης. Χαίρω αδελφέ μου και νοιώθω αρκετά υπερήφανος γιατί ο χρόνος δεν μπόρεσε να χωρίσει τις καρδιές μας και να φέρει λησμονιά. Ευλογημένη η ώρα που σε γνώρισα και ευλογημένη η ώρα που σε έφερε στο μικρό καφεεντάκι του χωριού μου για να μας ξανασυνδέσει τώρα μέχρι θανάτου.

Σε φιλώ ο αδελφός σου,

Φρ. Μαντινάος

ΥΓ: Στην οικογένειά σου θερμούς χαιρετισμούς.

επ.2

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 1977

Αγαπητέ και αλησμόνητε αδελφικό μου φίλε, Λάμπρο, σε φιλώ αδελφικά, καθώς και την ερίτιμον σύζυγό σου, τέκνα, εγγόνια, και λοιπούς συγγενείς.

Συγκινημένος μέχρι δακρύων έλαβα το γράμμα σου στο οποίο απαντώ με την ίδια συγκίνηση.

Η γνήσια φιλία μας που δημιουργήθηκε κάτω από τις ίδιες σκληρές συνθήκες στο σκλαβοπάζαρο της United Steel Corp στο N. Castle μας έκανε τόσο σφικτά που αν και πέρασε από τότε άνω από μισό αιώνα δεν λησμονήθηκε, δεν ατόνησε. Φυλάχτηκε μέσα στην καρδιά μου η σπίθα που με την πρώτη συνάντησή μας στο χωριό μας εκείνο το βράδυ του Αυγούστου άναψε και φούντωσε κι αυτό δεν είναι σχήμα λόγου αλλά μία πραγματικότητα. Έτσι τουλάχιστον την νομίζω εγώ αυτή την αναζωογόνηση, και καμιά αμφιβολία δεν έχω ότι και εσύ το ίδιο αισθάνεσαι.

Το γράμμα σου με έκαμε να θυμηθώ τόσους φίλους και συμμαθητές στο χωριό σας όταν φοιτούσα εκεί και είχα δάσκαλο τον αείμνηστο Χρυσοχέρη, τον Βασ. Πυριστάκη, τον Λεωνίδα Φιλιππίδη, Παχουντίνο, Αννίκα Ποθητού, Ευδοξία Μικροπαντρεμένου, και αργότερα εσένα (τον μοναδικό, τον Γ. Μικροπαντρεμένο, τον Γ. Μιχ. Βλαστό, τον Γ. Κοντό, και αργότερα τον Κονόμο Κων., Μανώλη Κίλα (Καρακατσάνη), τον Σωκράτη Ηλιάδη, τον Γ. Χρυσιάδη, Ηλία Βασιλάκο, όλους τους αδελφούς Βλαστού (Σωτήρη), ιδιαίτερα τον Χαζή που τώρα έγινε μοναχός στο Άγιον Όρος με τον οποίο διατηρώ τακτική αλληλογραφία. Τον αιδ. Παπανικόλα Παναγιώτου, και τόσους άλλους τους οποίους αγαπώ (όσους ζουν) και εκτιμώ. Πιθανόν ότι θα ενθυμήσαι ότι όταν προ ετών έγινε κίνηση να μεταφερθεί το Γυμνάσιο εγώ τάχθηκα κατά γιατί εθεώρησα ότι ήταν υποχρέωσή μου μια και είχα δεθεί στα μαθητικά μου χρόνια μ' αυτό το ωραίο χωριό.

Προ ετών, όταν η κόρη μου Αννίκα, μαζί με την ανιψιά μου Κλεοπάτρα, έμεναν στο Χαλάνδρι, τους έβλεπα τακτικά. Παρακαλώ διαβίβασε σ' αυτήν, σύζυγο και τέκνα της θερμούς χαιρετισμούς.

Και προς το θέμα της υποψηφιότητας του ανιψιού μου Γ. Χιωτάκη, αν και δεν ψηφίζω, αμέσως μόλις έλαβα το γράμμα σου έγραψα σε ορισμένους συγγενείς και φίλους να τον υποστηρίξουν. Αυτό το έκαμα προς χάριν σου αλλά και επειδή σέβομαι τις πολιτικές σου απόψεις. Δυστυχώς σε τούτο τον τόπο οι προοδευτικοί, οι πραγματικοί δημοκράτες καταδιώκονται και δεν υποστηρίζονται. Από βάθους καρδιάς εύχομαι καλή επιτυχία. Πιστεύω ότι θα γνωρίζεις ότι ο Θεμιστοκλής Πρωτοψάλτης είναι μπατζανάκης μου. Η σύζυγός του και η σύζυγός είναι αδελφές.

Αυτός πράγματι έμεινε πιστός στις παλαιές Καρπαθιακές παραδόσεις και ζει σ' έναν παραδεισένιο κόσμο. Το κτήμα του έχει κάθε λογής δένδρα. Μοναχικό του άφθονο νερό. Έχει 500 πορτοκαλιές, άλλες τόσες αχλαδιές, καρυδιές, αμυγδαλιές, ελιές, σταφύλια, μελίσσια, ζώα κάθε είδους. Τι κρίμα να αφεθεί το νησί να ερημωθεί.

Σου γράφω από την Θεσσαλονίκη γιατί εδώ είναι ο γιος μου στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Παρ' όλη της ιστορική φήμη και τις Βυζαντινές παραδόσεις της, για μένα είναι απλώς τόπος εξορίας και μοναξιάς. Χάνεται κανείς μέσα στον κυκεώνα των μεγάλων πόλεων. Εγώ αγαπώ το νησί και το χωριό που γεννήθηκα, την ησυχία, τον καθαρό αέρα, το γάργαρο νερό, και τους φίλους και γνωστούς. Όσους νέους φίλους κι αν προσπαθήσει κανείς να δημιουργήσει δεν θα το κατορθώσει. Μόνον οι παλαιοί φίλοι με τους οποίους δεθήκαμε και οι ιδέες μας κονταυτίζονται μόνον αυτή η φιλία δεν πεθαίνει, κι αυτό αποδεικνύει και η δική μας.

Όσα κι αν σου γράψω, δεν τελειώνουν. Κάποτε λοιπόν πρέπει να σταματήσω αφού ευχηθώ σε σένα, στην σύζυγό σου, και όλη την οικογένειά σου Καλό χειμώνα. Καλές γιορτές, χαρά και ευτυχία. Και εγώ εύχομαι να ξανασυναντηθούμε για να συνεχίσουμε να λέμε για τις ωραίες, παλιές θύμισες.

Φιλικώτατα,
Φρ. Μαντινάος

Θεσσαλονίκη, 20 Δεκ.1977

Αγαπητέ αδελφική φίλε Λάμπρο σε χαιρετώ μετά της αξιότιμου συζύγου σου, τέκνων, και εγγονών, και σας εύχομαι με κάθε ειλικρίνεια ο Καινούριος Χρόνος να είναι για την οικογένειά σας Χρόνος Χαράς, Χρόνος Ευτυχίας.

Έλαβα το φιλικό γράμμα σου και αφήνω σε σένα να φανταστείς τη χαρά μου γιατί αλήθεια το χρειάζομαι εδώ στην σκληρή μοναξιά μου εδώ στην μακρινή πατρίδα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Δεν φαντάστηκα ποτέ μου ότι στα γηρατεία μου θα ερχόμουνα σε τούτο τον άγνωστο τόπο. Έτσι όμως είναι η ζωή, άστατη και απροσδιόριστη. Είναι αλήθεια ότι ζούμε την νοσταλγία του χωριού. Θεωρώ ευτυχισμένους όλους τους συνομηλικούς μου που ζουν εκεί.

Ήταν μια ευτυχής σύμπτωση η συνάντησή μας στο χωριό μας το καλοκαίρι. Ήταν σύντομη αλλά αρκετή για να αναζωογονήσουμε τους παλαιούς δεσμούς μας ύστερα από τόσα χρόνια χωρισμού. Παλαιοί δεσμοί που μας ένωσαν στις πρώτες πικρές εμπειρίες μας στην ξενιτιά.

Εμείς δεθήκαμε αδελφικά γιατί στην καρδιά μας από τότε και μέχρι τώρα η ιδεολογία μας ήταν βασισμένη πάνω στην ιδέα και στην δημιουργία μιας καλύτερης ανθρώπινης κοινωνίας, για το σπάσιμο των αλυσίδων που τον κρατούσαν δέσμιος στην αμάθεια, στις προλήψεις, στην δουλοπρέπεια και τις κάθε είδους προλήψεις ταμπού.

Μπορεί να μη το κατορθώσαμε, όμως κάναμε ότι μπορούσαμε, και το σπουδαίο κρατήσαμε ελεύθερα και την σκέψη και την ψυχή μας. Έτσι συμμερίζομαι την δική σου ικανοποίηση για το τι έκαμες, ποιος είσαι, και τι πρεσβεύεις. Χαίρω που την γνωριμία μας δεν μπόρεσε να φθείρει το πέρασμα του χρόνου και εύχομαι να διατηρηθεί μέχρι την τελευταία μας πνοή πάνω σε τούτο το τρικυμισμένο και την τόσο διεφθαρμένη πια Κοινωνία μας.

Χαίρω αγαπημένη μου Λάμπρο που μπόρεσα με το γράμμα για να σε συγκινήσω. Δεν μπορείς να αμφιβάλεις ότι το ίδιο έγινε και με το δικό σου. Μου έλεγε η γυναίκα μου, «Τόσο σε συγκίνησε το γράμμα του Λάμπρου;» Της απάντησα, «η συγκίνησή μου είναι δικαιολογημένη γιατί το γράμμα αυτό μίλησε μέσα στην ψυχή μου.» Έστρεψε τις σκέψεις μου λίγο σε χρόνια παλιά.

Αν συ αγαπητέ μου Λάμπρο πρόσεξες πόση ζημιά έκαμε στο όμορφο νησί μας ο δρόμος της ξενιτιάς, πόσο μάλλον εγώ. Δεν παύω να αναφέρω στα γράμματά μου στο χωριό πόσο ευτυχείς πρέπει να θεωρούνται αυτοί που ζουν και απολαμβάνουν την φυσική ζωή, αναπνέουν 100% καθαρό οξυγόνο, βλέπουν τον ζωογόνο ήλιο, και απολαμβάνουν την ηρεμία και τη γαλήνη που εμείς γινήκαμε νευρικοί από τους θορύβους, τα καυσαέρια και τον συνωστισμό.

Ο μπατζανάκης μου Θ. Πρωτοψάλτης πολύ νωρίς ανακάλυψε το νόημα της φυσικής ζωής και με ζήλο αφοσιώθηκε σ' αυτή. Έτσι, κατά τους δικούς μου υπολογισμούς, είναι ο ευτυχέστερος χωριανός μας. Το περιβάλλον του είναι πράγματι Κήπος της Εδέμ. Έχει μόνο 500 πορτοκαλιές και χιλιάδες από άλλα καρποφόρα δένδρα, μελίσινα, ζώα, κόττες, κουνέλια. Είναι όπως μου έλεγε ευτυχής και το πιστεύω.

Έγιναν οι εκλογές με τα απρόοπτα. Η δεξιά φάνηκε γερασμένη μα τα κατάφερε να κυριαρχήσει. Πάντως τώρα θα έχει γερή αντιπολίτευση από τον Αντρέα και τον Ζίγη. Λυπήθηκα για τον Χιωτάκη που απέτυχε. Ας ελπίσουμε ότι στις άλλες εκλογές θα επιτύχει. Συγχαρητήρια για την βράβευση της εγγονής σας στα καλλιστεία. Της εύχομαι επιτυχία και στην Δωδεκανησιακή Ομοσπονδία. Εύχομαι μακροζωία να απολαμβάνει τη χαρά που σου προσφέρουν τα παιδιά, εγγόνια, και δισέγγονα σου. Ο ανιψιός μου Γ. Σκουλάτος (___) πολλές φορές στα γράμματά του μου ανέφερε για σας και ψυχολογώντας τον ανακάλυψα ότι τρέφει ιδιαιτέρως αγάπη για σας. Με αυτόν κρατάμε τακτική αλληλογραφία. Αυτός μου έστειλε και εκείνο που έγραψα για την Κάρπαθο και το έχω φυλαγμένο στο αρχείο μου.

Εδώ στη μοναξιά μου σκέπτομαι πολλές φορές τη ζωή που κάναμε στο σκλαβοπάζαρο του New Castle, την κτηνώδη εργασία στον Tin Mill και τους φίλους μου που άλλοι πέθαναν εκεί και άλλοι έφυγαν και σκόρπισαν. Πόσο αλήθεια αλλάζουν οι καιροί. Θυμάμαι εκείνες τις Ιταλίδες που μέναμε στα σπίτια τους και τις ερωτοτροπίες που κάναμε στα κορίτσια, και πώς φύγαμε είναι θάμα. Θυμάμαι εκείνη την Ιταλίδα με το ένα μάτι που είχε μια κόρη και την αγαπούσε ο μακαρίτης ο Γιώργος Κοντός. Πόσο ___ αλήθεια ___ μας τα είπε. Θυμάμαι τον Ηλία Παχούνη που έγινε παπάς στο Pentacostal Mission. Το Γιώργο Μιχ. Βλαστό, τους αδελφούς Μικροπαντρεμένους

και τόσοις άλλους. Πώς πέρασαν αλήθεια τα χρόνια; Έμειναν όμως ανάμεικτες αναμνήσεις που μας συνοδεύουν ακόμη και σ' αυτή την ηλικία.

Αντισταθήκαμε όμως στο ρεύμα που προσπαθούσε να μας παρασύρει και αυτό το θεωρώ μεγάλο κατόρθωμα. Ας πούμε τώρα και κάτι άλλο. Δεν ξέρω αν έπεσε στην αντίληψή σου ένα άρθρο μιας εφημερίδας της Washington DC με τίτλο ΕΝΑ ΒΡΑΒΕΙΟΝ. Το αντιγράψω εδώ μεταφρασμένο γιατί θα σου αρέσει. Η εφημερίδα αυτή προκήρυξε διαγωνισμό με χρηματικό βραβείο δια τον καταλληλότερο χαρακτηρισμό των διαφόρων λαών και της ψυχολογίας των. Τον διαγωνισμό παρακολούθησαν 1.000.000 αναγνώστες και την ομόφωνη απόφαση της 15μελούς επιτροπής εξ επιστημόνων εβράβευσε ο δικαστής Ν. ΚΕΛΛΥ δια τον χαρακτηρισμό του Έλληνα. Λέγει τα εξής:

Προ του δικαστηρίου της αδεκάστου ιστορίας αποκαλύφθη ο Έλληνας ανέκαθεν κατώτερος των περιστάσεων, καίτοι από απόψεως διανοητικής κατείχε πάντοτε τα πρωτεία. Ο Έλληνας είναι ευφυέστατος αλλά και οηγματίας, δραστήριος αλλά και αμέθοδος, φιλότιμος, αλλά και πλήρης προλήψεων, θερμόαιμος, ανυπόμονος αλλά και πολεμιστής. Έκτισε έναν Παρθενώνα και μεθύσας εκ της αίγλης του τον άφησε αργότερον να γίνει στόχος των έριδων. Ανέδειξε τον Σωκράτην δια να τον δηλητηριάσει. Εθαύμασε τον Θεμιστοκλή δια να τον αποπέμψει. Υπηρέτησε τον Αριστοτέλη για να τον καταδιώξει, εγέννησε τον Βενιζέλο για να τον δολοφονήσει. Έκτισε το Βυζάντιο δια να το εκτουρκεύσει. Έφερε το 1821 δια να το διακορεύσει. Εδημιούργησε το 1909 δια να το λησμονήσει. Τριπλασίασε την Ελλάδα και παρ' ολίγο να την κηδεύσει. Κόπτεται την μίαν στιγμήν δια την αλήθειαν, και την άλλην μισεί τον αρνούμενον να υπηρετήσει το ψεύδος. Παράδοξον πλάσμα, αντίθασος, περίεργον, ημίκαινον ημίμαθον, αβέβαιων διαθέσεων, εγωπαθής και σοφώμων ο Έλληνας. Οικτίρατέ τον, θανάματά τον, αν θέλετε ταξινομήσατέ τον αν μπορείτε.

Φιλικώτατα,

Φραγκίσκος Μαντινάς (φίλος για πάντα)

Υ.Γ. Αν σας αρέσει ο χαρακτηρισμός για τον Έλληνα, αντιγράψατέ τον και δώσ' τον και σε άλλους. Κατά τη γνώμη μου αυτός ο δικαστής είναι βαθύς γνώστης της ιστορίας μας. Απέφυγε όμως να κάμει μνείαν για τον Κολοκοτρώνη που κόντεψε να θανατωθεί. Ούτε για τον Καποδίστριαν και άλλους! Απορώ και εγώ τι Λαός είμεθα. Για σκέψου που θα είμαστε αν δεν έπεφτε το Βυζάντιον;

ΕΠ.4

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 1978

Αγαπημένη μου φίλε και αδελφέ ιδεολόγε Λάμπρο σε φιλώ και εύχομαι σε σένα και στην ερίτιμο σύζυγό σου, παιδιά, και εγγόνια υγεία και ευτυχία πάντοτε.

Με χαρά και με αρκετή συγκίνηση έλαβα το φιλικό γράμμα σου και με απληστία το διάβασα και το ξαναδιάβασα για να δώσω στην ψυχή μου την ευκαιρία να το απολαύσω, να συγκινηθώ, να νιώσω τα συναισθήματα και της χαράς και της λύπης. Χαρά γιατί ένας ψυχικά θαμμένος μαζί μου βρήκες τον καιρό και την ευχαρίστηση να επικοινωνείς μαζί μου από την άλλη μεριά του ωκεανού. Λύπη γιατί αν και οι ψυχές μας είναι συναδελφωμένες, ζούμε χωρισμένοι.

Άφησε λοιπόν ψυχή μου την συγκίνηση μου πάνω σ' αυτό το άψυχο χαρτί να φθάσει και να χαιρετίσει την αδελφή ψυχή σου εκεί στα μακρινά.

Αγαπημένη Λάμπρο, αυτή τη στιγμή σου μιλάω με το στόμα. Σου μιλάω με την καρδιά και δεν πάει το χέρι μου να γράψω διαφορετικά από ότι αισθάνομαι.

Πίσω στα παλιά, στα νεανικά μας χρόνια τρέχει ο νους και ο λογισμός. Τότε που αγανακτισμένοι για την άδικη κοινωνία προσπαθήσαμε να παλέψουμε να γίνει η κοινωνία πιο δίκαιη, πιο ανθρωπίνη, και μέχρι σήμερα αυτή την ιδεολογία υπηρετούμε. Μας πλάκωσε όμως το γήρας που μας αφήρεσε τις δυνάμεις αγώνα. Πώς αλήθεια γρήγορα περνάει ο καιρός. Σκέπτομαι ότι η ζωή μας δεν είναι τόσο όση την υπολογίζουμε. Είναι πολύ πιο σύντομη γιατί έως ότου τελειώσει το σχολείο να αποκτήσει προσόντα να αντιμετωπίσει τη ζωή, καθώς εχόντων των πραγμάτων, φθάνει στα 35 χρόνια του. Τι μένει τώρα μέχρι τα 60-65; Και σ' αυτό το διάστημα αρχίζουν να μας ενοχλούν όλοι οι ανεπιθύμητοι επισκέπτες. Ολιγοστεύει το φως, φεύγουν

τα δόντια, υποχωρεί η ακοή, και άλλες ενοχλήσεις. Τι περιθώριο μας μένει για να απολαύσουμε το υπόλοιπο της ζωής; Έτσι είναι η κοινή μοίρα των ανθρώπων.

Απορείς γιατί το υπέρτατο Ον να δώσει τόσο δυστυχία στον άνθρωπο. Αυτή την απορία την έχω εγώ, αλλά η θρησκεία λέγει ότι κληρονομήσαμε την αμαρτία του Αδάμ. Ας το αφήσουμε όμως αυτό το θέμα στους θεολόγους.

Εδώ που ήρθα παρακολουθώ την κατάσταση και καταλήγω στο συμπέρασμα ότι, όπως πάμε και σαν άτομα και σαν Έθνος αντιμετωπίζουμε κίνδυνο εμφυλίου πολέμου και τουρκικού κινδύνου για την ακεραιότητα της Ελλάδας.

Κανένας δεν έχει όρεξη να δημιουργήσει κράτος δικαίου. Ο λαός είναι διχασμένος. Το ρουσφέτι βρίσκεται στο ζενίθ. Ο ένας κλέβει τον άλλον. Το κράτος τον πολίτη, και ο πολίτης για να σωθεί, κλέβει και αυτός το κράτος. Ποτέ νομίζω η Ελλάδα δεν είχε τόσο κακοδιοίκηση όπως αυτή τη φορά (εξαιρουμένου της 7ετίας).

Παραξενεύτηκα αλήθεια στο σημείο που αναφέρεις ότι έπρεπε να μας προσκαλέσεις στα σουβλάκια. Ούτε από το μυαλό μας δεν πέρασε αυτό. Εκτός που ήσωνα φιλοξενούμενος άλλων, της σειράς ήταν εμείς να σε φιλοξενούσαμε. Όταν έφυγες κουβεντιάσαμε και είπαμε ότι αν δεν ήταν τόσο αργά να σου κάναμε εμείς στα σπίτια μας το τραπέζι. Ας μη σε στενοχωρεί λοιπόν αυτό, και ας ελπίσουμε ότι θα μας ευνοήσει η ευχή να ξαναβρεθούμε και να κάνουμε ένα REUNION όλοι εμείς που γνωρίστηκαμε κάτω από τις ίδιες σκληρές συνθήκες.

Έκπληξη πραγματικά μου έκανε το γράμμα του εξαδέλφου μου Ν. Κωνσταντινίδη, και χάρω που κρατάς μαζί του αλληλογραφία. Είναι ένας αγαθός άνθρωπος, τίμιος, φιλόανθρωπος, και αξίζει να συνδέεσαι μαζί του. Τον υπεραγαπώ και σαν εξάδελφό μου, αλλά περισσότερο σαν άνθρωπο. Επίσης την Μαρίτσα, την ανιψιά του, τον σύζυγό της Μιχάλη, και τις κόρες της. Όσο για τον ανιψιό μου Γιώργο, αυτός είναι κάτι το ξεχωριστό. Το καλοκαίρι θα έλθει στην Κάρπαθο.

Η Θεσσαλονίκη εφέτος ταλαιπωρείται από βαρυχειμωνιά. Το ίδιο πιστεύω και εσείς.

Ακούσαμε και του Κάρτερ το λόγο του Στέιτ οφ δη Γιούνιον αλλά προτιμώ να μην το σχολιάσω. Δεν βγάζει πια η Αμερική Τζέφερσονς, Λίνκολνς.

Σε φιλώ πάντα με αγάπη και βαθιά εκτίμηση.

Φραγκίσκος Μαντινάος

επ.5

Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 1978

Αγαπημένο μου φίλε αδελφικό, αγωνιστή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανθρωπιστή και ακέραιε άνθρωπε, Λάμπρο, δέξου από αυτή τη μεριά του Ωκεανού τους θερμούς χαιρετισμούς μου, καθώς και της οικογένειάς μου η οποία επιτρέψατέ μου να σας ειπώ ότι εξ ίσου όπως εγώ σας τιμά και σας υπολήπτειται.

Παραδέχομαι ότι άργησες λίγο να μου απαντήσεις και φυσικά ανησύχησα. Όπως η διψασμένη γη την βροχή να δροσίσει, έτσι κι εγώ περίμενα το γράμμα σου γιατί σε τούτη τη μοναξιά τη λίγη χάρά την βρίσκω στα γράμματα των τόσων καλών μου φίλων.

Αν και ζω σε μια ιστορική πόλη η οποία έχει πολλά ενδιαφέροντα, δεν θα ήμουν ούτε ειλικρινής, ούτε φιλαλήθης αν έλεγα ότι είμαι ευχαριστημένος. Όπως ξέρεις εδώ γεννήθηκε ο Μ. Αλέξανδρος. Από εδώ πέρασε κι ο Απόστολος Παύλος, εδώ μαρτύρησαν και ανακηρύχθηκαν άγιοι, ο Δημήτριος, ο Μηνάς, η Θεοδώρα, ο Γρηγόριος. Εδώ γεννήθηκαν οι αδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος που διέδωσαν τον Χριστιανισμό στους Σλάβους. Γεμάτη είναι η πόλη από ερείπια και λείψανα όλων όσοι πέρασαν από εδώ. Ρωμαίοι του Αυτοκράτορα Γαλερίου, Τούρκοι με τζαμιά και μιναρέδες, Σλάβοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, και τώρα εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες του Πόντου και της Μικράς Ασίας. Όταν το 1492 ο Κολόμβος ξεκινούσε με τρία καράβια από την Ισπανία για να ανακαλύψει τας Ινδίας, όπως νόμιζε, 25 χιλιάδες Εβραίοι εδιώχθησαν από την Ιερά εξέταση γιατί δεν ήταν Χριστιανοί από την Ισπανία. Αυτοί έπλευσαν προς Ανατολάς και εγκαταστάθηκαν στην Τουρκία και οι περισσότεροι εδώ στη Θεσσαλονίκη την οποίαν κατέκτησαν σχεδόν. Ο Χίτλερ πήρε από εδώ 65 χιλιάδες στα κρεματόρια του Αουσβιτς. Στη Θράκη, στα Στάγυρα όπως ξέρεις γεννήθηκε ο Αριστοτέλης ο

μεγαλύτερος νους της ανθρωπότητας δια τον οποίον η παράδοση λέγει ότι ήταν εξωγήινος. Ότι ήλθε από άλλον πλανήτη. Επίσης στη Θράκη και ο πρώτος που ανακάλυψε το άτομο, ο Δημόκριτος. Με όλα αυτά εγώ νοσταλγώ να καθίσω κάτω από ένα πεύκο του χωριού μου. Και άλλοι ομοϊδεάτες ονειρευτήκαμε ένα κόσμο ειρηνικό, αδελφωμένο χωρίς διακρίσεις, χωρίς εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Δώσαμε ότι διαθέταμε και ανάλογα με τις δυνάμεις μας. Αν ο κόσμος δεν μπορέσει να εξουδετερώσει τους τυράννους του και να πάρει τις τύχες του στα χέρια του, σ' αυτό φταίνε τα μεγάλα συμφέροντα, οι εκμεταλλεύσεις, οι έμποροι του πολέμου. Βλέπω τον δικό μας πρωθυπουργό που αλωνίζει την Ευρώπη σαν ζητιάνος εκλιπαρώντας να μας δεχθούν στην Κοινή Αγορά για να σωθεί η Πατρίδα! Ο Κάρτερ θυμήθηκε την Βενεζουέλα, την Νιγηρία και την Λιβερία. Γιατί άραγε;

Μήπως για να πει στους κατοίκους της Νιγηρίας ότι από εκεί οι πάλοι ποτέ φεουδάρχες της Φλόριδας πήραν τους πρώτους δούλους; Ή μήπως το πετρέλαιο; Το αν οι Τούρκοι πήραν τα 40% της Κύπρου και έκαμαν 200 χιλιάδες πρόσφυγες στην ίδια τους την πατρίδα. Αν οι Εβραίοι διαπράττουν γενοκτονία στο Λίβανο αυτό δεν συγκινεί. Αλλά αυτά τα καλά τα ξέρουν κι ας πούμε κάτι άλλο. Όσο για σένα και για μένα, η συναδελφσύνη θα διατηρηθεί όσο ζούμε και θα φύγουμε απ' αυτή τη ζωή με την ικανοποίηση ότι ανάλογα με τις δυνάμεις μας κάτι κάναμε για να δει καλύτερες μέρες η ανθρωπότητα.

Μόνο το "Τι είναι η Κάρπαθος για Μένα" έχω και το κρατάω στα αρχεία μου στην Κάρπαθο. Τα άλλα δεν τα έχω. Αν τα είχα ευχαρίστως θα τα έστελνα. Ενθουσιασμένος είμαι για την σκέψη σου να κάμεις βιβλίο. Ασφαλώς θα είναι αριστούργημα.

Τον ανιψιό σας τον γνώρισα καλά στο διάστημα που έκανε αγροτικός γιατρός στο χωριό μου. Παιδί εξαιρετικό, ταπεινό, σωστός αριστοκράτης στην συμπεριφορά. Αυτός θα επιμεληθεί την έκδοση του βιβλίου αρκετά καλά.

Ευχαριστώ πολύ για την ευγενική σου πρόσκληση να έλθω να με φιλοξενήσεις στο LONG ISLAND. Πόσο αλήθεια θα το ήθελα όμως η σωματική μου κατάσταση δεν θα μου επιτρέψει μια τόσο ευχάριστη κατά τα άλλα επίσκεψη κοντά σας. Πάντως συγκινημένος και δακρυσμένος σου στέλλω το ευχαριστώ. Και εγώ θα ήθελα στο χωριό μου να σε είχα συντροφιά ένα ολόκληρο καλοκαίρι. Πόσο ευτυχισμένος θα ήμουνα. Πάντως και χωρισμένες οι ψυχές μας θα είναι αδελφωμένες έστω κι αν μας χωρίζει ένας μεγάλος ωκεανός. Μια μικρή παρένθεση για τον αγαπητό μας εξάδελφο Νίκο Κωνσταντινίδη. Τον εκτιμώ όχι τόσο για την συγγενεία μας γιατί αυτό δεν το διαλέγεις, αλλά για τον εξαιρετικό του χαρακτήρα για την ανθρωπιά του και για το φιλελεύθερο και προοδευτικά φρονιμάτά του. Η διεύθυνση του είναι 5301 SHERWOOD DRIVE, PITTSBURG, PA. Εδώ τελειώνω. Εύχομαι σε σένα στην σύζυγο, και τα εγγόνια σου κάθε καλή υγεία και ευτυχία και καλό Πάσχα.

Με ειλικρινή, ανεπιτήδευτη αγάπη και εκτίμηση,

Ο αδελφικός σου φίλος Φραγκίσκος Μαντινάος

Υ.Γ. Δεν ξέρω ακριβώς πότε θα φύγουμε από εδώ για το νησί. Ο γιος μου βρίσκεται σε επιστημονικό ταξίδι στο πανεπιστήμιο της Ροδεσίας. Τον έστειλε το εδώ πανεπιστήμιο και τον περιμένουμε να έλθει. Αν μου απαντήσεις στείλε το στο χωριό. Χθες έκαμε δυνατούς σεισμούς με σοβαρές ζημιές και στο δικό μας διαμέρισμα, πολυκατοικία μόλις δύο ετών. Τι να πει κανείς. Γιατί τόση μιζέρια στην σημερινή κοινωνία; Ας μην πληγώνω όμως την καρδιά σου, δεν έχω αυτό το δικαίωμα.

Φραγκίσκος

επ.6

Κάρπαθος, 29 Ιουλίου 1978

Αγαπημένο μου, αλησμόνητη ομοϊδεάτη και ανθρωπιστή φίλε Λάμπρο, χαίρε.

Την σύζυγό σου και γενικά όλη την οικογένειά σου χαιρετώ καθώς και η σύζυγός μου.

Έλαβα με ιδιαίτερη χαρά το φιλικό σου γράμμα και σήμερα σου απαντώ πρώτα για να σε ευχαριστήσω για την χαρά που μου προσφέρεις με τα εξαιρετικά, φιλοσοφημένα και φιλικά γράμματά σου. Το βρίσκω δικαιολογημένο να είμαι υπερήφανος που συγκαταλέγω στον κατάλογο των φίλων μου σένα που πραγματικά κατέχεις εξέχοντα θέση στην καρδιά μου. Χαίρω πραγματικά που απολαμβάνεις μετά του καλού και πιστού συντρόφου σου τη δροσιά από τα πλατάνια του εξοχικού σου σπι-

τιού. Σας εύχομαι να ζείτε και να απολαμβάνετε τη ζωή όπως τα τρυγόνια για να χαίρομαι κι εγώ να ακούω.

Συμμερίζομαι αγαπητέ μου Λάμπρο την συγκίνησή σου γιατί το ίδιο συμβαίνει και με μένα όταν διαβάζω τόσο αγόρταγα το γράμμα σου. Η απάντησή μου, το περασμένο καλοκαίρι στο μικρό και απέριπτο καφεενεδάκι του χωριού μου ήταν μια ευτυχισμένη συγκυρία γιατί έγινε αφορμή να ανανεωθεί η φιλία μας και να ανθίσει σαν λουλούδι μετά το ποτισμένο από κρύο και δροσερό νερό. Αν και ήταν σύντομη η συνάντησή μας, όμως γέμισε τις καρδιές μας με γνήσια και άδολη χαρά. Ποτέ δεν θα λησμονήσω αυτή την τυχαία και σύντομη συνάντηση.

Η Κλεοπάτρα ήλθε και απολαμβάνει με τον Βασίλη και Δέσποινα τις διακοπές τους. Μου είπε ότι έλαβε και αυτή το γράμμα σας. Πόσο πολύ συνταυτίζονται οι ιδέες μας για την τόσο έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί σήμερα στη Γη ολόκληρη. Φθάσαμε στο φεγγάρι. Τι ωφελεί όμως αυτό; Ο ιδρώτας και ο κόπος του σημερινού ανθρώπου σπαταλάται όχι για το καλό του ανθρώπου αλλά για την καταστροφή του. Δυστυχώς η διδασκαλία του μαραγκού της Ναζαρέτ δεν βρήκε γόνιμο έδαφος στις καρδιές των ανθρώπων. Η πικρία είναι πιο έντονη στις δικές μας καρδιές που τόσο αγαπούν την αγάπη την ειρήνη και την ισότητα.

Όπως και σαν ορθός παρατηρητής και οπαδός του Χριστού, του Βούδα, του Μωυσή, του Μωάμεθ, όλοι κι ο καθένας με τον δικό του τρόπο συντελεί στην οδυνηρή αυτή κατάσταση. Πολύ φοβάμαι ότι πριν ξεψυχήσει ο καπιταλισμός θα καταρρεύσει και τον πλανήτη που λέγεται Γη.

Όσο για τις δίκες ορισμένων προδοτών στην Ρωσία, φυσικό ήταν να θορυβηθούν όλοι εκείνοι που κόπτονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τι γίνεται όμως στις πατρίδες αυτών που φωνασκούν; Είναι σεβαστά και απαραβίαστα τα ανθρώπινα δικαιώματα στη Μεγάλη μας πατρίδα με 250 εκατομμύρια; Είναι σεβαστά στην Ένωση Ευρωπαϊκών Κρατών; Αλλά εσύ κι εγώ και όσοι σκέπτονται με το δικό μας τρόπο μπορούν απόλυτα να δώσουν σωστή απάντηση. Εμείς ζήσαμε και δοκιμάσαμε αρκετή πικρία και απογοήτευση και θα φύγουμε απ' τη ζωή με αυτή την πικρία και μη απραγματοποίηση την επιθυμία και τον πόθο μας για μια όμορφη υγεία και δίκαιη κοινωνία. Τι κρίμα!

Και τώρα λίγα για την τραγωδία της Θεσσαλονίκης που πρόκειται να είμαστε οι μόνοι Καρπάθιοι που βρεθήκαμε μέσα σ' αυτή τη θεομηνία. Εγώ και η γυναίκα μου είχαμε φύγει πριν τους σεισμούς και δεν δοκιμάσαμε το φόβο και τον τρόμο. Έμεινε όμως ο γιος μου εκεί και δοκιμάστηκε όσο δεν είναι δυνατό να περιγραφεί. Δεν ήταν μόνο η σκληρή δοκιμασία, αλλά και οι ζημιές που για μας είναι πραγματικά καταστροφικές γιατί προ ενός έτους έδωσα 3 εκατομμύρια για την αγορά μεγάλου διαμερίσματος καινούριου μόλις είχε τελειώσει. Επίσης ανάλογα επίπλωση περίπου το ίδιο με την αγορά. Με τους σεισμούς έπαθε σοβαρές βλάβες και είναι ακατάλληλο προς κατοίκηση. Επίσης το ιατρείο έπεσε και καταστράφηκε τελείως επίπλωση, βιβλιοθήκη, εργαλεία. Δεν αρκούν αυτά αλλά έπεσε και το νοσοκομείο που εργαζόταν ο γιος μου. Έπεσε κι αυτό. Έτσι χάσαμε μέσα σε δευτερόλεπτα μια σοβαρή περιουσία που αντιπροσωπεύει σκληρή εργασία μιας ολόκληρης ζωής. Τώρα δεν ξέρουμε που θα ξεχειμωνιάσουμε.

Τι να γίνει, φίλε Λάμπρο. Μηδένα προ του τέλους μακάριζε.

Δεν ήθελα να σε στενοχωρήσω, αλλά δεν το θεωρούσα σωστό να μην το αναφέρω.

Αντιμετωπίζουμε ένα σοβαρό πρόβλημα και εύχομαι να βρεθεί κάποια λύση και για μας. Όλα μας τα χειμωνιάτικα ρούχα έμειναν εκεί. Γίναμε πρόσφυγες. Αυτά και εύχομαι σε σένα και σε όλη την οικογένειά σου υγεία και ευτυχία. Η κόρη σου Αννίκα δεν ήλθε ακόμη.

Φιλικότατα,
Φραγκίσκος

επ.7

Όθος Καρπάθου, 3 Σεπτεμβρίου 1978

Αγαπημένο μου αδελφικό φίλε Λάμπρο σε φιλώ αδελφικά, καθώς την ερίτιμον σύζυγό σας, όλα τα τέκνα και εγγόνια και εύχομαι σε όλους βαθιά μέσα από την καρδιά μου υγεία, χαρά, ψυχική ηρεμία και γαλήνη.

Έλαβα το γράμμα σου αγαπημένο και αλησμόνητε φίλε, και η συγκίνηση είναι μεγάλη. Ευχαριστώ

για τα καλά σου λόγια που γράφετε για μένα και μου θερμαίνουν ακόμη περισσότερο την αγάπη και τα αισθήματά μου για σένα. Στο πρόσωπό σου βρήκα τον ιδεώδη φίλο γιατί δυστυχώς από τους ανθρώπους της ηλικίας μας δεν μπορώ να βρω πολλούς που να ταιριάζει στον χαρακτήρα μου όπως εσύ.

Άλλο τόσο θα θυμάμαι κι εγώ την ευτυχή συγκυρία της συνάντησής μας που αναζωογόνησε την σπινθηρά της φιλίας που ήταν κρυμμένη κάτω από την στάχτη των προβλημάτων που μας φόρτωσε η σημερινή καταναλωτική κοινωνία. Με λύπη και πικρία παρακολουθώ τον σημερινό άνθρωπο που τόσο επιπόλαια αντιπαρέρχεται τα ζωτικά και σοβαρά προβλήματα. Η Γη εγκαταλείφθηκε και παραμελήθηκε, το δέντρο κόπηκε ή καίεται. Οι νέοι μαραζώνουν μέσα στα καφεενεία και το πολύ χρήμα διέφθειρε τα πάντα, ψυχή, σώμα, συνείδηση.

Φέτος είχαμε στο χωριό μας 650 επισκέπτες εκτός των τουριστών που ανακάλυψαν τις καθαρές (ακόμα) ακρογιαλιές και κατά εκατοντάδες έρχονται κάθε εβδομάδα. Η Κλεοπάτρα έφυγε, την Αννίκα την κόρη σου δεν την είδα που τόσο το ήθελα. Το απόκομμα της εφημερίδας που είχες την καλοσύνη να μου στείλεις το διάβασα με πολύ ενδιαφέρον προ πάντων αυτό που πραγματεύεται η Θεανώ Παπάζογλου για τους πρώτους μετανάστες, τα νεκροταφεία του Σικάγου και τα σθημένα όνειρα όλων εκείνων που ταφήκαν κάτω από το βαρύ χύμα της Αμερικής. Για μας που λιώσαμε μέσα στα εργοστάσια του UNITED STEEL CORPORATION, εγώ κι εσύ εναντίον της θρησκείας δεν είμαστε, απ' εναντίας ακολουθούμε τον Μεγάλο Επαναστάτη και την διδασκαλία του, δηλαδή την αγάπη για τον συνάνθρωπό μας και την ειρήνη για όλο τον κόσμο. Αν την θρησκεία οι αντιπρόσωποι του Θεού την έκαναν εμπόριο, δεν αντιφάσκουμε με τον Χριστό που έδωσε με το φραγγέλιο τούς αργυραμοιβούς από το προαύλιο του ναού. Είμαστε υπέρ της ειρήνης του σύμπαντος κόσμου, και θεωρούμε όλους τους ανθρώπους ίσους, λευκούς και μαύρους.

Σε σένα που τόσο έχεις εμβαθύνει στην σημερινή κοινωνία και τα προβλήματά της και που εγώ ωφελούμαι διαβάζοντας τα γράμματά σου δεν είμαι εις θέσιν να συγκριθώ μαζί σου. Εύχομαι όλοι οι γνωστοί σου να μπορέσουν να εκτιμήσουν την αξία σου, τις γνώσεις σου και την ακεραιότητα του χαρακτήρα σου. Είθε!

Όσο για την τραγωδία της Θεσσαλονίκης επέπρωτο να βρεθούμε οι μόνοι Καρπάθιοι μέσα σ' αυτή την θεομηνία και να καταστραφούμε. Εγώ διέθεσα σχεδόν όλη μου τη δούλεψη της ζωής μου για να αγοράσω αυτό το διαμέρισμα. 80 χιλιάδες δολάρια, εκτός που έβαλε και ο γιος μου για προσθήκες και επίπλωση, σύνολον 7 εκατομμύρια. Γίνεται σωστή τραγωδία γιατί ο εγκέλαδος γκρέμισε και το ιατρείο με την επίπλωση, όργανα, βιβλιοθήκη, και ακόμη έπεσε και το νοσοκομείο όπου εργαζόταν. Όλα αυτά επιδρούν και στο παιδί μας και σε μας, και χειροτερεύουν τη θέση μας και υποσκάπτουν την υγεία μας. Φοβούμεθα να πάμε και εδώ δεν έχουμε τις ευκολίες για να ξεχειμωνιάσουμε, ούτε θέρμανση, ούτε χειμωνιάτικα ρούχα. Εδώ έχουμε τα καλοκαιρινά, και εκεί τα χειμωνιάτικα. Αφήνόμαστε μοιρολατρικά στη μοίρα μας. Δεν θα 'θελα αυτά, αγαπητέ μου Λάμπρο, να σου τα αναφέρω για να μην πληγώσω την τόσο τρυφερή καρδιά σου και ζητώ να με συγχωρήσεις.

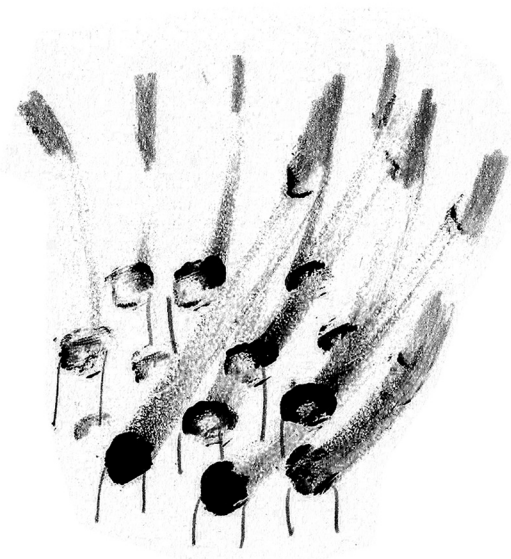
Με αυτά σε αφήνω με την διαβεβαίωση ότι θα κρατώ άσβεστη λυχνία στην καρδιά μου την αγάπη, την εκτίμηση, και την θύμησή σου.

Φιλικότατα,

Φρ. Μαντινάος

Υ.Γ. Αν απαντήσεις στείλε εδώ το γράμμα σου.

~~~~~
Αὐτοβιογραφία

Δάσκαλος, Το γλωσσικό ζήτημα

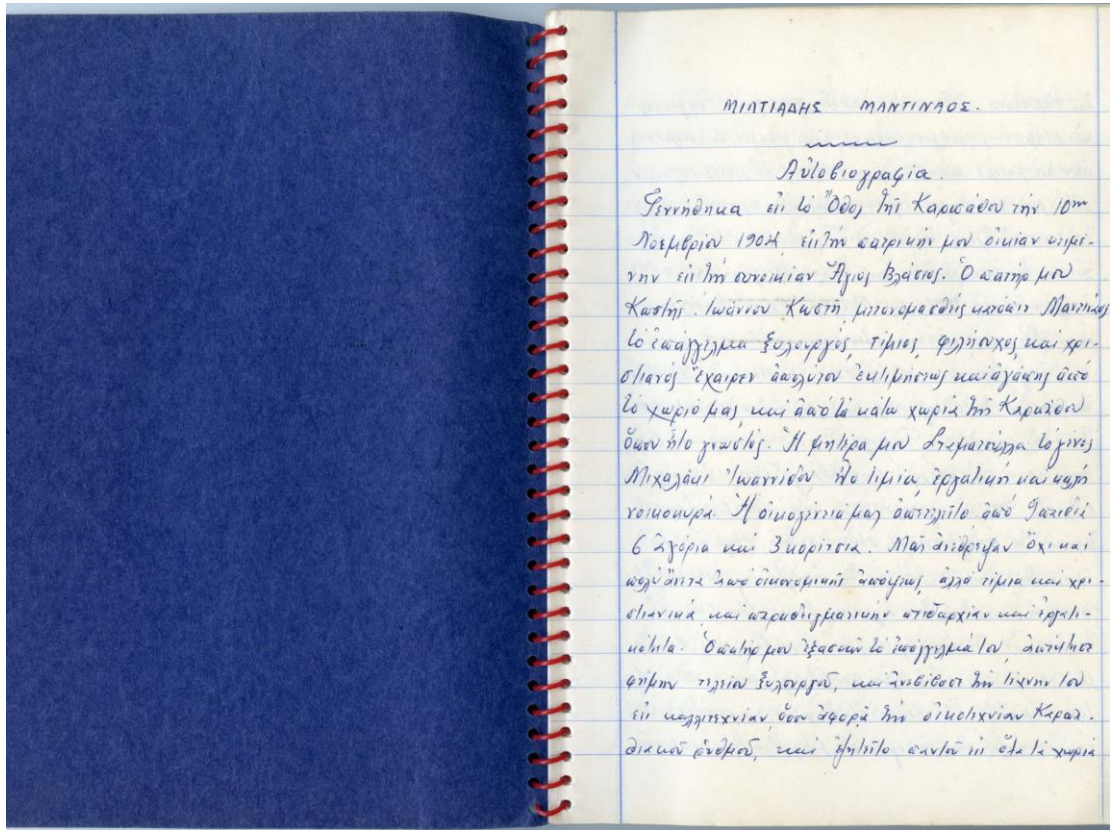
1.

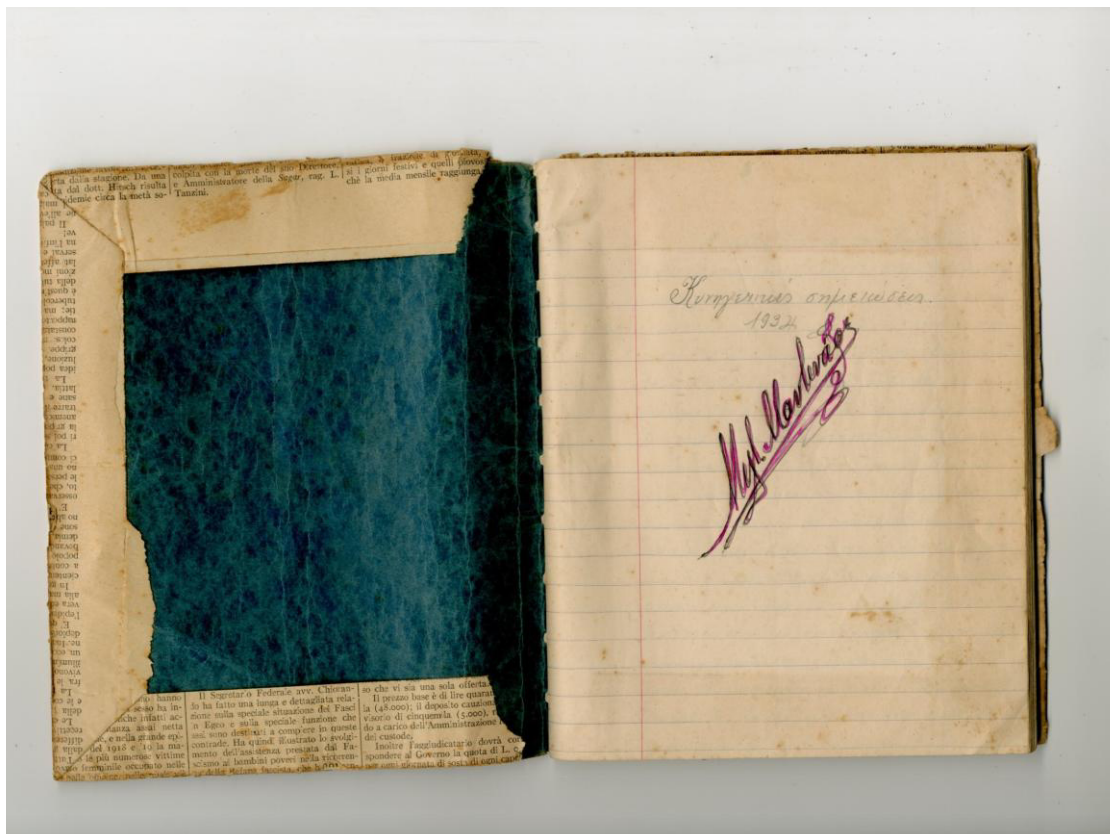
2.

3.

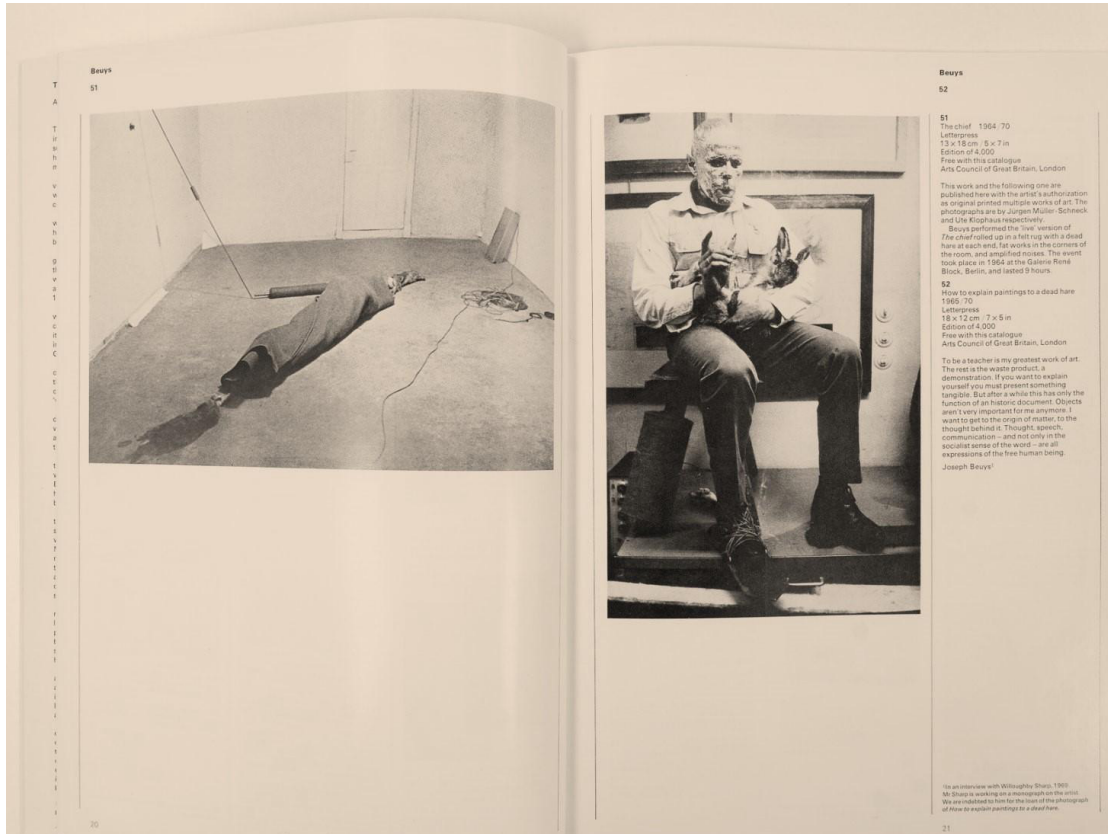

4.

7.

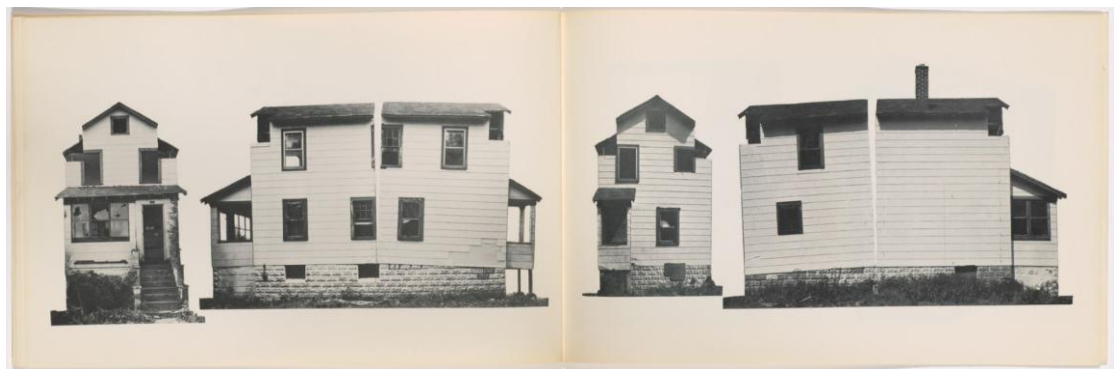
8.

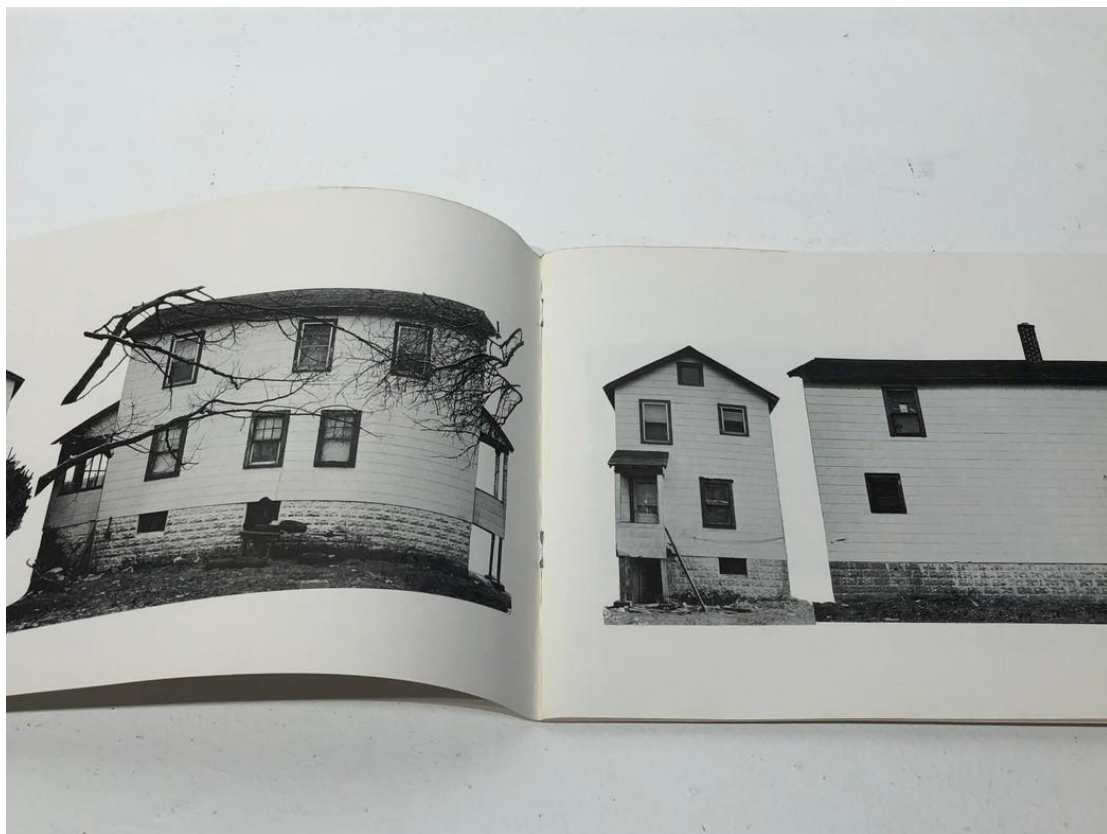
9.

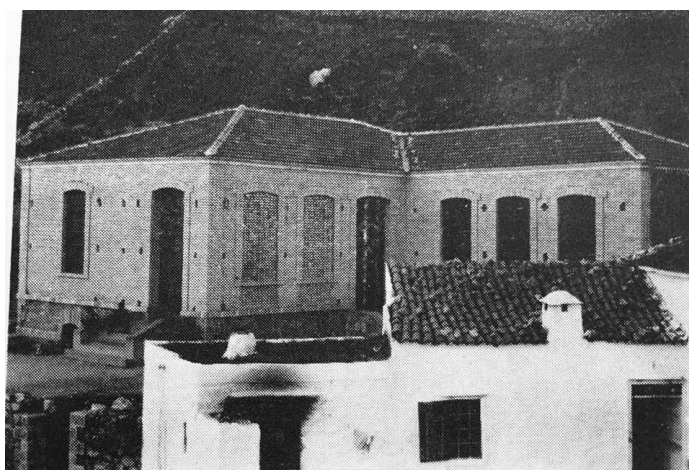
10.

11.

12.

Τὸ Σχολικὸν κτίριον τοῦ Δήμου Ὁθους οἰκοδομηθὲν δαπάναις τῶν ἐν Ἀμερικῇ καὶ Νοτίῳ Ἀφρικῇ Ὁθητῶν. Ἡ

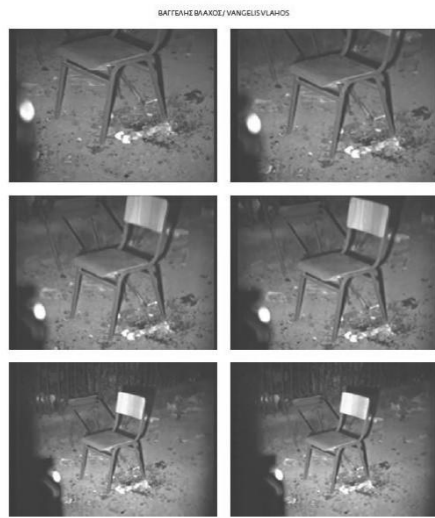
13.

14.

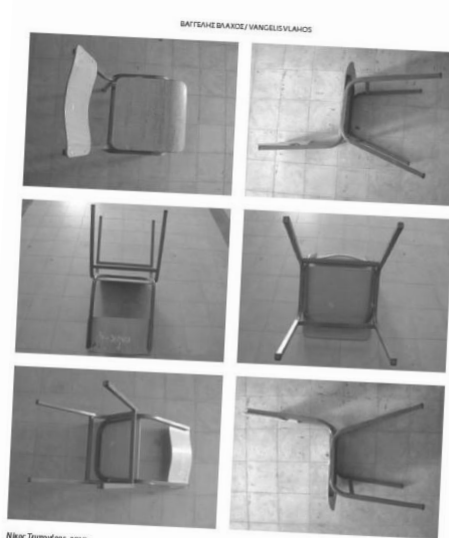

15.

Νίκος Τσιπινίκης, 1999
Νίκος Τσιπινίκης, 1999

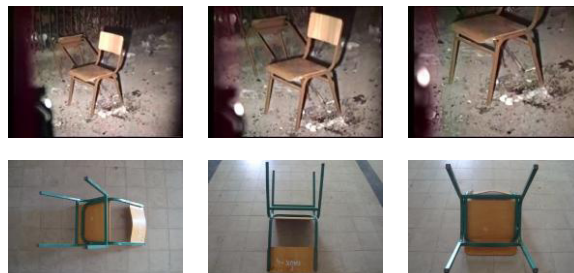
21

Νίκος Τσιπινίκης, 2010
Νίκος Τσιπινίκης, 2010

23

16.

17.

18.

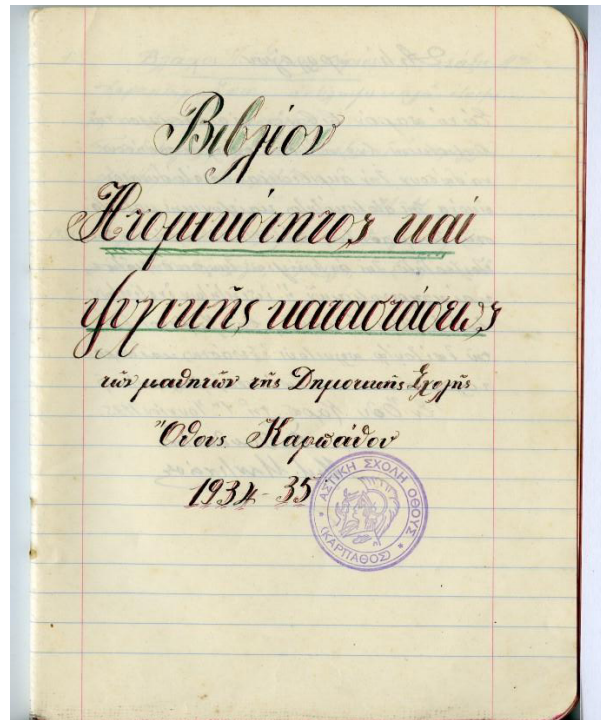
19.

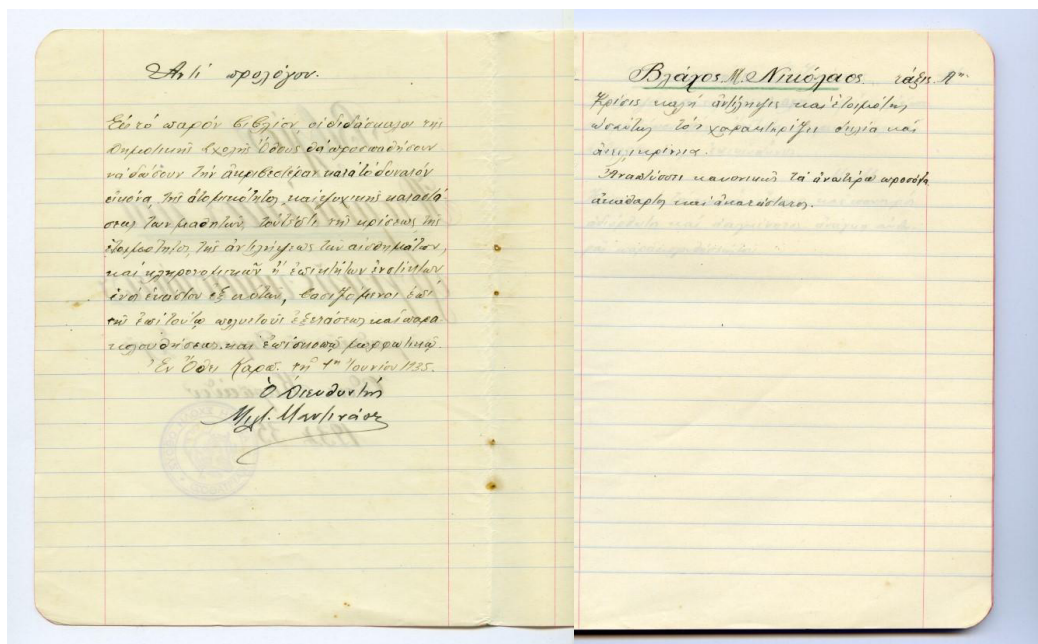
20.

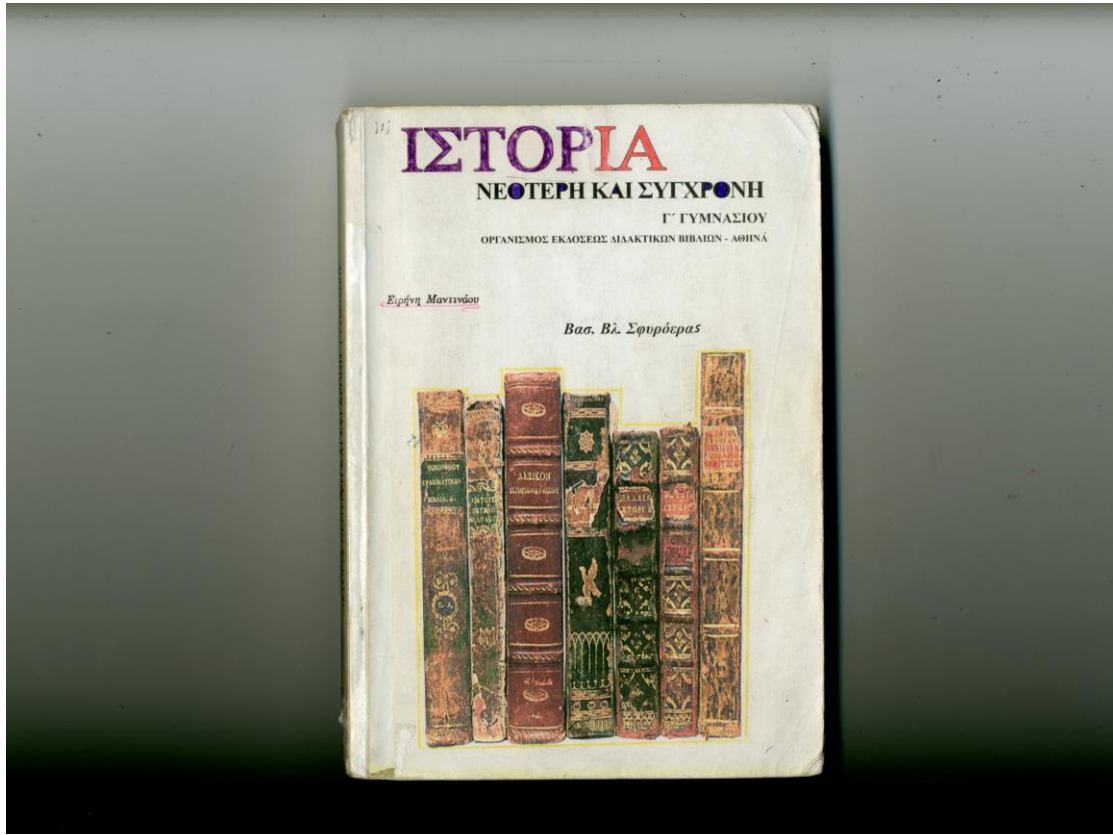
21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

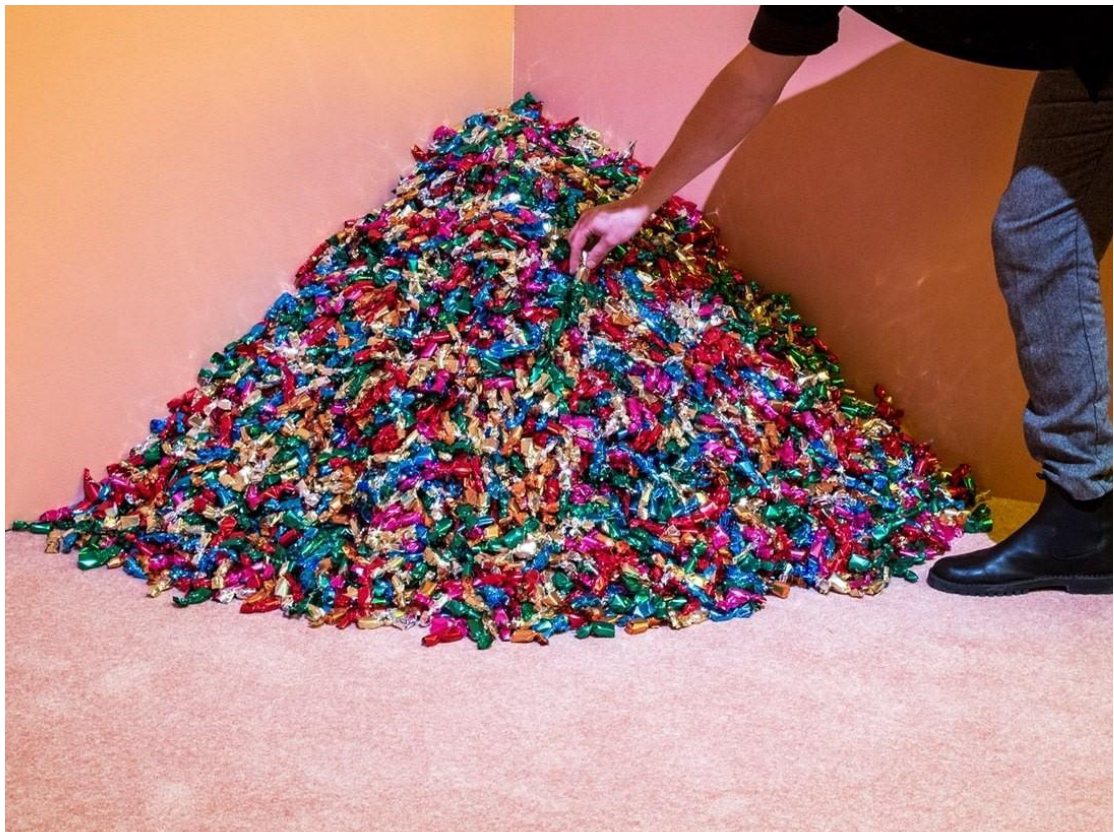
38.

39.

40.

41.

42.

43.

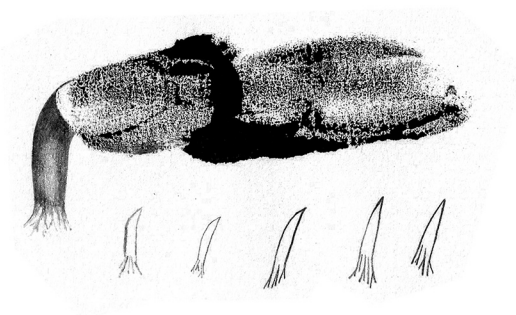

44.

1. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *πορτραίτο*, ψηφιοποιημένη φωτογραφία, λεπτομέρεια (χέρια).
2. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Αυτοβιογραφία* (εξώφυλλο), ψηφιοποιημένο τετράδιο.
3. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Αυτοβιογραφία* (πρώτη σελίδα), ψηφιοποιημένο τετράδιο.
4. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Κυνηγετικές σημειώσεις* (πρώτη σελίδα), ψηφιοποιημένο τετράδιο.
5. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Κυνηγετικές σημειώσεις* (σελ. 34-35), ψηφιοποιημένο τετράδιο.
6. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Λαγός*, ψηφιοποιημένο σχέδιο σε χαρτί.
7. Φωτογραφία καταλόγου, Εικονιζόμενα έργα: Joseph Beuys, *The Chief*, 1964-70 και *How to Explain Paintings to a dead Hare*, 1965-70.
8. Ψηφιοποιημένη φωτογραφία του Joseph Beuys, λεπτομέρεια (χέρια).
9. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Δημοτικό σχολείο Όθους Καρπάθου*, ψηφιοποιημένο τετράδιο σχεδίου.
10. Φωτογραφία καταλόγου από το: Gordon Matta-Clark, *Splitting*, 1974.
11. Φωτογραφία καταλόγου (λεπτομέρεια) από το: Gordon Matta-Clark, *Splitting*, 1974.
12. Ψηφιοποιημένο περιοδικό (λεπτομέρεια), *Δημοτικό σχολείο Όθους Καρπάθου*.
13. Gordon Matta-Clark, *Splitting*, 1974.
14. Mike Kelley, *Educational Complex*, 1995.
15. Ψηφιοποιημένος κατάλογος (κολλάζ) από την παρουσίαση του: Βαγγέλης Βλάχος, *Νίκος Τεμπονέρας*, 2010.
16. Κολλάζ, εικόνες από το έργο: Βαγγέλης Βλάχος, *Νίκος Τεμπονέρας*, 2010.
17. Ψηφιοποιημένη εφημερίδα, λεπτομέρεια από εικόνα που συνοδεύει άρθρο που αναφέρεται στη δολοφονία του Νίκου Τεμπονέρα, 1991.
18. Φωτογραφία (λεπτομέρεια) του έργου: Ζάφος Ξαγοράρης, *Λοξή Τάξη*, 2015.
19. Φωτογραφία (άποψη) του έργου: Ζάφος Ξαγοράρης, *Λοξή Τάξη*, 2015.
20. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, ομαδικό σχολικό *πορτρέτο*, ψηφιοποιημένη φωτογραφία.
21. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Βιβλίων Ατομικότητας και ψυχικής καταστάσεως* (πρώτη σελίδα), ψηφιοποιημένο τετράδιο.
22. Κολλάζ (δύο σελίδες), Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, *Βιβλίων Ατομικότητας και ψυχικής καταστάσεως*, ψηφιοποιημένο τετράδιο.
23. Αρχείο Ειρήνης Μαντινάου, *Ιστορία: Νεότερη και σύγχρονη* (εξώφυλλο), ψηφιοποιημένο σχολικό βιβλίο.
24. Αρχείο Ειρήνης Μαντινάου, *Ιστορία: Νεότερη και σύγχρονη* (πρώτη σελίδα), ψηφιοποιημένο σχολικό βιβλίο.
25. Αρχείο Μιλτιάδη Μαντινάου, ομαδικό σχολικό *πορτρέτο* (λεπτομέρεια), ψηφιοποιημένη φωτογραφία.
26. Αρχείο Ειρήνης Μαντινάου, Φωτογραφία, λεπτομέρεια από τη διαδικασία δημιουργίας spittballs.
27. Αρχείο Ειρήνης Μαντινάου, Φωτογραφία, λεπτομέρεια από τη διαδικασία δημιουργίας spittballs.
28. Στιγμιότυπο από το έργο: Jumana Emil Abboud, *Pomegrante*, 2005.
29. Στιγμιότυπο από το έργο: Jumana Emil Abboud, *Pomegrante*, 2005.
30. Στιγμιότυπο από το έργο: Jumana Emil Abboud, *Pomegrante*, 2005.
31. Στιγμιότυπο από το έργο: Jumana Emil Abboud, *Pomegrante*, 2005.
32. Φωτογραφία, άποψη του έργου: Sanja Iveković, *Turkish Report 09*, 2009.
33. Φωτογραφία, άποψη του έργου: Sanja Iveković, *Turkish Report 09*, 2009.
34. Φωτογραφία, άποψη του έργου: Sanja Iveković, *Turkish Report 09*, 2009.
35. Φωτογραφία καταλόγου, άποψη του: Sanja Iveković, *Turkish Report 09*, 2009.
36. Φωτογραφία από το στήσιμο του έργου: Ντόρα Οικονόμου, *Representation*, 2019.
37. Φωτογραφία (λεπτομέρεια) από το έργο: Ντόρα Οικονόμου, *Representation*, 2019.
38. Φωτογραφία (λεπτομέρεια) από το έργο: Félix González-Torres, *Untitled (Portrait of Ross in L.A.)*, 1991.
39. Φωτογραφία (άποψη) του έργου: Félix González-Torres, *Untitled (Portrait of Ross in L.A.)*, 1991.
40. Φωτογραφία (άποψη) του έργου: Félix González-Torres, *Untitled (Portrait of Ross in L.A.)*, 1991.
41. Φωτογραφία (αναμνηστική φωτογραφία από τη στιγμή διάδρασης) με έργο του Félix González-Torres.
42. Φωτογραφία (αναμνηστική φωτογραφία από τη στιγμή διάδρασης) με έργο του Félix González-Torres.
43. Φωτογραφία (αναμνηστική φωτογραφία από τη στιγμή διάδρασης) με έργο του Félix González-Torres.
44. Φωτογραφία (αναμνηστική φωτογραφία από τη στιγμή διάδρασης) με έργο του Félix González-Torres.

Autobioграфия

Οργανοπαίχτης, Μεγάλη ιδέα

Αναμνήσεις από ένα ταξίδι στην Κάρπαθο

Η πράξη της γνωστοποίησης σε μία κοινότητα μιας αυθαίρετης προσωπικής σύνδεσης με μια εικόνα

Είναι κρύο, γύρω στο 1997, όταν κάνω μια βόλτα στο χωριό με τη φίλη μου και βρίσκουμε μια όμορφη πέτρα. «Είναι πολύτιμος λίθος με διαμάντια» μου λέει και θα τον κρατήσουμε. Την άλλη μέρα στο σχολείο λέμε να χτίσουμε το δικό μας σπίτι. Έχει μια οικοδομή δίπλα της και τα τσιμέντα είναι ανοιχτά. Σιγά, κλέβουμε λίγο και ένα ποτηράκι νερό και κολλάμε τον λίθο πάνω στην ταράτσα της αποθήκης. Αυτό είναι η Μεγάλη Ιδέα, γιατί η Ιωάννα μαθαίνει απ' έξω την ιστορία και έτσι το λέμε. Μετά σκέφτομαι για την τέχνη, πόσο νομίζω ότι όλα ξεκινούν από μια ιδέα και είμαι στο πρώτο έτος στη σχολή Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής, Διακόσμησης και Σχεδιασμού αντικειμένων. Είναι 2010, στην Αθήνα και ακόμα σκέφτομαι τη Μεγάλη Ιδέα. Το ροζ χρώμα μου θυμίζει τον πολύτιμο λίθο και το απόσπασμα στο οπισθόφυλλο:

«Την άλλη τη μέρα, πάλι μοναχός μου ήμουν στο σπίτι, κι είπα από μέσα μου. Καλά που είμαι και μοναχός μου, είπα. Γιατί κι ο Στέργιος να 'ταν, κι ο Βαγγέλης, εγώ πάλι μοναχός μου είμαι, κι όλα μες στο κεφάλι μου βρίσκονται. Ακόμα και τα Γιάννενα, κι αυτά, μες στο κεφάλι μου τα 'χω. Αλλά κι αυτοί που είναι απόξω απ' το κεφάλι μου, καλοί είναι, λέω, γιατί κι αυτοί μες στο δικό τους το κεφάλι, πάλι μοναχοί τους θα 'ναι. Όταν είμαστε όμως όλοι μαζί, αλλιώςτικοί είμαστε. Γιατί εγώ είναι εγώ, κι ο Βαγγέλης είναι ο Βαγγέλης. Ο Στέργιος πάλι είναι άλλος, κι άλλος είναι ο πατέρας του Βαγγέλη.

*Όλοι μαζί όμως, η Ελλάδα είμαστε. Γιατί, η Ελλάδα είναι και πιο μεγάλη απ' τα Γιάννενα. Αλλά και τα Γιάννενα, Ελλάδα πάλι είναι κι αυτά».*¹

Και τώρα διαβάζω Γιάννενα και θυμάμαι την Ιωάννα, αλλά έχω αλλάξει γνώμη και δεν ξέρω πώς ξεκινούν όλα και τότε έρχεται η ιδέα ή αν δεν έρχεται ποτέ.

Θυμάμαι πάλι τι έκανα στις 18 Ιανουαρίου του 2018. Μια σημείωση με το όνομα ενός καλλιτέχνη «Jonas Mekas: Ο νονός της αβάντ - γκάρντ». Στο έργο του «*Reminiscences of a Journey to Lithuania*» (1972) εμφανίζεται ένα πλάνο από τα μέρη της Αμερικής. Μια ομάδα μεταναστών χορεύει παραδοσιακούς χορούς με τη συνοδεία ζωντανής μουσικής. Αισθάνομαι ότι αναγνωρίζω Έλληνες μετανάστες από το νησί μου. Η κάμερα εστιάζει στους οργανοπαίχτες. Ο ήχος που ακούγεται δεν αντιστοιχεί στην εικόνα. Στο μοντάζ ο ήχος της καταγραφής έχει αντικατασταθεί με τη μελωδία ενός παραδοσιακού τραγουδιού της Λιθουανίας. Ενθουσιάζομαι και θέλω να μοιραστώ την ανακάλυψή μου. Ελπίζω στην αναγνώριση των άλλων. Αποφασίζω να απευθυνθώ στις διαδικτυακές επαφές μου στα κοινωνικά δίκτυα. Screenshot και post στο facebook². Κανένα σχόλιο, αλλά η εικόνα γίνεται προσβάσιμη. Κάποιες κατάλληλες στιγμές θα προκύψουν και τότε θα την εντοπίσω εύκολα για να τη δείξω σε όποιο άτομο πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει στην αναγνώριση.

Όταν επισκέπτομαι την Κάρπαθο απαντούν μερικοί συγχωριανοί στο καφενείο. Μια άλλη μέρα, ρωτάω τον αδερφό μου. Οι οργανοπαίχτες συχνά γνωρίζουν τους παλιούς. Συναντώ τον Γιάννη της Αταλάντης, έναν άνθρωπο που υπήρξε στην Αμερική την ίδια εποχή στα ίδια μέρη, αλλά τώρα συχνά περιφέρεται χωρίς σκοπό και γίνεται οξύθυμος όταν δεν τον παίρνουν στα σοβαρά. Τον ρωτάω τι κάνει και αν ξέρει ποιοι είναι αυτοί. Χαμογελάει, με

¹ Νίκος Χουλιαράς, *ο Λούσιας*, Νεφέλη, Αθήνα 1987.

² Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης, στ.1.

χτυπάει στην πλάτη και φωνάζει «Ο Τίμυ Βέργης». Η μόνη μου επαφή είναι ο Λούσιας³. Αποφασίζω ότι η μαρτυρία του είναι αξιόπιστη και από εδώ και πέρα πάντα την αναφέρω. Κανένα άλλο άτομο δεν τολμά να πει την εκδοχή του. Σιγά σιγά το σκέφτομαι όλο και λιγότερο. Δε θυμάμαι πότε ακριβώς, ύστερα από καιρό, αρχίζω να αμφιβάλλω για την αρχική μου γνώμη. Καταλαβαίνω πόσο αυθαίρετη και βιαστική είναι η σκέψη μου.

Σχεδόν ένα χρόνο μετά ο Jonas Mekas πεθαίνει στις 23 Ιανουαρίου 2019. Βρίσκομαι στο σπίτι. Απαγορεύεται η κυκλοφορία λόγω του φόβου της πιθανής εξάπλωσης μιας πανδημίας και σκέφτομαι τα ημερολόγιά του, τα βίντεο που ανέβαζε στο site του κάθε μέρα για έναν χρόνο⁴ και τις βόλτες του στους δρόμους της Αμερικής. Κάποιες φορές νιώθω ότι θα μου απαντούσε αν του έστελνα mail. Χωρίς αυτόν δεν υπάρχει πια κανένα αποδεικτικό στοιχείο της καταγωγής των μεταναστών. Τα όργανα που παίζουν είναι ελληνικά παραδοσιακά, αλλά όχι σίγουρα καρπάθικα. Ο χορός που χορεύουν είναι μάλλον ελληνικός παραδοσιακός αλλά όχι σίγουρα καρπάθικος. Οι άνθρωποι που συμμετέχουν στη γιορτή είναι μάλλον μετανάστες αλλά όχι σίγουρα Έλληνες.

Ύστερα, στις 3 Ιουνίου 2020. Ψηφιοποιημένη φωτογραφία από μια τυχαία αναζήτηση στο διαδίκτυο. Ίσως διαβάζω ένα άρθρο σε κάποιο ψηφιακό περιοδικό κάποιας ελληνικής παροικίας της Αμερικής και μου κάνει εντύπωση η συνοδευτική φωτογραφία. Τα πρώτα εστιατόρια των μεταναστών, οι «ντάνινες», τα «diners». Δεν θυμάμαι το περιεχόμενο του άρθρου και έχω χάσει τα ίχνη του. Θέλω να μοιραστώ τις σκέψεις μου για τη φωτογραφία. Νομίζω ότι την αποθηκεύω επειδή απεικονίζει μια καθημερινή αβίαστη συνύπαρξη. Ισχυρίζομαι ότι σχετίζεται με μια στάση απέναντι στις διακρίσεις και τον ρατσισμό που είναι επαναστατική για την εποχή της. Μάλλον υπαινίσσομαι μια καταγωγική σχέση με τέτοιου είδους διαθέσεις⁵.

Βιβλιογραφία

Νίκος Χουλιαράς, *ο Λούσιας*, Νεφέλη, Αθήνα 1987.

Δικτυογραφία

<http://jonasmekas.com/365/month.php?month=1>, τελευταία επίσκεψη 10/2/2024.

---

³ Αντί "ο τρελός του χωριού". Πρωταγωνιστικός χαρακτήρας του ομώνυμου μυθιστορήματος. Βλ. Νίκος Χουλιαράς, ό.π.

⁴ Βλ. Jonas Mekas, *365 Day Project*, 1/1/2007 - 31/12/2007. Το έργο προβάλλεται μέσω της ιστοσελίδας του καλλιτέχνη: <http://jonasmekas.com/365/month.php?month=1>, τελευταία επίσκεψη 10/2/2024.

⁵ Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης, στ.2.

Παράρτημα

Στιγμιότυπα οθόνης

στ.1

Ο χρήστης Rinoula Mantinaou παρακολουθεί Reminiscences of a Journey to Lithuania. 12 Ιανουαρίου 2018 ·

United States in the 1950s / Karpathian musicians play for the immigrants to dance - Filmed by Jonas Mekas
(It's a small world!)

Sophia Michael Haniotis, Irene Christodoulakis Reissis και 20 ακόμη

Μου αρέσει! Σχόλιο Κοινοποίηση

Γράψτε ένα σχόλιο...

στ.2

Rinoula Mantinaou 3 Ιουνίου 2020 ·

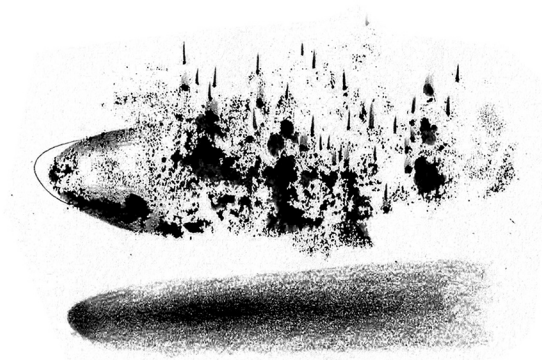
Greek-owned diner in Pittsburgh's Hill District circa 1930s.
African-Americans and Greek immigrants busting racism more than three decades before the Civil Rights Movement.

74 2 σχόλια 17 κοινοποιήσεις

Μου αρέσει! Σχόλιο Κοινοποίηση

~~~~~
Αὐτοβιογραφία

Κατάσκοπος, Εθνική συμφιλίωση

Τι κάνει ο Jacques Rancière όταν εγώ κάνω μπάνιο το πρωί;
Μαθήματα, τυχαίες επισκέψεις σε μουσεία και καθημερινοί συνειρμοί.

Ύστερα από ένα μάθημα για τη σύγχρονη τέχνη και τη θεσμική κριτική, σκέφτομαι το έργο του Marcel Broodthaers «*Museum of Modern Art - Department of Eagles*». Με μια κάπως βαριεστημένη ή υπεραισιόδοξη διάθεση, κρατώντας ήδη το κινητό μου, αποφασίζω να το ψάξω στο Google. Η γλώσσα έχει μείνει στα ελληνικά και δεν την αλλάζω, οπότε γράφω βιαστικά τις λέξεις «*μουσείο αετού*», πιστεύοντας ότι θα καταλάβει. Εμφανίζεται το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, με 4,6 αστεράκια, και μερικά ακόμη και αμέσως μετά ένα βίντεο για το «*Λαογραφικό μουσείο Αετού*»¹. Αφού χαμογελώ με την παρεξήγηση, σκέφτομαι να γράψω σωστά τον τίτλο. Η περιέργειά μου δεν με αφήνει. Ανοίγω το βίντεο και ακούγεται ένας δυνατός ήχος κλαρίνου, το χαμηλώνω αμέσως γιατί είμαι έξω. Με μια συνωμοτική ντροπή αποφασίζω να το δω φορώντας τα ακουστικά μου.

Μια δημοσιογράφος από κάποιο τοπικό κανάλι στέκεται αμήχανα, σε μια ασφυκτικά γεμάτη αίθουσα, και ρωτάει μία κυρία που μας σύστησε λίγο πριν ως διευθύντρια: «*Πώς έχουνε μαζευτεί εδώ όλα τα πράγματα;*». Κι εκείνη απαντάει: «*Κοιτάξτε να δείτε, το χωριό μας έχει καεί ολοσχερώς, ε, δεν έμειναν πάρα πολλά πράγματα, όμως, ο κόσμος μέσα από τα αποκαΐδια του έδωσε ό,τι είχε και δεν είχε [...]*». Το γέλιο μου παγώνει και με στραβά σφιγμένα χείλη κουνάω το κεφάλι καταφατικά. Νιώθω μια οικειότητα με αυτόν τον συνδυασμό συναισθημάτων. Παύση στο βίντεο και, σε μια άλλη καρτέλα, «*Αετός Μεσσηνίας*». «*Ο Αετός είναι ένα ορεινό χωριό [...] που έχει χαρακτηριστεί από την πολιτεία ως μαρτυρικό χωριό [...] Το 1454 ο Αετός καταστρέφεται από τον Μωάμεθ Β' τον Πορθητή, ξανά το 1647 όταν οι Τούρκοι κατέπνιξαν την επανάσταση ντόπιων πληθυσμών [...] Το μελανότερο σημείο της σύγχρονης ιστορίας του Αετού [...] το 1943 όταν οι Ναζί βομβάρδισαν το χωριό [...]*»².

Αυτή η σύντομη περιπέτεια μιας απρόσεκτης αναζήτησης φέρνει κοντά τις φράσεις «*θεσμική κριτική*» και «*λαογραφικό μουσείο*». Η απόσταση των σημείων Βρυξέλλες, 1968 - Μεσσηνία, 2020 - Αθήνα, 2023 μηδενίζεται όταν το πρώτο, μέσω μιας τυχαίας επιλογής, μεταφράζεται ως μία μη αναμενόμενη εκδοχή του δεύτερου, με απαραίτητη προϋπόθεση την ύπαρξη του τρίτου. Η χωροχρονική συνθήκη (α) «*θεσμική κριτική*» συναντά τη χωροχρονική συνθήκη (β) «*λαογραφικό μουσείο*» στο πεδίο της χωροχρονικής συνθήκης (γ) διαδικτυακή αναζήτηση. Ο συσχετισμός τους αποκαλύπτει νέες δυνατότητες με έναν ξαφνικό και απροσδόκητο τρόπο. Ο θεσμός του λαογραφικού μουσείου είναι κοινώς αποδεκτός, εδραιωμένος και διαδεδομένος στη σύγχρονη Ελλάδα. Η σχέση του με την έννοια του έθνους, μέσω της διάσωσης της ιστορικής συνέχειας και της διατήρησης της μνήμης μοιάζει να τον επικυρώνει και να ενδυναμώνει την καθιέρωσή του αλλά και την αίσθηση μιας αναγκαιότητας για την ύπαρξή του. Τι συμβαίνει, όμως, με τους θεσμούς που αφορούν σε συζητήσεις για το κοινό παρόν ή για το μέλλον;

¹Στο <https://www.youtube.com/watch?v=t4cSm4TfUmg>, τελευταία επίσκεψη 8/2/2024.

²Στο <https://greece.terrabook.com/el/messinia/page/aetos/>, τελευταία επίσκεψη 8/2/2024.

Οι στατιστικές καταγραφές αλλά και η εμπειρική γνώση αποκαλύπτουν το χάσμα ανάμεσα στη δυναμική των Ιστορικών - Λαογραφικών Μουσείων σε σχέση με τα Μουσεία Σύγχρονης Τέχνης. Περνώ τα παιδικά μου χρόνια σε ένα απομακρυσμένο νησί της Ελλάδας, ζω σε ένα σπίτι με ένα δωμάτιο που διατηρεί το παραδοσιακό χτίσιμο και τη διακόσμηση, στα χρόνια της εφηβείας εργάζομαι ως ξεναγός στο λαογραφικό μουσείο του χωριού μου, αλλά μόλις στα 18 μου βρίσκομαι για πρώτη φορά, σχεδόν τυχαία, σε μία έκθεση σύγχρονης τέχνης, όταν επισκέπτομαι μία θεία μου, ελληνίδα της διασποράς, στο Düsseldorf της Γερμανίας. Το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Παράδοσης «Αγγελική Χατζημιχάλη», ιδρύεται από τον Πολιτισμικό Οργανισμό Δήμου Αθηναίων το 1980, όταν το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης ξεκινά να λειτουργεί, με πολλές δυσκολίες στην πορεία του, από το 2000.

•

Ο θεσμός του λαογραφικού μουσείου συμβάλει στην «επινόηση της παράδοσης»³ και στην κατασκευή του εθνικού αφηγήματος, της «φαντασιακής κοινότητας»⁴ του έθνους. Με τη συλλογή, την καταγραφή και την έκθεση των τεχνικών, των αντικειμένων και των δραστηριοτήτων της καθημερινότητας, η προφορικότητα γίνεται τεκμήριο και κοινό κτήμα. Οι λαογραφικές εκδόσεις αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα του «έντυπου καπιταλισμού»⁵ που σημαδεύουν τη διαμόρφωση του ελληνικού εθνικισμού. Χτίζουν το αφήγημα της ιστορικής συνέχειας, των κοινών τόπων, των πολλών εκδοχών, της ποικιλομορφίας που ανήκει στο ίδιο σώμα. Άνθρωποι που δεν έχουν συναντηθεί ποτέ, δεν έχουν γνωρίσει ο ένας τον άλλον, αποκτούν την αίσθηση του «συνανήκειν» στην ίδια κοινότητα, την οποία συλλαμβάνουν με τη φαντασία τους.

Το λαογραφικό μουσείο είναι αυτοσχέδιο. Συναρμολογείται από πράξεις παραχώρησης προσωπικών αρχείων ή οικογενειακών κειμηλίων. Ενέχει εμπιστοσύνη και την κατάθεση ενός υποκειμένου που νιώθει μέλος μιας κοινότητας. Η «αισθητική κοινότητα»⁶ των εκθεμάτων χαρακτηρίζεται από τη χωρική συνθήκη. Τα αντικείμενα - εκθέματα του μουσείου υπηρετούν συχνά τον αναπαραστατικό ρόλο του εαυτού τους, του χρήσιμου, του εργαλείου, του στολιδιού, του ρούχου. Στις λαϊκές τέχνες, τα κοινωνικά συστήματα αξιών διαδίδονται υπαινικτικά μέσω της αναπαραγωγής αντικειμένων - συμβόλων που νοηματοδοτούνται σύμφωνα με τις συλλογικές ανάγκες. Τα αντικείμενα δεν είναι αυτόνομα και δεν αμφισβητούν οποιαδήποτε πρόθεση μουσειακού τετελεσμένου ή φινιρισμένης διακόσμησης.

Η πράξη της «παραχώρησης» που εντοπίζεται στη διαδικασία δημιουργίας του λαογραφικού μουσείου, είναι καθοριστική και για την καλλιτεχνική πρακτική του Marcel Broodthaers. Ο ίδιος επιλέγει την ταυτότητα του εικαστικού καλλιτέχνη και τη λαμβάνει παραχωρώντας την προηγούμενη ταυτότητά του ως ποιητή. Προσφέρει ένα αντικείμενο από

---

³ βλ. Eric Hobsbaum, Terence Ranger, *Η επινόηση της παράδοσης*, μτφρ. Θ. Αθανασίου, Θεμέλιο, Αθήνα 2004.

⁴ βλ. Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Π. Χαντζαρούλα, επιμ. Έ. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1997.

⁵ Στο ίδιο, σ.61.

⁶ βλ. Jacques Rancière, *Δυσφορία στην αισθητική*, μτφρ. Θ. Συμεωνίδης, Εκκρεμές, Αθήνα 2018.

το παρελθόν του (ποιητική συλλογή) στον άκαμπτο γύψο των θεσμών της τέχνης που το μετατρέπει σε προϊόν μεγαλύτερης εμπορικής αξίας (εικαστικό αντικείμενο). Με αυτό το πρώτο του έργο⁷, απομακρύνει τη λειτουργία της χρηστικότητας από τη δομή του αντικειμένου, με τον ίδιο τρόπο που, αργότερα, αποκόπτει την τοπογραφική - χωρική διάσταση από την έννοια του μουσείου. Τα ερωτήματα και η κριτική αφορούν στις επικείμενες ανατροπές που συμβαίνουν όταν το αντικείμενο γίνεται εικαστικό αντικείμενο και όταν το μουσείο γίνεται καλλιτεχνικό μέσο⁸.

Το αυτοσχέδιο μουσείο⁹ που προτείνει ο Broodthaers απαρτίζεται από τις εμμονικές διαδικασίες ταξινόμησης στην ίδια οριακή γραμμή της προσωπικής, αυθόρμητης ή προσωρινής οργάνωσης που βρίσκονται και αυτές που συγκροτούν το λαογραφικό μουσείο. Είναι εκτός κανόνων, αλλά με μία πειστική σχέση με τη θεσμική αληθοφάνεια. Οι γύψινες επιγραφές και οι ιδιόγραφες επιστολές του καλλιτέχνη, μαζί με τα έτοιμα αντικείμενα και ό,τι δεν χωράει σε καμία κατηγορία, συνθέτουν έναν κόσμο δυνητικά συγγενικό με τον «χειροποίητο», αυτοσχέδιο κόσμο του λαογραφικού μουσείου. Η ριζική διαφορά αυτών των δύο κόσμων είναι οντολογική. Το *Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης - Παράρτημα Αετού* αυτοπαρουσιάζεται ως μουσείο για να θέσει ερωτήματα ενώ το λαογραφικό μουσείο προσπαθεί να δώσει απαντήσεις.

Οι δύο αυτές περιπτώσεις αυτοσχέδιων μουσείων απομακρύνονται αλλά συναντώνται ξανά σε μερικά κομβικά σημεία. Κοινός τόπος που τα συνδέει είναι και η ταυτοτική σχέση τους με την έννοια της μυθοπλασίας. Στο έργο του Broodthaers η μυθοπλασία χτίζει την περσόνα του καλλιτέχνη ως «φτωχού» συλλέκτη που καταφέρνει να στοιχειοθετήσει μία «πλούσια» πυκνή συλλογή καταρρίπτοντας τα στερεότυπα του καπιταλισμού. Ο καλλιτέχνης επινοεί τον ρόλο, τη λειτουργία αλλά και το ίδιο το περιεχόμενο του μουσείου. Το λαογραφικό μουσείο, επίσης, συνδέεται με αφηγηματικές διαδικασίες, οι οποίες, όμως, μάλλον εξαντλούνται στα πεδία των προθέσεων και της «εμπειρίας» που προσφέρει στους επισκέπτες - τουρίστες - καταναλωτές. Συχνά επιτελεί τον ρόλο του αποσπασμένου κομματιού μιας συνολικής ή «εθνικής» αφήγησης.

Στο λαογραφικό μουσείο, τα αντικείμενα είναι μοναδικά τεκμήρια που προέρχονται από ετερόκλητα αρχεία και συντίθενται, ως μία πιθανή ολότητα, για την παρουσίασή τους. Αντίθετα, το αρχείο¹⁰ στον Broodthaers προτείνεται ως ένα σύνολο που, επειδή ακριβώς είναι σύνολο, αποκτά θεσμικές ιδιότητες. Η συλλογή του παράγεται από τον ίδιο τον καλλιτέχνη που αναλαμβάνει και όλους τους απαραίτητους θεσμικούς ρόλους για τη διαχείρισή της. Όταν το *Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης - Παράρτημα Αετού* έχει ως έδρα το διαμέρισμα του καλλιτέχνη, το λαογραφικό μουσείο αναπαριστά οικιακούς εσωτερικούς χώρους ή και στεγάζεται σε σπίτια που δωρίζονται γι' αυτόν τον σκοπό. Το οικιακό περιβάλλον στη μία περίπτωση ενισχύει τη δυναμική της ύπαρξης ενός μουσείου σε

---

⁷ Αναφορά στο Marcel Broodthaers, *Pense-Bête (Memory Aid)*, 1964.

⁸ Βλ. τη μελέτη της περίπτωσης του Marcel Broodthaers ως προς την έννοια του καλλιτεχνικού μέσου (medium): Rosalind Krauss, *"A voyage on the north sea"*, *Art in the age of post-medium condition*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1999.

⁹ Marcel Broodthaers, *Musée d'Art Moderne, Département des Aigles*, 1968 -1975.

¹⁰ Βλ. το κεφ.3.4 στο: Ελπίδα Καραμπά, *Τέχνη αρχείου από τον 20ο στον 21ο αιώνα. Από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μία ριζοσπαστική θεσμίζουσα πρακτική*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πάτρα 2011.

οποιονδήποτε μη θεσμικό, μη συγκεκριμένο χώρο, ενώ στην άλλη ορίζεται ως χώρος που προτείνεται ή εμφανίζεται ως θεσμικός.

•

Η σκέψη μου γύρω από την έννοια του αυτοσχέδιου μουσείου και την καλλιτεχνική μου πρακτική δημιουργεί μία βαθιά πολιτική συνθήκη προβληματισμού και έχει έντονο αυτοβιογραφικό χαρακτήρα. Ο αυτοσχέδιος χαρακτήρας του δικού μου μουσείου εξαντλείται στη φάση της «συναρμολόγησης». Σκέφτομαι να διερευνήσω, να επεκτείνω ή και να ανατρέψω αυτό το δεδομένο μέσω της επανεξέτασης της μεθοδολογίας μου. Χρησιμοποιώ αντικείμενα που είναι δυνητικά μουσειακά εκθέματα λαογραφικού μουσείου. Προσπαθώ να αμφισβητήσω την τοπογραφική τους τοποθέτηση αλλά και τις αισθητηριακές συνθήκες συνύπαρξης με άλλα αντικείμενα (έτοιμα αντικείμενα - αντικείμενα/κατασκευές). Ποιες άλλες πτυχές του χώρου της συνύπαρξης θα μπορούσα να διερευνήσω; Πότε σταματάει η συναρμολόγηση ενός αυτοσχέδιου μουσείου;

Η επισκόπηση της καλλιτεχνικής μου έρευνας, μου θυμίζει πολύ έντονα μια ανάμνηση από τις διακοπές μου στην Κάρπαθο, όταν ένα καλοκαίρι χρειάζομαι χώρο για να δουλέψω τις κατασκευές μου και αποφασίζω ότι θα εισβάλω στο «καρπάθικο» (το δωμάτιο-μουσείο του σπιτιού). Προσέχω «να μην σπάσω τίποτα» αλλά χαίρομαι που επιτέλους χρησιμοποιώ αυτόν τον χώρο που «καθότανε». Χαρτοταινίες, χαρτιά, σκισμένα κομματάκια, σελοτέιπ, μακετόχαρτα και stabilo ακουμπούν στα λουστραρισμένα ξυλόγλυπτα και στα περίτεχνα τραπεζομάντηλα. Άλλο βάρος, άλλα υλικά, όμως με έναν απροσδόκητο τρόπο ταιριάζουν. Έχουν παρόμοια ποιότητα, φέρουν την ίδια συγγένεια με την έννοιας επινόηση, φαντασία, κοινότητα. Τα κριτήριά μου είναι αισθητηριακά.

Ύστερα, θυμάμαι τα παιδικά μου χρόνια και την έντονη απορία σχετικά με τα χωροταξικά ζητήματα του σπιτιού. Δεν μπορώ να καταλάβω γιατί δεν έχω το δικό μου δωμάτιο, γιατί στριμώχνομαι σε μία κουκέτα που ίσα ίσα χωράει μέσα σ'έναν μικροσκοπικό χώρο, την ώρα που δίπλα του υπάρχει ένα μεγάλο επίσημο δωμάτιο που μοιάζει με μουσείο. Το «Μεγάλο Σπίτι», το κύριο δωμάτιο του παραδοσιακού καρπάθικου σπιτιού στεγάζει όλη την ιστορία του σπιτιού μας, όλα τα αντικείμενα που κάποτε είναι χρηστικά και τώρα είναι «πολύτιμα». Η ξύλινη δομή του, που κάποτε είναι εργονομική και πολλαπλά λειτουργική, τώρα είναι άκαμπτη και στατική. Ένα δωμάτιο που ενεργοποιεί την καθημερινότητα και όλες τις διαδικασίες της, τώρα μένει αναξιοποίητο ή περιμένει μια ώρα ανάγκης. Δημιουργείται η διερώτηση γύρω από τους λόγους ενασχόλησής μου με την έννοια του αυτοσχέδιου μουσείου. Αναρωτιέμαι αν αυτές οι προσωπικές αναμνήσεις είναι επαρκείς.

•

Ύστερα, είναι φθινόπωρο του 2023 και μια εκπαιδευτική επίσκεψη στο αρχοντικό της Αγγελικής Χατζημιχάλη - της «εθνικής λαογράφου» με φέρνει σε επαφή με το έργο της

Μυρτώ Ξανθοπούλου.¹¹ Η εγκατάστασή της «ΚΑΤΑΙΓΙΔΑ (δεν έχω στυλό)» και η επιμελητική πρόταση για τη συνύπαρξή της με τα εκθέματα του μουσείου από τον Χριστόφορο Μαρίνο, μου υπενθυμίζει, με λίγο διαφορετικό τρόπο, ό,τι έχω ήδη σκεφτεί. Το σχήμα: Άνθρωποι ή πλάσματα που δεν γνωρίζονται εξ επαφής αλλά φαντάζονται τους εαυτούς τους ως μία κοινότητα που έχει κοινή πορεία εντοπίζεται αναπόφευκτα και στον χώρο του διαδικτύου. Η φαντασιακή κοινότητα - έθνος, που συνδέεται με τον έντυπο καπιταλισμό, στην εποχή της ψηφιακής πληροφόρησης ή ενός ψηφιακού καπιταλισμού¹² ίσως γίνεται φαντασιακή κοινότητα - ενσυναίσθηση, που ζει στην προφορικότητα των instagram stories. Εδώ, η οικειότητα του προφορικού λόγου γίνεται το υλικό επινόησης ενός πιθανού κοινού τόπου. Στην έκθεση, ένας καινούργιος χώρος δημιουργείται από την παραχώρηση ενός προσωπικού αρχείου αντίληψης φράσεων, χειρονομιών και αισθήσεων της καθημερινότητας. Πράξη που πάλι θυμίζει την ευαισθησία ενός ατόμου - κατοίκου που δωρίζει το τελευταίο οικογενειακό του κειμήλιο στο μουσείο του χωριού του. Ενέχει εμπιστοσύνη και την κατάθεση ενός υποκειμένου που νιώθει μέλος μιας κοινότητας.

Η «αισθητική κοινότητα»¹³ της έκθεσης χαρακτηρίζεται από την εξασφάλιση μιας συνθήκης διαφωνίας. Τα αντικείμενα - εκθέματα του μουσείου μοιάζουν συχνά να ξεκουράζονται ύστερα από μια έντονη δραστηριότητα διεκπεραίωσης του ρόλου τους ως εκφραστών μιας «συγκεκριμένης οργάνωσης του αισθητού»¹⁴. Έχοντας υπηρετήσει τον ρόλο τους, του χρήσιμου, του εργαλείου, του στολιδιού, του ρούχου, στέκουν βαριά και αδρανή. Τα εικαστικά αντικείμενα είναι ελαφριά, έτοιμα να τα πάρει ο αέρας, όχι χρηστικά αλλά -εν δυνάμει- οδηγίες χρήσεως. Η συνύπαρξη αυτών των δύο κατηγοριών αντικειμένων (αντικείμενα - εκθέματα/ εικαστικά αντικείμενα) διανοίγει έναν χώρο ενεργητικό, έναν χώρο δυνατοτήτων. Οι σχέσεις αισθητική - καθημερινότητα, πολιτική - προφορικότητα, ηθική - υποκείμενο βρίσκονται στο προσκήνιο της εμπειρίας της έκθεσης.

Μεταξύ των συνομιλούντων/ συνεκφωνούντων αντικειμένων υπάρχει μια σιωπή αλληλοκατανόησης και μαζί της ένας θορυβώδης γδούπος από «100 καρατιές»¹⁵. Συνειρμικά, στην ανάμνηση της έκθεσης, θυμάμαι λέξεις. Χειρωναξία, χειρονομία, επικοινωνία, ατάκα, φροντίδα, διατηρητέο, βίωμα, πλάκα, Πλάκα. Η αντανάκλαστική αναζήτηση για ομοιότητες και διαφορές δίνει άμεσα τη θέση της σε μια ειλικρινή περιέργεια που δεν ξέρει ακριβώς τι ψάχνει. Οι φράσεις που ακούγονται ή διαβάζονται είναι οικείες, όχι αστείες αλλά χωρίς καμία σοβαροφάνεια. Ισοπεδώνουν τον στιβαρό χαρακτήρα του μουσείου. Ίσως κλείνουν το μάτι στους εργαζόμενους φύλακες ή στο προσωπικό καθαριότητας που περνά εκεί πιο αβάσταχτες ώρες από τους περαστικούς θεατές.

Στις λαϊκές τέχνες, τα κοινωνικά συστήματα αξιών διαδίδονται υπαινικτικά μέσω της αναπαραγωγής συμβόλων που νοηματοδοτούνται σύμφωνα με τις συλλογικές ανάγκες. Στις κατασκευές της Μυρτώ Ξανθοπούλου, τα σύμβολα, ως γράμματα, είναι αυτό που γράφουν, τα μοτίβα δεν υπαινίσσονται, εξομολογούνται με συνωμοτικό χιούμορ και μελαγχολική

---

¹¹ Για πληροφορίες και οπτικοακουστικό υλικό από προηγούμενες εκθέσεις, βλ.

<https://www.myrtoxanthopoulou.com/>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

¹² Αντώνης Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*, Πόλις, Αθήνα 2005, σ. 92.

¹³ Όρος που εισάγεται από τον Jacques Rancière.

¹⁴ Βλ. Θωμάς Συμεωνίδης, *Αισθητικές και αφηγηματικές προσεγγίσεις του μουσείου ως διαμεσικής αναφοράς στην «πυξίδα» του Ματτία Ενάρ*, MuseumEdu7, Spring 2020, σ. 18-35, σ. 28.

¹⁵ Τίτλος του video που προβάλλεται στην έκθεση.

γενναιότητα¹⁶. Η επαναληπτικότητα, εδώ, θυμίζει προσωπικό παιχνίδι ή τιμωρία και όχι κοινωνική σύμβαση. Τα υλικά εμφανίζονται ως αυτά που είναι, δεν ομορφαίνουν, δεν κρύβονται. Είναι υλικά που συνδέονται με το παρασκήνιο, τη διαδικασία, την προχειρότητα, τη δοκιμή, το λάθος. Γι' αυτό και, όταν στέκονται ως αυτόνομα αντικείμενα, προκαλούν την αμφισβήτηση σε οποιαδήποτε πρόθεση μουσειακού τετελεσμένου ή φινιρισμένης διακόσμησης.

Η εμπειρία της έκθεσης «ΚΑΤΑΙΓΙΔΑ (δεν έχω στυλό)» απομακρύνεται από αυτόν τον χαρακτήρα του δυικού και στατικού διαχωρισμού των ταυτοτήτων. Η συνοχή της συλλογικής ταυτότητας δεν αποτελεί αυτή τη φορά προϋπόθεση επιβίωσης. Η ίδια η έννοια της οικίας και κατ'επέκταση οι ιδιότητες του ιδιωτικού χωροχρόνου και της οικιότητας τίθενται υπό συνεχείς επανερμηνείες και μετατοπίσεις. Σε ό,τι είναι εγγραμμένο, απαντά η φράση «δεν έχω στυλό». Σε ό,τι είναι προφυλαγμένο στις αρχαικές προθήκες της ιστορίας δίνεται μια φοβισμένη υπόσχεση για «ΚΑΤΑΙΓΙΔΑ». Εμφανίζεται η αναγκαιότητα ενός νέου μερισμού του αισθητού που θα δίνει χώρο στην ανακατασκευή νέων υποκειμένων. Οι σχέσεις λαογραφικό μουσείο – θεσμική κριτική και αυτοσχέδιο μουσείο - σύγχρονη τέχνη αντιπαραβάλλονται με τις σχέσεις έθνος - διασπορά και ιστορία - υποκείμενο.

•

Διαβάζω ξανά ένα πρόσφατο κείμενό μου για/ το έργο μου. Εντοπίζω τις φράσεις «προσωπικό αρχείο» και «έρευνα προσωπική». Επανεξετάζω τη μεθοδολογία μου. Μέχρι τώρα ακολουθώ το σχήμα:

αρχείο > οικειοποίηση > κατασκευή > επινόηση > ανακατασκευή > συνύπαρξη

Συνηθίζω να οικειοποιούμαι τα συγγενικά αρχεία ή να στελεχώνω τα μη προσβάσιμα με αυθαίρετους τρόπους. Οργανώνω το υλικό που έχω συλλέξει. Ύστερα, επινωώ εκδοχές της ιστορίας που δυνητικά αφηγείται. Ανακατασκευάζω τις υλικές αποδείξεις της αφήγησης και δημιουργώ το περιβάλλον συνύπαρξης/ συνεκφώνησης των εκδοχών. Οι ιστορίες μου επινοούνται ταιριάζοντας κάθε φορά σε κάποιον χαρακτήρα - πρόφαση: Ανθρακωρύχος, Δάσκαλος, Οργανοπαίχτης, Κατάσκοπος, Θείος & Θεία, Χτίστης, Πατέρας. Έχοντας προαποφασίσει τον κοινό τους τόπο, ψάχνω ύστερα τον κοινό εκτοπισμό. Το σημείο που με ενδιαφέρει σε κάθε ιστορία, σε κάθε φανταστική επινόηση που διεμβολίζει τις βιογραφίες που συνθέτω, σχετίζεται με μία συνθήκη ενεργοποίησης συγκεκριμένης τυπολογίας:

Μάταιη απόφαση/ εμμονή/ φοβία/ παράξενη συνήθεια

Προκύπτει η επείγουσα ανάγκη για επανοικειοποίηση με μια προσωπική προφορικότητα που θα εντάσσεται στη διαδικασία της καλλιτεχνικής μου πρακτικής. Κατασκευάζω «χαρακτήρες» με τους οποίους συχνά «συναντιόμαστε» στον «ομοιογενή κενό χρόνο»¹⁷ της ιστορίας και της ερευνητικής εμπειρίας και φανταζόμαστε τους εαυτούς μας ως μία κοινότητα. Σκέφτομαι πώς οι χαρακτήρες «μου» διαπραγματεύονται την ύπαρξή τους σε κοινότητες όπου συνυπάρχουν η πολιτική (φαντασιακές κοινότητες), η αισθητική (αισθητικές κοινότητες) και η ηθική (κοινότητες ενσυναίσθησης). Αναρωτιέμαι αν το σύνολο του έργου μου είναι ένα προσωπικό αρχείο το οποίο δυνητικά προσφέρω στην κοινότητα (κειμήλια -

¹⁶ Βλ. Ιωάννα Γερακίδη, *What goes around comes around but nothing comes back*, στο <https://artworksfellows.medium.com/what-goes-around-comes-around-but-nothing-comes-back-9d5e9a2b1010>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

¹⁷ Έννοια που δανείζεται ο Anderson από τον Walter Benjamin στο Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, ό.π., σ.48.

λαογραφικό μουσείο) ή αν είναι μία εσωτερική υποδοχή με αδρανή εκθέματα (λαογραφικό μουσείο) που ενεργοποιείται μόνο από αντιπαραθετικές εναλλαγές ή καινούργιες προσθήκες. Αποφασίζω την πειραματική κατασκευή του μη αποφασίσιμου χαρακτήρα «Εγώ» που ίσως με βοηθήσει να προσεγγίσω αυτόν τον προβληματισμό «από μέσα».

Ο «Εγώ» θα εισβάλει ως κατάσκοπος ή ένα νέο μέλος που θα διαλύσει τις ιεραρχικές σχέσεις μιας κοινότητας χαρακτήρων της οποίας, μέχρι τώρα, είναι ιδρυτής, για να ιδρύσει μία νέα ισότητα. Αποφασίζω να παρατηρήσω τις δικές μου συνθήκες ενεργοποίησης, τις δικές μου εμμονές. Με αυτόν τον τρόπο, ίσως, να παρατηρήσω από μία διαφορετική απόσταση τη μεθοδολογία. Αλλάζοντας τη θέση μου, σε σχέση με το έργο, αποκαλύπτω διαφορετικές πλευρές του ή με διαφορετικό τρόπο. Χρειάζομαι χώρο για μια μεθοδευμένη απροσδιοριστία. Ξεκινώ με μία καταγραφή¹⁸ μιας καθημερινής συνήθειας που συμβαίνει σε έναν προσωπικό «μονοθέσιο απόμακρο τόπο»¹⁹. Το καθημερινό πρωινό μπάνιο γίνεται αυτός ο προσωπικός μουσειακός τόπος έκφρασης ενός εσωτερικού έθνους. Η επανερμηνεία του θα είναι μια εσωτερική διασπορά και η καταγραφή του η αυτοβιογραφία ενός μεταναστευτικού υποκειμένου. Ο χρόνος αυτής της συνήθειας θα εμπλακεί με τον χρόνο της καλλιτεχνικής εργασίας μου με έναν σχεδιασμένο τρόπο. Η καταγραφή της θα αποτελεί ταυτόχρονα τεκμήριο και επινόηση της ιστορίας αλλά και υλικό της κατασκευής του χαρακτήρα «Εγώ». Διαβάζω ένα άρθρο και υπογραμμίζω ό,τι δεν έχω κατανοήσει: «η διαδικασία της υποκειμενοποίησης θα είναι πάντα ένα υπερσύνολο του υποκειμένου»²⁰.

---

¹⁸ Βλ. Παράρτημα, Προσωπικό αρχείο του «Εγώ».

¹⁹ Βλ. Jacques Rancière, «Η πολιτική της αισθητικής», μτφρ. Βίκυ Ιακώβου, σ. 85-100 στο: Συλλογικός τόμος, *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*, επιμ. Γιάννης Σταυρακάκης, Κωστής Σταφυλάκης, Εκκρεμές, Αθήνα 2008, σ.87.

²⁰ Θωμάς Συμεωνίδης, «Το περιπλανώμενο σώμα της γραφής», *Χάρτης*, 50, αφιέρωμα: Περιπλάνηση, Φεβρουάριος 2023 στο: <https://www.hartismag.gr/hartis-50/afierwma/to-periplanwmeno-swma-tis-ghrafis>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

Βιβλιογραφία

Αποστόλης Αρτινός, Μαριεύη Μαστοράκη, Παντελής Μπουκάλας, Γιώργος Τζιρτζιλιάκης, *Τα δημόδια: Επιτελεστικές αναγνώσεις και εικαστικά έργα πάνω στη δημόδη παράδοση*, Κατάλογος έκθεσης, Αθήνα, 2018.

Ιωάννα Γερακίδη, *What goes around comes around but nothing comes back*, στο <https://artworksfellows.medium.com/what-goes-around-comes-around-but-nothing-comes-back-9d5e9a2b1010>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

Ελπίδα Καραμπά, *Τέχνη αρχείου από τον 20ο στον 21ο αιώνα. Από την τέχνη θεσμικής κριτικής σε μία ριζοσπαστική θεσμίζουσα πρακτική*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πάτρα 2011.

Αντώνης Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Πόλις, Αθήνα 2005.

Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Πόλις, Αθήνα 2006.

Θωμάς Συμεωνίδης, «Αισθητικές και αφηγηματικές προσεγγίσεις του μουσείου ως διαμεσικής αναφοράς στην «πυξίδα» του Ματία Ενάρ», *MuseumEdu7*, Spring 2020, σ. 18-35.

Θωμάς Συμεωνίδης, «Το περιπλανώμενο σώμα της γραφής», *Χάρτης*, 50, αφιέρωμα: Περιπλάνηση, Φεβρουάριος 2023 στο: <https://www.hartismag.gr/hartis-50/afierwma/to-periplanwmeno-swma-tis-ghrafis>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Π. Χαντζαρούλα, επιμ. Έ. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1997.

Eric Hobsbaum, Terence Ranger, *Η επινόηση της παράδοσης*, μτφρ. Θ. Αθανασίου, Θεμέλιο, Αθήνα 2004.

Rosalind Krauss, *"A voyage on the north sea"*, *Art in the age of post-medium condition*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1999.

Jacques Rancière, «Η πολιτική της αισθητικής», μτφρ. Βίκυ Ιακώβου, σ. 85-100 στο: Συλλογικός τόμος, *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*, επιμ. Γιάννης Σταυρακάκης, Κωστής Σταφυλάκης, Εκκρεμές, Αθήνα 2008.

Δικτυογραφία

<https://www.youtube.com/watch?v=t4cSm4TfUmg>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

<https://greece.terrabook.com/el/messinia/page/aetos/>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023.

<https://www.myrtoxanthopoulou.com/>, τελευταία επίσκεψη 2/3/2023

Παράρτημα | Προσωπικό αρχείο του «Εγώ»

Φωτογραφίες, κείμενα και ηχογραφήσεις από τα πρωινά μπάνια μίας εβδομάδας.

Κυριακή | 9:11 π.μ. - 9:21 π.μ | Διάρκεια: 10:08"

Μια μπλε πετοέτα είναι απλωμένη στη ντουλάπα. Στο κάτω μέρος της έχει ένα κεντημένο σήμα με λευκή κλωστή. Δύο μεγάλες κυκλικές κηλίδες υγρασίας. Έχω κοντά μαλλιά. Είναι φανερό πως πάνω το κεφάλι και με τα δύο μου χέρια. Μια πιο μικρή πετοέτα διπλωμένη στα δύο είναι στο πάτωμα του μπάνιου. Πιο σκούρο μπλε, έχω πατήσει πάνω βγαίνοντας.

Τα πλακάκια έχουν ένα μοτίβο που ήταν δημοφιλές στη δεκαετία του '70. Ένα λουλούδι αφαιρετικό, αποδοσμένο γεωμετρικά. Μάλλον αυτά τα πλακάκια είναι καιρό εδώ. Οι αρμοί έχουν μαυρίσει σε αρκετά σημεία από την υγρασία. Μέσα στη μπανιέρα είναι ένα μικρό σώμα καλοριφέρ. Η λευκή μπογιά του έχει ραγίσει και αποκαλύπτεται η σκουριά.

Η κουρτίνα της μπανιέρας είναι γαλάζια. Είναι η εξωτερική, από χοντρό ύφασμα. Πιάνεται με κρίκους πάνω σε μεταλλικό σωλήνα που στηρίζεται από το ταβάνι με μια λεπτή κορδέλα. Στον νιπτήρα ένα ζευγάρι γυαλιά και μια θήκη φακών επαφής. Μπλε καπάκι για να ξεχωρίζει το δεξί μάτι. Οι φακοί των γυαλιών έχουν μια αφύσικη καμπυλότητα, δεν εφαρμόζουν σωστά στον σκελετό τους.

Ο χώρος είναι φθαρμένος. Αναρωτιέμαι γιατί. Φαίνεται πως το μπάνιο είναι μια δικαιολογία. Δεν θα μπορούσε κανείς να πειστεί ότι αγαπώ την καθαριότητα. Κάτι ύποπτο συμβαίνει εδώ, αλλά ο χρόνος είναι περιορισμένος,θα επανέλθω αύριο.

Από τότε που θυμάμαι, έκανα μπάνιο τόσο συχνά. Παλιότερα το ύφασμα της πετοέτας μου προκαλούσε φαγούρα και προτιμούσα να στεγνώνω χωρίς να σκουπίζομαι.

Από χθές έχω σημειώσει αυτή τη φράση από τις Χορείες χώρων του Περέκ: *«Γιατί αυτό που αποκαλούμε καθημερινότητα δεν είναι πρόδηλο, μα αδιαφανές; μια μορφή τυφλότητας, ένας τρόπος αναισθησίας. Απ' αυτές τις στοιχειώδεις διαπιστώσεις ξεκίνησε να γράφεται το παρόν, ημερολόγιο ενός χωροχρήστη.»*

«Ένας άνθρωπος που κοιμάται»

Δευτέρα | 8:41 π.μ. - 8:50 π.μ. | Διάρκεια: 9':44"

Άλλαξα πετσέτα. Την απλώνω στο ίδιο σημείο. Λίγο πιο μεγάλη από τη χθεσινή, μια απόχρωση του μωβ. Πάλι ξεχωρίζουν δύο κηλίδες. Μάλλον την φορώω σαν γάντι και απορροφά το νερό πιέζοντας την στο κεφάλι. Η σκόνη βρίσκεται προς τα πάνω, όπως αυτή που μαζεύουν τα ψηλά έπιπλα στα σαλόνια των ηλικιωμένων. Περισσεύουν τρεις πλαστικοί κρίκοι. Κάποια στιγμή πρέπει να αλλάξω την κουρτίνα.

Από ένα σημείο του τοίχου λείπουν τέσσερα πλακάκια και ένα κομμάτι από το πάτωμα. Είναι καλυμμένα με τσιμέντο. Κάπου υπάρχουν τρύπες από τρυπάνια για βίδες μεγάλης διατομής. Μερικά είναι κολλημένα στραβά και ένα είναι σπασμένο και επανασυναρμολογημένο με λάθος τρόπο. Η κορδέλα που συγκρατεί τον βραχίονα της κουρτίνας είναι δεμένη σε μια περίεργη στρογγυλή χάρτινη εξοχή του ταβανιού. Μοιάζει να είναι απ'αυτές τις πλαστικές για δώρα που αποκτούν σπειροειδές σχήμα όταν τις σαρώνουμε με τη μία λεπίδα από το ψαλίδι.

Πολύ φτηνή λύση που όμως φαίνεται να έχει κρατήσει στο χρόνο.

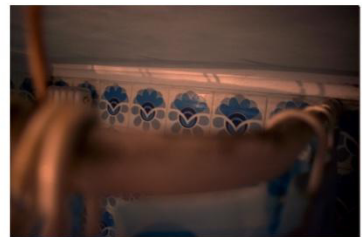
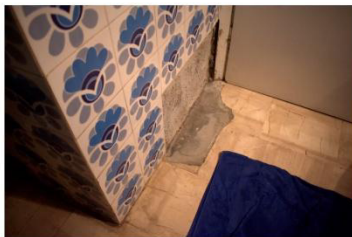
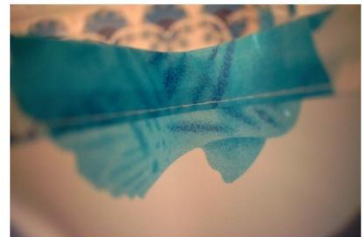
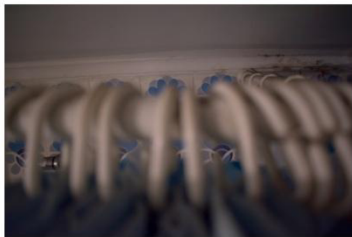
Η βαφή του ταβανιού έχει αλλιωθεί και υπάρχουν φουσκώματα και μουχλιασμένα μέρη.

Πάνω από εδώ βρίσκεται το πατάρι. Υπάρχει εσωτερική κουρτίνα. Είναι μάλλον πλαστική, λευκή με σχέδια που θυμίζουν παραμορφωμένα καζάλια. Κάποια στιγμή κάποιος ασχολήθηκε με αυτή τη χαριτωμένη λεπτομέρεια. Κανένα τραγούδι ή αναστεναγμός ανακούφισης.

Θα υποψιαζόταν κανείς ότι αυτός που κάνει μπάνιο εδώ έχει βάλει σκοπό να ρίξει με έναν ύπουλο τρόπο το ταβάνι. Θέλει να προκαλέσει μια κατολίσθηση με υδρατμούς. Η πόρτα του παταριού είναι κλειδωμένη. Ίσως κάτι πολύτιμο να βρίσκεται κλεισμένο εκεί κι ο μόνος τρόπος που έχει απομείνει για να αποκαλυφθεί είναι αυτή η καθημερινή υγρασία.

Το πρώι διαβάσα ένα άρθρο που έλεγε πως όταν η Φρίντα Κάλο πέθανε, ο Ντιέγκο κλείδωσε τριακόσια υπάρχοντά της σε ένα μικροσκοπικό μπάνιο στο «Γαλάζιο Σπίτι». Απαίτησε, δε, να ανοίξουν οι πόρτες του δεκαπέντε χρόνια μετά το θάνατό του.

«What the water gave me»

Τρίτη | 9:06 π.μ. - 9:15 π.μ. | Διάρκεια: 9:33"

Ροζ πετσέτα. πιο βρεγμένη από χθες. Σήμερα ανοίξα την κουρτίνα. Κοχύλια, μπλε μοτίβα σε άσπρο φόντο. Ταιριάζει απόλυτα με τα πλακάκια. Το σπινάλ του τηλεφώνου έχει υφασμάτινη επένδυση που έχει μαυρίσει από το νερό σε πολλά σημεία. Σαν να έχει βαλτώσει μέσα στα στάσιμα νερά της μπανιέρας.

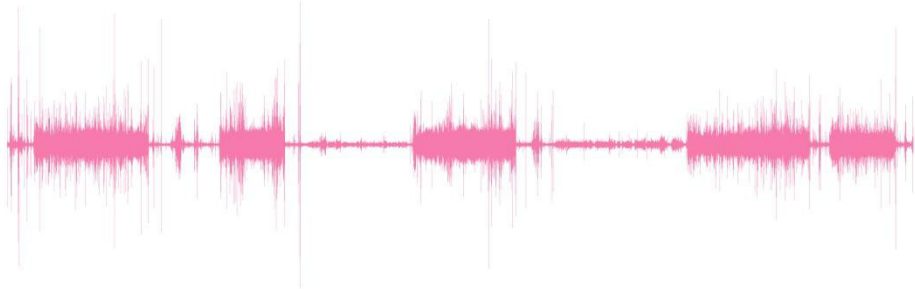
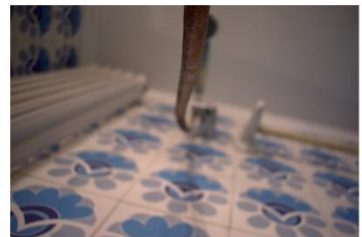
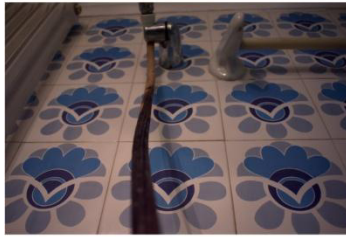
Αυτό το μπλε μου θυμίζει το μπάνιο της Ντόρις Ντέι σε μια ταινία. Σπλιτ οθόνη και μιλούσε με τον Ροκ Χάτσον στο τηλέφωνο, καθέναν από το μπάνιο του (Pillow Talk, το θυμήθηκα, «Τα μυστικά της κρεβατοκάμαρας»). Εκείνη ήταν διακοσμήτρια και υποχρεωνόταν να μοιράζεται την τηλεφωνική της σύνδεση με το γειτόνά της.

Το τηλέφωνο είναι τοποθετημένο σε μια επιτοίχια βάση στήριξης. Αλλά το σχήμα του καλωδίου του μοιάζει να μην έχει συνηθίσει αυτό το στάσιμο. Δεν το χρησιμοποιώ μ'αυτόν τον τρόπο και έχει κρατήσει τη φόρμα που του δίνει ένα απλό ακούμπισμα στη βρύση.

Μαύρη γλίτσα από άλατα, υπολείμματα σαπουνιού και σκόνη.

Χθες είδα ένα περίεργο όνειρο. Αυτό το υγρό καλώδιο γινόταν ένα επιθετικό φίδι που κινούνταν με δύναμη και εκσφενδωνόεε καυτό δηλητήριο. Προσπαθούσα να ξεφύγω αλλά γλιστρούσα στο πάτωμα της μπανιέρας. Μετά βρέθηκα να κατεβαίνω ανέμελη ως παιδί κάποια εξωτερικά σκαλιά. Βρέθηκα στο σπίτι της γιαγιάς μου και είδα ένα δωμάτιο γεμάτο γυμνές ηλικιωμένες γυναίκες. Κάπου στη μέση καθόταν και η προγιαγιά μου έχοντας μια αδύνατη ηλικιακή αντίστοιχη με την κόρη της. Τρόμαξα πολύ μέχρι που με σημάδεψε με ένα πολύχρωμο νεραπίστολο και ξύπνησα βρεγμένη.

Είναι πολλά τα όνειρά μου που τελειώνουν με ένα αναπάντεχο μπουγγέλωμα.

Τετάρτη | 9:27 π.μ. - 9:36 π.μ. | Διάρκεια: 9'55"

Ροζ πετσέτα, λίγο πιο μαλακή από τις άλλες. Η πόρτα είναι ανοιχτή. Σκέφτομαι να ψάξω στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στην εσωτερική και την εξωτερική κουρτίνα. Στριμωγμένοι παραπάνω άχρηστοι κρίκοι.

Η βάση για τα σαπούνια είναι μια σχάρα σε μέγεθος μικρού βιβλίου. Τα σιδερά της καλύπτονται από ένα λεπτό φιλμ σαπουνιού και μουλιασμένων τριχιδίων. Πάνω τους κρέμονται μερικές χοντρές σταγόνες θολού νερού.

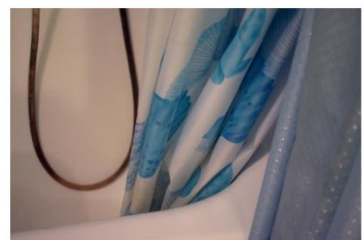
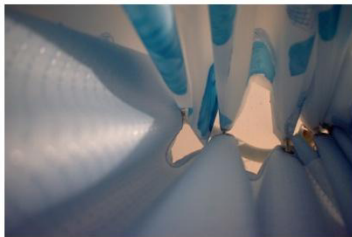
Αυτή η συσσωρευμένη γλίτσα πάνω σε όλα τα εξαρτήματα φαίνεται πιο καθαρά στις συναρμογές τους .

Η ατμόσφαιρα είναι ακόμα υγρή. Καυτό μπάνιο. Αυτή η κουρτίνα μοιάζει με τεράστιο στόμα που ανοιγοκλείνει με βίαια τραβήγματα. Δεν την είχα δει ποτέ κοιτάζοντας από αυτήν τη γωνία. Δε συμπαθώ καθόλου το σύστημα με τους κρίκους. Το ύφασμα είναι πιο κατάλληλο υλικό από το γυαλί ή το τσιμέντο αλλά δε μ'αρέσει καθόλου ο τρόπος που κρεμιέται.

Αυτή η εμμονή του καθημερινού μπάνιου δε σχετίζεται με την καθαριότητα. Είναι σαν να φοβάμαι μήπως και δεν ξυπνήσω και παραμείνω να κοιμάμαι επτά ημέρες όπως ο Ορλάντο της Βιρτζίνια Γουολφ που έζησε τρεις αιώνες ζωής και μια αλλαγή φύλου. Σ'ένα σημείο γράφει πως όταν ο Ορλάντο ξύπνησε ως γυναίκα «κοίταξε τον εαυτό του πάνω κάτω σε έναν μακρύ καθρέφτη χωρίς να δείχνει κανένα σημάδι μηχανίας, και μάλλον κατευθύνθηκε προς το μπάνιο του».

«Who's afraid of Virginia Woolf?»

Ο συγγραφέας είχε δει αυτή τη φράση γραμμένη σ'ένα μπάνιο, στον καθρέφτη με σαπούνι.

Πέμπτη | 7:45 π.μ. - 7:58 π.μ. | Διάρκεια: 13':04"

Γαλάζια μαλακή πετσέτα με μια φαρδιά λουλουδάτη μπορντούρα. Αφήνει λευκά χνούδια στον αέρα γύρω της. Η μία λάμπα δε λειτουργεί. Το φως έχει λιγοστέψει και δεν υπάρχει παράθυρο στο δωμάτιο. Σήμερα ήμουν μέσα περισσότερη ώρα.

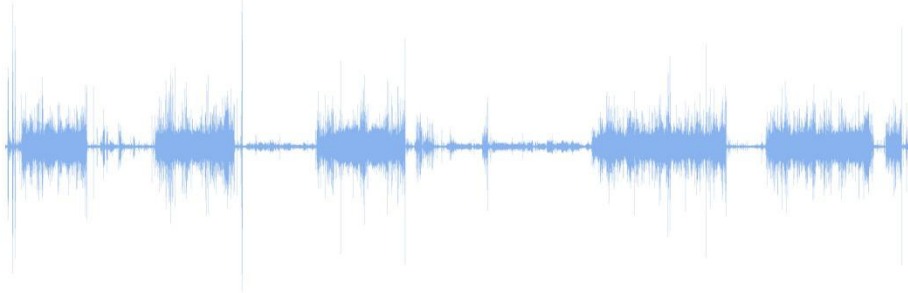
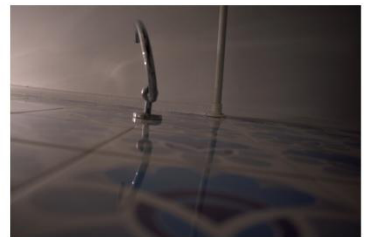
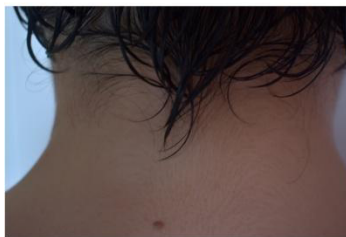
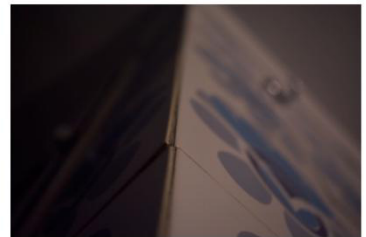
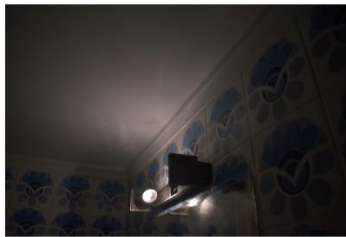
Δοκιμάζω τη θερμοκρασία του νερού βρέχοντας το σώμα μου. Ξεκινάω από το πρόσωπο. Κλείνω τα μάτια. Περνάω τους δείκτες και των δύο χεριών πίσω από τα αυτιά και τα εγκλωβίζω με τα υπόλοιπα δάχτυλα. Υστερα κάνω μια διαγώνια κίνηση από κάτω προς τα πάνω. Εφτά ή οχτώ επαναλήψεις. Φέρνω τη δεξιά μου παλάμη μπροστά στο στόμα και την πιέζω προς τα μέσα ανεβοκατεβαίνοντας την με ταχύτητα. Μετά, με τον αντίχειρα και το δείκτη, φτιάχνω μια θηλιά που ανεβοκατεβαίνει στο λαμό μου. Ξεπλένω και συνεχίζω με τα μαλλιά μου.

Τα μάτια μου είναι ακόμα κλειστά.

Συχνά νιώθω πως κάποιος με παρακολουθεί. Σαν να ακούω παράξενα ραδιοφωνικά μηνύματα που θυμίζουν κατασκευαστικές ταινίες. Όπως ο Ορφέας και η Ευροδίκη στην ταινία του Κοκτώ. Το πέρασμα στον Κάτω Κόσμο γίνεται μέσα από έναν υγροποιημένο καθρέφτη σαν τον καθρέφτη του μπάνιου ύστερα από ένα πλύσιμο με καυτό νερό.

Σε μια άλλη ταινία του, το 1929, στο «Αίμα του ποιητή» μια κοπέλα είχε το ρόλο ενός αγάλματος. Ήταν η Lee Miller. Φωτογράφος και μοντέλο. ΣURREALISTES, Man Ray, πολεμική ανταποκρίτρια.

Το 1945 φωτογραφήθηκε ενώ έκανε μπάνιο μέσα στο διαμέρισμά του Χίτλερ την ημέρα της αυτοκτονίας του. Οι λασπωμένες μπότες από την επίσκεψή της στο Ντσαχάου είναι ακουμπισμένες στο χαλάκι μπροστά από την μπανιέρα.

Παρασκευή | 8:48 π.μ. - 8:58 π.μ. | Διάρκεια: 10':31"

Βαριά πετοέτα. Η πιο μεγάλη που έχω. Τα μαλλιά μου έχουν αρχίσει να μακραίνουν και τα χέρια μου μπλέκονται μέσα τους. Έχω μια αίσθηση απέχθειας για τις μικρές τριχούλες, τα χουδάκια και τα μικροπράγματα που αιωρούνται γύρω μου.

Κάνει κρύο. Σκουπίζω καλά τα μαλλιά μου και κλείνω την πόρτα. Αυτό το χοντρό χαλάκι είναι το αγαπημένο μου. Μοιάζει με μεγεθυμένο τρισδιάστατο σχέδιο ενός τμήματος του τοιχώματος της μήτρας. Κάπως έτσι το θυμάμαι. Σαν να έχω γίνει μικροσκοπική και να έχω μπει μέσα στο σώμα μου.

«Μια φορά κι έναν καιρό... ήταν η ζωή».

Όταν ήμουνα μικρή θυμάμαι ότι έξω από την μπανιέρα μου ήταν ένας μεγάλος κουβάς κλεισμένος με μια τρυπημένη πετοέτα. Εκεί έβαζε ο πατέρας μου τα καβουράκια που τα είχε για δόλωμα. Την ώρα που έκανα μπάνιο τα άκουγα να φρατζουνάνε το πλαστικό και να πέφτουν το ένα πάνω στο άλλο. Είχα το νου μου μην καταφέρει κανένα να σκαρφαλώσει και μπει μέσα. Ανατρίχιαζα στη σκέψη. Αλλά κάπως είχα αποδεχτεί την ύπαρξή τους.

Σκηνή από θρίλερ. Τα Ghoulies βγαίνουν σηκώνοντας το καπάκι της τουαλέτας.

Πίστευα ότι ο μπαμπάς τα λυπόταν. Αφού θα πεθάνουν έτσι, κι αφού είναι κλεισμένα στον ψηλό κουβά, ας ακούνε τουλάχιστον τους ήχους του νερού που έχουν συνηθίσει.

Σάββατο | 9:23 π.μ. - 9:33 π.μ. | Διάρκεια: 9':58"

Η πιο παλιά μου πετσέτα. Οι κλωστές της έχουν αρχίσει να λύνονται και το ορθογώνιο σχήμα της έχει παραμορφωθεί. Μοιάζει σαν να έχει τραβηχτεί με δύναμη από δύο που δεν θέλανε να τη μοιραστούν. Έχει φουσκώσει το κέντρο της μεγάλης της πλευράς.

Στο μπάνιο είναι πολύ σκοτεινά. Μόλις τελειώσω βγαίνω στο φωτεινό υπνοδωμάτιο. Είναι κάποιες μέρες που αργώ να βάλω τα ρούχα μου. Όταν δε βιάζομαι να πάω κάπου. Σεχνέμαι τακτοποιώντας διάφορα και δε ντύνομαι μέχρι να το θυμηθώ ή να ακούσω κάποια θόρυβο απ'έξω.

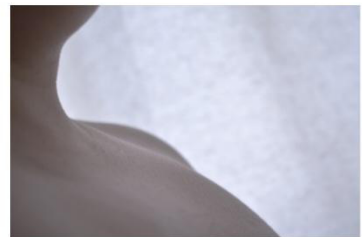
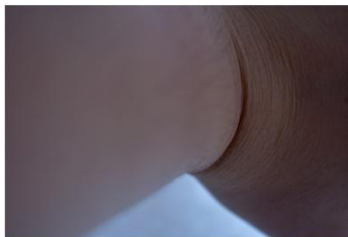
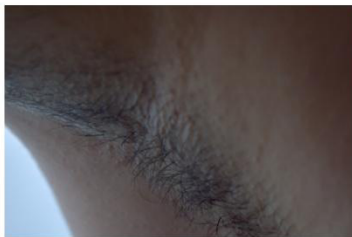
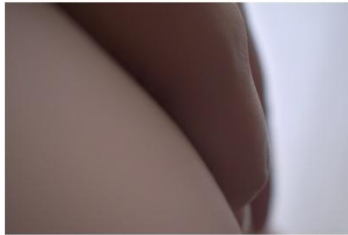
Παρατηρώ το σώμα μου, το δέρμα μου, τους πόρους και τις τρίχες, τα σημάδια, πού είναι ξερό και που όχι. Αισθάνομαι πως έχει αλλάξει ελάχιστα όλα αυτά τα χρόνια που το ξέρω.

Πάντα όταν ήταν να ταξιδέψω, η μητέρα μου έρχνε ένα ποτήρι νερό μπροστά στο δρόμο μου για να το πατήσω φεύγοντας. Έτσι θα μπορούσα να προσπεράσω και όλες τις δυσκολίες του ταξιδιού μου. Συνήθισα να το κάνω κι εγώ, ακόμα κι όταν ήμουν μόνη μου πριν την αναχώρησή μου. Πρόληψη, ευχή, δισεταμιονία. Κρατάει πολλά χρόνια. Από την Κάρπαθο. Έχει γίνει έθιμο.

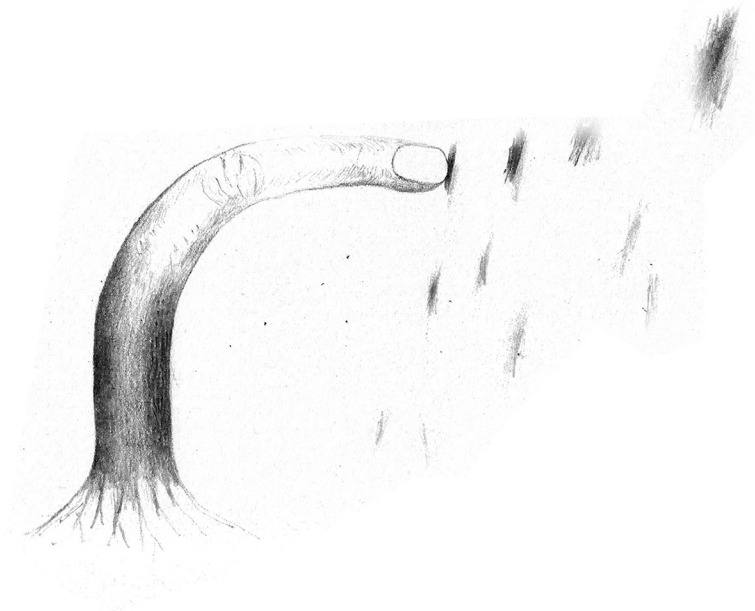
Βγαίνοντας από την μπανιέρα κάθε πρωί πατάω μια μικρή κηλίδα από νερό που έχει μαζευτεί. Ύστερα ακουπιζώ τα πόδια μου στο χαλί και ξεκινάω το ταξίδι μου με τους καλύτερους οιωνούς.

Όταν ήμουν μικρή μετακόμισα στην Αθήνα από το νησί μου. Πήγα πρώτη φορά σε Λούνα Παρκ. Δεν ενθουσιάστηκα καθόλου. Ίσως, μάλλον, να στεναχωρήθηκα. Ήταν ένα παιχνίδι που δεν μπορούσα να το καταλάβω. Μια βάρκα που κουνιόταν πέρα δίωθε στο ίδιο σημείο χωρίς να υπάρχει θάλασσα, στον αέρα.

Χωρίς ίχνος νερού.


~~~~~  
Αὐτοβιογραφία





Θεός και θεία, Εσωτερική μετανάστευση

The biographical illusion reminds me that I have always liked traditional music

Μια σχέση μεταναστεύει από την Κάρπαθο στην Αυστραλία, ύστερα στην Αμερική και πίσω, από τον Πειραιά στο νησί. Ένα ζευγάρι μαζί με συγγενείς, φίλους, συνεργάτες και γνωστούς, μετακινείται. Επέκταση και επικράτηση των σύγχρονων μέσω επικοινωνίας. Από το 1960 και μετά, τηλέφωνο, αλληλογραφία, βίντεο, φωτογραφία. Οι νέες τεχνολογίες διευρύνουν τις δυνατότητες διατήρησης επαφής των μεταναστών με τους οικείους τους. Χρόνια αργότερα, ένα δωμάτιο στο σπίτι ενός μοναχικού ηλικιωμένου λειτουργεί ως καλλιτεχνικό εργαστήριο. Παλιά έπιπλα, αντικείμενα και όγκοι καλυμμένοι με σεντόνια. Αρρώστια και θάνατος. Το άδειασμα του σπιτιού και ένα αντικείμενο που χρησιμεύει για μια φοιτητική εργασία. Ανακαλύπτω το αρχείο του θείου και της θείας ή το αρχείο ενός ζευγαριού ή το αρχείο μιας σχέσης ταξιδεύει. Κάπου φωτογραφίες, βιντεοκασσέτες, διαβατήρια, ταυτότητες, άδειες παραμονής, αλληλογραφία, τετράδια, σημειώσεις. Αλλού, έπιπλα, συσκευές, μηχανήματα, εργαλεία. Πολυθρόνες και μαξιλαροθήκες με απεικονίσεις καγκουρώ, λούτρινα κοάλα, αμερικάνικα μολύβια, σερ ραπτικής, μανικετόκουμπα, λεξικά και βιβλία εκμάθησης ξένων γλωσσών άνευ διδασκάλου. Η οργάνωση και η μελέτη των αρχειακών τεκμηρίων αποδεικνύουν ότι ο θεός και η θεία λατρεύουν την καταγραφή. Ο ένας καταγράφει συστηματικά τον άλλον μόνο του. Ο ένας παρακολουθεί συνεχώς, ίσως κάποιες φορές και κρυφά, τον άλλον. Μέσω της αλληλογραφίας τους, ζητούν από τους φίλους να τους στέλνουν, κάθε φορά, καινούργιες φωτογραφίες. Όταν επιστρέφουν στην Ελλάδα, βλέποντας τον όγκο των αρχείων τους, συνειδητοποιούν αυτή την προβληματική σχέση τους με την, σχεδόν μανιακή, καταγραφή των προσωπικών καθημερινών στιγμών τους. Σε ένα από τα βίντεο, στις VHS κασσέτες που ψηφιοποιούνται, εντοπίζω μία προσπάθειά τους να ξεφύγουν από την εικόνα του εαυτού τους. Αποφασίζουν να περιγράψουν την αίσθηση ενός ταξιδιού επιστροφής για διακοπές στον τόπο τους, χρησιμοποιώντας όσα μπορούν λιγότερα πλάνα στα οποία θα εμφανίζονται οι ίδιοι.

Σε μια από αυτές τις κασσέτες ανακαλύπτω τον εαυτό μου¹. Είμαι στο σαλόνι του σπιτιού μου στην Κάρπαθο και κάνω τα πρώτα μου βήματα. Γύρω μου βρίσκονται άνθρωποι ντυμένοι με επίσημα ρούχα. Μαζί, υπάρχουν πλάνα από πανηγύρια του καλοκαιριού που εστιάζουν στις γυναίκες και κυρίως στις παραδοσιακές φορεσιές τους². Ίσως να νιώθουν την ίδια αμηχανία με το μωρό που είμαι κάποτε. Εμφανίζονται μόνες μέσα σ' ένα πολύβουο πλήθος γεμάτο μουσική και ομιλίες. Είναι το θέαμα που αξίζει να καταγραφεί. Το μονταρισμένο βίντεο μοιάζει με παράξενο εθνογραφικό ντοκυμαντέρ. Γίνεται το υλικό μου επειδή είμαι μέσα σε αυτό. Δεν είμαι σίγουρη για το αν είμαι το παιδί στο σαλόνι ή αν, ως καλλιτεχνικό υποκείμενο, θα είμαι πάντα «κάποιος απ' έξω» που θα βλέπει την καθημερινή ζωή ως ανθρωπολογικό έκθεμα.³ Ο θεός και η θεία ή οι άνθρωποι από το νησί μου ή εγώ

¹ Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης από VHS κασσέτες, στ.1.

² Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης από VHS κασσέτες, στ.2.

³ Βλ. το δοκίμιο του Hal Foster, «The Artist as Ethnographer», στο βιβλίο του: *The Return of the Real: The Avant-Garde at the End of the Century*, MIT Press, Κέμπριτζ 1996, σ.196.

μαζί τους συγκροτούμε μια κοινότητα που μοιάζει με ένα «κλειστό σύστημα διαφορών»⁴ περισσότερο απ' όση μια ανοιχτή σχεσιακή διαδικασία (αυτό)κατασκευής της ταυτότητας. Η σχέση μας ή η εμπλοκή μου με τη σχέση μας μοιάζει να μη χρειάζεται εξηγήσεις, αφού προκαθορίζεται από τη συγγένεια, που διαβάζεται ως αυθεντικό σημείο ταύτισης. Αμφισβητώ την επάρκεια αυτής της διαπίστωσης ως επιχειρήματος για τη συνοχή της καλλιτεχνικής μου έρευνας. Αμφιβάλλω για το αν η αυθεντικότητα και η νομιμοποίηση που προσδίδει στην εργασία μου αποτελούν στοιχεία που θέλω να διατηρήσω. Η συγκινησιακή φόρτιση στη θέα του εαυτού μου ως μωρού γίνεται αφορμή για τη διερεύνηση της πιθανής ανάγκης για τη δημιουργία μιας απόστασης. Δεν προσπαθώ να κάνω τα πρώτα μου βήματα. Είμαι περισσότερο μια γυναίκα που χορεύει. Ύστερα, στην αυτοβιογραφία μου θα έγραφα ότι «πάντα μου άρεσε η παραδοσιακή μουσική»⁵. Διαβάζω την *Κοινωνία του θεάματος*⁶.

1.

Βυθισμένοι μέσα στην ιστορία, αναγκασμένοι να συμμετέχουν στην εργασία και στους αγώνες που τη συνθέτουν, οι άνθρωποι υποχρεώνονται να αντιμετωπίσουν τις σχέσεις τους μ' έναν τρόπο απαλλαγμένο από ψευδαισθήσεις. Αυτή η ιστορία δεν έχει άλλο αντικείμενο, έξω απ' αυτό που πραγματώνει μέσα στον ίδιο της τον εαυτό, παρόλο που η τελευταία ασυνείδητη μεταφυσική θεώρηση της ιστορικής εποχής μπορεί να αντιμετωπίζει την προοδευτική παραγωγική ανάπτυξη, διαμέσου της οποίας εκτυλίχθηκε η ιστορία, σαν το ίδιο το αντικείμενο της ιστορίας. Το υποκείμενο της ιστορίας δεν μπορεί να είναι παρά το ζωντανό που παράγει τον εαυτό του, που γίνεται κύριος και κάτοχος του κόσμου του που είναι η ιστορία, και υφίσταται σαν συνείδηση του παιχνιδιού της.

Από το: Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος*, ό.π., σ. 60.

2.

Αυτή η εποχή, που επιδεικνύει στον εαυτό της το χρόνο της, κυρίως σαν ξαφνική επιστροφή πολλαπλών εορτασμών, είναι εξίσου μια εποχή χωρίς γιορτή. Εκείνο που, μέσα στον κυκλικό χρόνο, ήταν η στιγμή της συμμετοχής μιας κοινότητας στο πολυτελές ξόδεμα της ζωής, είναι αδύνατο για μια κοινωνία χωρίς κοινότητα και χωρίς πολυτέλεια. Όταν οι εκχυδαϊσμένες ψευδο-γιορτές της, παρωδίες του διαλόγου και του χαρίσματος, προτρέπουν σε μια πρόσθετη οικονομική δαπάνη, δεν προκαλούν παρά την απογοήτευση που διαρκώς αντισταθμίζεται απ' την υπόσχεση μιας νέας απογοήτευσης. Ο χρόνος της σύγχρονης επιβίωσης πρέπει να κομπάζει, μέσα στο θέαμα, τόσο περισσότερο όσο πιο υποτιμημένη είναι η αξία χρήσης του. Η πραγματικότητα του χρόνου αντικαταστάθηκε απ' τη διαφήμιση του χρόνου.

⁴ Βλ. το άρθρο: Chantal Mouffe, «Citizenship and Political Identity», *October 61*, MIT Press, Κέμπριτζ 1992, σ. 28.

⁵ Αναφορά στη φράση - παράδειγμα του Pierre Bourdieu «I have always liked music» που χρησιμοποιεί στο κείμενό του *The biographical illusion*, βλ. Pierre Bourdieu, *The biographical illusion*, στο: Wilhelm Hemecker and Edward Saunders (επιμ.), *Biography in Theory: Key Texts with Commentaries*, De Gruyter, Berlin/Boston 2017 [1986], σ. 298.

⁶ Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος*, μτφρ. Π. Τσαχαγέας, Ν.Αλεξίου, Ελεύθερος τύπος, Αθήνα 1986.

Από το: Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος*, ό.π., σ. 119.

3.

Σαν άλλη πλευρά της ανεπάρκειας της καθολικής ιστορικής ζωής, η ατομική ζωή δεν έχει ακόμα ιστορία. Τα ψευδο-γεγονότα που συνωθούνται μέσα στη θεαματική δραματουργία, δεν έχουν βιωθεί απ' αυτούς που τα πληροφορούνται κι επιπλέον, χάνονται μέσα στον πληθωρισμό της βεβιασμένης αντικατάστασής τους, σε κάθε δόνηση του θεαματικού μηχανισμού. Άλλωστε, ό,τι βιώνεται πραγματικά δεν έχει σχέση με τον επίσημο ανεπίστρεπτο χρόνο της κοινωνίας και βρίσκεται σε άμεση αντίθεση με τον ψευδο-κυκλικό ρυθμό του καταναλώσιμου υποπροϊόντος αυτού του χρόνου. Αυτό το ατομικό βίωμα της διαχωρισμένης καθημερινής ζωής παραμένει χωρίς γλώσσα, χωρίς αντίληψη, χωρίς κριτική προσέγγιση του παρελθόντος του, που δεν καταχωρείται πουθενά. Δεν ανακοινώνεται. Παραμένει ακατανόητο και ξεχασμένο προς όφελος της ψευδούς θεαματικής μνήμης του μη-αξιωματικού.

Από το: Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος*, ό.π., σ. 120.

Βιβλιογραφία

Guy Debord, *Η κοινωνία του θεάματος*, μτφρ. Π. Τσαχαγέας, Ν.Αλεξίου, Ελεύθερος τύπος, Αθήνα 1986.

Hal Foster, «The Artist as Ethnographer», *The Return of the Real: The Avant-Garde at the End of the Century*, MIT Press, Κέμπριτζ 1996, σ.196.

Wilhelm Hemecker and Edward Saunders (επιμ.), *Biography in Theory: Key Texts with Commentaries*, De Gruyter, Berlin/Boston 2017 [1986], σ. 298.

Chantal Mouffe, «Citizenship and Political Identity», *October 61*, MIT Press, Κέμπριτζ 1992, σ. 28.

Παράρτημα

Στιγμιότυπα οθόνης από VHS κασσέτες

στ.1.





στ.2.





~~~~~
Autobiografia

Χτίστης, Τομή

Διαισθητικές δοκιμές ή Μακέτες που έχουν ήδη συμβεί
Μακέτα αίσθησης και μακέτα έρευνας

Ανοίγω τα βιβλία που διαβάζω σε τυχαίες σελίδες. Γλιστρώ τα δάχτυλα στην άκρη και κάνω μια τομή που γίνεται επιφάνεια.

«Η μάνα έκλαιγε με τη φωνή και καταριόταν και φοβέριζε. Ξαφνικά έπαψε και άλλαξε η φωνή της. Σα να γέμισε ξαφνικά το στόμα της με μια βούκα μαλακού ψωμιού και η φωνή της ακούστηκε μαλακιά και πνιγμένη αυτή είναι η οικογένειά μου; Τώρα κι αυτήν την ώρα εδώ τώρα εδώ κατάλαβα πως εγώ παντρεύτηκα έναν άντρα. Αυτόν εδώ αλλά ο άντρας μου είναι παντρεμένος από χρόνια με άλλη γυναίκα που ποτέ δεν την είδα. Έκανα τέσσερα παιδιά κι ένα από αυτά θα γίνει κήρυκας. Αλλά ποτέ δεν είδα τα πραγματικά μου παιδιά και μου έφεραν αυτά τα τέσσερα που είναι άλλης μάνας. Ούτε εκείνης που παντρεύτηκε ο πατέρας τους αλλά και ο πατέρας τους δεν είναι αυτός που κοιτάει εδώ. Αυτές είναι οι οικογένειες των ανθρώπων. Ραγισματιές απ' όπου μπαίνουν οι άνθρωποι στον κόσμο. Παραφυλάν ύπουλα κι αθόρυβα γλιστράν προσέχοντας και μπαίνουν. Παίρνουν τη θέση πάντα καποιανού που δεν τον ξέρω όμως εγώ τον αγαπούσα. Αλλά είναι άγνωστοι άνθρωποι και κρύβονται πίσω από τις συγγένειες και μοναχά εγώ είμαι η ίδια είμαι αυτή από αιώνες είμαι αυτή και μοναχή χωρίς καμμιάν οικογένεια δικιά μου έρημη στον κόσμο από τότε που γεννήθηκε ο κόσμος κι εγώ γεννήθηκα μαζί του μονάχα εγώ. Καμμένη! με μια φριχτή απορία εκοίταζε γύρω τους ανθρώπους. Αλλά με πεποίθηση κι εγκαρτέρηση και μοναχά ο κήρυκας εκατάλαβε την σπουδαία σημασία αυτών των λόγων της μητέρας του.»¹

Αυτή η περιγραφή μοιάζει πολύ ακριβής. «Αυτές είναι οι οικογένειες των ανθρώπων. Ραγισματιές απ' όπου μπαίνουν οι άνθρωποι στον κόσμο.» Βρίσκω μια πιθανή εξήγηση της σχέσης μεταξύ της τομής και της συγγένειας. Ποιες είναι οι οικογένειες των ανθρώπων; Τομή σημαίνει είσοδος.

«Με διαπερνούν λόγοι που δεν μπορώ να ανακτήσω απόλυτα, που παραμένουν αινιγματικοί, που διαμένουν μέσα μου σαν να είναι η δική μου οικεία ετερότητα, η ιδιωτική μου, ή ίσως όχι τόσο ιδιωτική, αδιαφάνεια. Μιλώ ως «εγώ», μην κάνετε όμως το λάθος να πιστέψετε ότι ξέρω ακριβώς τι κάνω όταν μιλώ με αυτόν τον τρόπο. Ανακαλύπτω ότι η ίδια μου η διαμόρφωση εμπλέκει μέσα τον άλλο, ότι η ίδια μου η ξενότητα προς τον εαυτό μου είναι, παραδόξως, η πηγή της ηθικής μου σύνδεσης με τους άλλους.»²

¹ Γιώργος Χειμωνάς, *Οι χτίστες*, Κέδρος, Αθήνα 2008, σ. 24 - 25.

² Judith Butler, *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*, μτφρ. Μ. Λαλιώτης, επιμ. Α. Αθανασίου, Εκκρεμές, Αθήνα 2009, σ.134.

Σε ποια ή από ποια άλλα υποκείμενα οφείλω ή δικαιούμαι απεύθυνση; Ποια είναι η δική μου οικεία ετερότητα, η αδιαφάνεια; Τομή σημαίνει ορατότητα. Όταν σκέφτομαι κάτι και θέλω να το σημειώσω άμεσα στέλνω μηνύματα προς τον εαυτό μου στο messenger. Τον τελευταίο καιρό καταγράφω όλους τους συνειρμούς μου σχετικά με την έννοια της τομής.

Τομή σημαίνει
cut στο μοντάζ
Gordon Matta-Clark
η εγχείριση του μπαμπά
συγγένεια
υποδοχή
αρχιτεκτονικό σχέδιο
αναγνώριση
εμπιστοσύνη
παύση στην απαγγελία ποίησης
απόσπασμα
μετατόπιση
αυτοβιογραφία
παραχώρηση
νέα επιφάνεια
ορατότητα
ρήξη
κάτι επαναστατικό
το κράτος δολοφονεί

Μακέτα αίσθησης

Διαισθητικές δοκιμές ή «Μακέτες που έχουν ήδη συμβεί»

Ανακαλύπτω τη δράση μερικών ανθρώπων, οι οποίοι αξιοποιούν τις δυνατότητες του διαδικτύου, προκειμένου να σχηματίσουν μια σαφέστερη εικόνα για το παρελθόν ή ίσως μόνο για να το αναπολήσουν. Ο κοινός τόπος των μελών της ομάδας τους είναι η κοινή καταγωγή και η κοινή επιθυμία οργάνωσης, διατήρησης, διάσωσης και διάδοσης οικογενειακών αρχείων. Λειτουργούν στο περιβάλλον του facebook, ακολουθώντας τους κανόνες του και κάνοντας χρήση των διευκολύνσεών του. Αποφασίζω να εξετάσω ένα συγκεκριμένο τέτοιο περιβάλλον για λόγους προσβασιμότητας. Είμαι ήδη μέλος (member) στην ομάδα (group) του χωριού μου³.

Η ομάδα ονομάζεται «[OTHOS"Αναγνώρισε τα πρόσωπα.Photo history of families](#)». Στο όνομά της, ένα ξεχασμένο εισαγωγικό αποκαλύπτει την προχειρότητα ή την έλλειψη εξοικείωσης με το διαδίκτυο. Τα greeklish και η εξήγηση στα αγγλικά ίσως ενεργοποιούν την απεύθυνσή της σε άτομα που ζουν, όχι μόνο στο χωριό, αλλά κυρίως ή και στο εξωτερικό. Οι μετανάστες ύστερων γενεών συνομιλούν με άτομα που αναγνωρίζουν λόγω της κοινής τους

³ Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης, στ.1 και στο:
<https://www.facebook.com/groups/48267203309>, τελευταία επίσκεψη 12/2/2024.

καταγωγής. Οι «υστερότοκοι» παύουν να είναι οι «εφεδρείες του συστήματος»⁴. Οι «οικογενειακές στρατηγικές» καταργούνται και οι «κληρονομίες» μοιράζονται από την αρχή. Η εξαιρετικά εξειδικευμένη τοπικότητα και η σαφήνεια του ορισμού του σημείου αναφοράς εξασφαλίζουν τις προϋποθέσεις για την αυταπόδεικτη αποδοχή της εμπλοκής όλων των ενδιαφερόμενων υποκειμένων. Δημιουργείται μία αίσθηση εμπιστοσύνης.

Η αναγνώριση αποτελεί κεντρικό στοιχείο της συμβολής των μελών αυτής της ομάδας για την επίτευξη του κοινού στόχου. Κάθε μέλος, έχει τη δυνατότητα να δημοσιεύσει εικόνες και να τις προσφέρει σε όλα τα υπόλοιπα. Η προχειρότητα του τρόπου δημοσίευσης αντιτίθεται στους κανόνες μιας θεσμικής ή θεσμοθετημένης διαδικασίας διαχείρισης αρχαιακού υλικού. Θυμάμαι πόσο θαυμάζω την ψηφιοποίηση των φωτογραφικών άλμπουμ του Arab Image Foundation⁵. Λεπτομέρεια σε όλες τις όψεις του αντικειμένου, υψηλή ποιότητα, ταξινόμηση και ευκρίνεια. Εδώ η κατάσταση είναι διαφορετική, μοιάζει να μην υπάρχει χρόνος για περιττή δεξιοτεχνία. Τα τεκμήρια φωτογραφίζονται συχνά «θολά» ή «κουνημένα», «κομμένα», με παραμορφώσεις του φακού ή με φόντο οικιακά έπιπλα ή δάχτυλα που κρύβουν το περιεχόμενό τους. Πολλές φορές, στις φωτογραφίες γίνονται πρόχειρες επεμβάσεις με βελάκια, αριθμούς ή γράμματα που προστίθενται ψηφιακά για την καλύτερη κατανόησή τους.

Παρατηρώ τις δημοσιεύσεις. Η κατάργηση των κανόνων δημιουργεί χώρο για την αμεσότητα και την αδιαμεσολάβητη κυκλοφορία του αρχαιακού υλικού. Συχνά η πράξη της προσφοράς / συνεισφοράς του υλικού στην ομάδα μοιάζει πιο σημαντική από την όποια διερευνητική διάθεση. Η λεζάντα (περιγραφή) της εικόνας ορίζει μία κοινή βάση και προσφέρει μία διστακτική βεβαιότητα προς αμφισβήτηση. Τα μέλη που θεωρούνται σημαντικά είναι αυτά που συχνά τροφοδοτούν με οπτικό υλικό αλλά και αυτά που συμμετέχουν στις συζητήσεις με τα σχόλιά τους (comments) «κάτω» από αυτό. Όταν δεν γνωρίζουν, υποθέτουν, εκτελούν αυτοσχέδιες προφορικές έρευνες ή συμβουλευούνται γηραιότερους συγγενείς⁶. Η ανάγκη για συζήτηση - διαπραγμάτευση ή περαιτέρω εξηγήσεις εκτός από την αναγνώριση επιβεβαιώνει τη διαπίστωση πως «Είναι σαφές πως τα μεταβαλλόμενα νοήματα και οι ρευστές δυναμικές των οικογενειακών σχέσεων δεν μπορούν να «στριμωχτούν» στις εγγραφές που συμπληρώνουν τα γενεαλογικά δέντρα»⁷.

Στον «Κάτω κόσμο», στα «σχόλια» οι περιγραφές των αναγνωρίσεων έχουν, πολλές φορές, έναν τοπογραφικό χαρακτήρα⁸. Στις ομαδικές φωτογραφίες ή σε κάποιες όπου απεικονίζονται πολλά άτομα χρησιμοποιούνται προσδιοριστικές φράσεις όπως «Από αριστερά», «Στην πάνω σειρά», «Όρθιοι κατά σειρά» κ.ά. Στα οικογενειακά πορτραίτα αρκεί να εντοπιστεί το όνομα της οικογένειας, το οποίο πολλές φορές «εννοείται» επειδή τα έχει ανεβάσει (upload) κάποιο συγγενικό πρόσωπο. Σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζονται πρόσφατες ή σύγχρονες εικόνες, για λόγους που δεν αφορούν τους αρχικούς ή

⁴ Αναφορά στην εθνογραφική ανάλυση του συγγενικού - κληρονομικού συστήματος της Καρπάθου βλ. την εισαγωγή της Εύας Καλπουρτζή στο: Bernard Vernier, *Η κοινωνική γένεση των αισθημάτων: Πρωτότοκοι και υστερότοκοι στην Κάρπαθο*, μτφρ. Ε. Τσελέντη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.

⁵ Το Arab Image Foundation (AIF) είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που ιδρύθηκε από τον καλλιτέχνη Akram Zaatar στη Βηρυτό το 1997 για να διατηρεί, να εκθέτει και να μελετά φωτογραφίες από τη Μέση Ανατολή, τη Βόρεια Αφρική και την αραβική διασπορά από τον 19ο αιώνα έως σήμερα. Ο ιστότοπος του AIF παρέχει πρόσβαση στο ψηφιοποιημένο αρχείο του: <https://arabimagefoundation.org/albums/>, τελευταία επίσκεψη 10/2/2024.

⁶ Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης, Αρχείο Μανώλη Κοντονικόλα, συν.1.

⁷ Βλ. Δήμητρα Βασιλειάδου, *Όταν η ιστορία της οικογένειας συνάντησε την ιστορία του φύλου*, σ. 200 στο: Γ. Γκότση, Α. Διαλέτη, Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Το φύλο στην ιστορία: αποτιμήσεις και παραδείγματα*, Ασίνη, Αθήνα 2015, σ. 189-208.

⁸ Βλ. Παράρτημα, Στιγμιότυπα οθόνης, σ.2.

υποτιθέμενους οντολογικούς στόχους της ομάδας. Η ενασχόληση με το παρελθόν, την καταγωγή και την αναγνώριση των προσώπων μοιάζει με πρόφαση για να δημιουργηθεί ένα παροντικό περιβάλλον διασύνδεσης.

Το κάλεσμα

Κάποιες φορές, συχνά όταν ταξιδεύω προς το νησί μου με πλοίο, προσπαθώ να θυμηθώ όσα περισσότερα μπορώ από τα σπίτια του χωριού μου. Σκέφτομαι έναν πρόσφατο γάμο, το κάλεσμα⁹. Τότε είναι μπροστά οι οργανοπαίχτες και πίσω εμείς με τις παντιέρες¹⁰. Περπατάμε σε όλους τους δρόμους και καλούμε όλα τα σπίτια, κι όσα είναι πιο μακριά τα φτάνουν τα μικρά παιδιά, τρέχοντας για να επιστρέψουν γρήγορα στην πομπή. Όταν δε βγαίνει άνθρωπος να χαιρετίσει χτυπάμε τις πόρτες κι όταν λείπουν γράφουμε πάνω στο ξύλο με κιμωλία «Καλεσμένοι». Επισκεπτόμαστε όλα τα σπίτια ένα - ένα κι είναι ντροπή να ξεχάσουμε κάποιον. Το 2023 γίνεται η επανέκδοση μιας διδακτορικής διατριβής, που πρωτοδημοσιεύεται το 1970 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, με θέμα *Το Λαϊκό Καρπάθικο Σπίτι*¹¹. Η εργασία αποτυπώνει σχεδιαστικά και φωτογραφικά όσα περισσότερα παραδοσιακά σπίτια είναι τότε προσβάσιμα και άξια καταγραφής. Μια επιτόπια έρευνα περιγράφει τα κατασκευαστικά και τα λαογραφικά στοιχεία της κατασκευής τους. Αμέσως σκέφτομαι το κάλεσμα. Καλώ σημαίνει καταγράψω ή έρευνα σημαίνει κάλεσμα.

Κοιτάζω τις φωτοτυπίες των σχεδίων που εμφανίζονται με χαμένες λεπτομέρειες. Κόβω τα περιγράμματα από τις κατόψεις, τις τομές και τις όψεις και έτσι δημιουργώ έναν δικό μου χρόνο ανάγνωσης των σχεδίων με εργαλείο το κοπίδι. Μετά αγοράζω ένα μακετόχαρτο 50 x 70 εκ. και κάνοντας μικρά κοψίματα σφηνώνω μέσα του τα αποκόμματα. Τα σχέδια είναι έτοιμα να ξεγλιστρήσουν και το μακετόχαρτο θυμίζει παντιέρα¹². Ο αέρας θα τα σκορπίσει αν είναι να σηκωθούν σε κάποιο κάλεσμα.

Μακέτα έρευνας

Mine? ή «υπόγεια μακέτα»

Από ανθρακωρύχος γίνομαι χτίστης. Ονομάζω όλα τα προηγούμενα συμβάντα της καλλιτεχνικής μου έρευνας «Διαισθητικές δοκιμές» ή «Μακέτες που έχουν ήδη συμβεί». Αποφασίζω να ενεργοποιήσω ένα αντικείμενο καθιστώντας το διαθέσιμο¹³. Μία ψηφιοποιημένη φωτογραφία που βρίσκεται αποθηκευμένη στον υπολογιστή μου θα παραχωρηθεί στην ομάδα¹⁴. Τη βρίσκω στο ψηφιακό αρχείο «Chris Melonakis» ή σε κάποιο άρθρο. Απεικονίζει εργάτες ανθρακωρύχους, εν ώρα εργασίας, μέσα σε μία στοά των ανθρακωρυχείων του Ludlow στο Κολοράντο. «Mine» σημαίνει «ορυχείο» και «δικό μου». Αυτή τη φορά δε θέλω να αφήσω καμία υπόνοια βεβαιότητας. Αναρωτιέμαι αν έχω κάποια

⁹ Βλ. Παράρτημα, Το κάλεσμα, φ.1 -2.

¹⁰ Αυτοσχέδιες σημαίες από παραδοσιακά μαντήλια και μακριά καλάμια.

¹¹ Ελένη Λειμώνα Τρεμπέλα, *Το Λαϊκό Καρπάθικο Σπίτι* (Διδακτορική διατριβή), Καρπαθιακός Οργανισμός Πολιτισμού Αθλητισμού Παιδείας, Αθήνα 2023.

¹² Βλ. Παράρτημα, Το κάλεσμα, κμακ.1.

¹³ Βλ. Παράρτημα, Mine? ή Υπόγεια μακέτα, υμακ.1.

¹⁴ Βλ. Παράρτημα, Mine? ή Υπόγεια μακέτα, υμακ.1α.

σχέση με τη φωτογραφία. Δεν είμαι σίγουρη αν είναι δική μου ούτε αν δείχνει ένα ανθρακωρυχείο γιατί δεν έχω δει ποτέ από κοντά τέτοιο χώρο. Γράφω τη λεζάντα. Τη δημοσιεύω. Η πορεία της μπορεί τώρα να γίνει απρόβλεπτη. Αισθάνομαι τον φόβο του κινδύνου εργατικού ατυχήματος, όπως κάποιος ανθρακωρύχος που σκάβει σε ασταθή στοά. Ονομάζω αυτή την πράξη «υπόγεια μακέτα».

Το αντικείμενο εδώ είναι η μετάφραση μιας μετάφρασης. Η πορεία του διαγράφει μία σχεδόν κυκλική τροχιά:

Παρελθόν λήψη (shot) - Αντικείμενο 1

εμφάνιση - εκτύπωση φωτογραφικού αντικειμένου

ψηφιοποίηση της μπροστινής του όψης - Αντικείμενο 1α

προσβασιμότητα (upload στο διαδίκτυο)

σύνδεση με κείμενο (site)

Παρόν λήψη (download)

οικειοποίηση

προσβασιμότητα (upload στο διαδίκτυο)

σύνδεση με κείμενο (λεζάντα)

Μέλλον [...]

Το αντικείμενο 1α έχει υποστεί ήδη έναν μορφολογικό μετασχηματισμό (1 > 1α). Ο επόμενος μετασχηματισμός, που προκαλεί η πράξη «υπόγεια μακέτα», είναι τοπολογικός. Η πληροφορία που ενέχει παραμένει και αλλάζει μόνο ο χωροχρόνος της διάδοσής της. Αναρωτιέμαι τι θα προέκυπτε αν υπήρχε τρόπος να σχεδιαστεί ένας μετασχηματισμός του, που θα περιέχει περισσότερη ή διαφορετικού είδους πληροφορία από αυτήν που φέρει από μόνο του και ταυτόχρονα μία μετατόπιση.

Σχεδιαστικό πρότυπο

Αναζητώ την κατάλληλη σχεδιαστική φόρμα για τη διαδικτυακή παρουσίαση ενός φωτογραφικού αντικειμένου προς αναγνώριση. Ψάχνω ένα τύπο σχεδίου που θα περιλαμβάνει:

Τη διαθέσιμη πληροφορία της φωτογραφίας (περιεχόμενο - μπροστινή όψη),

Τη σύνδεσή της με ένα άλλο αντικείμενο (προέκταση - ανάπτυγμα)

Τα αποκομμένα στοιχεία προς αναγνώριση (λεπτομέρειες - τομή)

Οι δοκιμές¹⁵ μου καλούνται να επιλύσουν ζητήματα ισορροπίας των σχέσεων κλίμακας, ποιότητας, χωροταξίας και υλικότητας. Πώς επιβιώνουν τα αρχιεακά αντικείμενα σε περιβάλλοντα που δεν ισχύουν οι όροι της επιβίωσής τους; Ποια είναι τα διαθέσιμα ερωτήματα που μπορεί να προκύψουν για το αρχείο στα περιβάλλοντα όπου δεν επιβάλλονται ή καταργούνται οι θεσμοθετημένοι κανόνες αρχειοθέτησης;

Αν έβρεχε το cloud ή Ιπτάμενη μακέτα

Είναι βράδυ, έχω κοιμηθεί νωρίς γιατί έχω πρωινό ξύπνημα και λίγο πριν με πάρει ο ύπνος κοιτάζω αν έχει σχολιάσει κανείς κάτω από την «υπόγεια μακέτα». Τίποτα, μόνο αντιδράσεις - κανένα σχόλιο. Ύστερα, ακούω τον αέρα και τους χτύπους της βροχής. Βλέπω μια σαΐτα να πετάει που μοιάζει με τη ντακότα της αεροπορίας. Πετάει μέσα στο facebook και τρυπάει το cloud. Ό,τι είναι αποθηκευμένο πέφτει στον δρόμο έξω σαν βροχή. Χάνονται όλα τα σχόλια, τα προφίλ, πέφτουν οι εικόνες. Είναι όλα χάρτινα και βρεγμένα. Θυμάμαι το απόσπασμα ενός ποιήματος:

¹⁵ Βλ. Παράρτημα, Σχεδιαστικό πρότυπο - Δοκιμές, σχ.π.1-4.

«Στοπ.
Επάνω σ'ένα σύννεφο ακουμπάω
το φορτίο
των αποσκευών μου
και του κουρασμένου σώματός του.

Θαυμάσιος τόπος, όπου φτάνω πρώτη μου φορά.
Κοιτάζω ολόγυρα.
Λοιπόν
ετούτη η επιφάνεια η καλοσυγυρισμένη
ο πολυύμνητος είναι ουρανό.
Θα δούμε!

Σπιθίσματα,
κάτι που στραφταλίζει
και γυαλίζει
σα βόμβος μαλακός.
Είναι ένα σύννεφο
ή μάλλον οι αποσαρκωμένοι
που γλιστρούν απαλά.
[...]¹⁶

Το πρωί σκέφτομαι την «ιπτάμενη μακέτα»¹⁷. Το σχέδιό της αποτελείται από μια ιδέα που είναι όνειρο και οργανώνεται στα εξής στάδια υλοποίησης:

- Εκτύπωση όλων των αρχείων εικόνας που υπάρχουν στον ψηφιακό αποθηκευτικό χώρο (cloud) της ομάδας.
- Εκτομή (περικοπή) όλων των πληροφοριών που απεικονίζουν πρόσωπα προς αναγνώριση.
- Μεταφόρτωση του εκτυπωμένου υλικού σε ένα αεροπλάνο τύπου Douglas C-47 Skytrain ή Dakota.
- Διασπορά του εκτυπωμένου υλικού στον εναέριο χώρο της τοποθεσίας στην οποία αναφέρεται η ομάδα.

¹⁶ Απόσπασμα από το ποίημα «Ο Μαγιακόφσκι στον ουρανό» του Vladimir Mayakovsky (μτφρ. Γ. Ρίτσος) βλ. στο: Vladimir Mayakovsky, *Μαγιακόφσκι, Ποιήματα*, μτφρ. Γ. Ρίτσος, Π. Τιβέρης, Άρ. Αλεξάνδρου, Κ. Δρόσου, Ν. Παππάς, Π. Ανταίος, Γ. Σαραντής, Κοροντζή, Αθήνα 2012, σ. 97- 98.

¹⁷ Βλ. Παράρτημα, Αν έβρεχε το cloud ή ιπτάμενη μακέτα, ιμακ.1,1^α,2,2^α.

Βιβλιογραφία

Γ. Γκότση, Α. Διαλέτη, Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Το φύλο στην ιστορία: αποτιμήσεις και παραδείγματα*, Ασίνη, Αθήνα 2015, σ. 189-208.

Ελένη Λειμώνια Τρεμπέλα, *Το Λαϊκό Καρπάθικο Σπίτι* (Διδακτορική διατριβή), Καρπαθιακός Οργανισμός Πολιτισμού Αθλητισμού Παιδείας, Αθήνα 2023.

Γιώργος Χειμωνάς, *Οι χτίστες*, Κέδρος, Αθήνα 2008, σ. 24 - 25.

Judith Butler, *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*, μτφρ. Μ. Λαλιώτης, επιμ. Α. Αθανασίου, Εκκρεμές, Αθήνα 2009, σ.134.

Vladimir Μαγακονsky, *Μαγιακόφσκι, Ποιήματα*, μτφρ. Γ. Ρίτσος, Π. Τιβέρης, Άρ. Αλεξάνδρου, Κ. Δρόσου, Ν. Παππάς, Π. Ανταίος, Γ. Σαραντής, Κοροντζή, Αθήνα 2012, σ. 97- 98.

Bernard Vernier, *Η κοινωνική γένεση των αισθημάτων: Πρωτότοκοι και υστερότοκοι στην Κάρπαθο*, μτφρ. Ε. Τσελέντη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.

Δικτυογραφία

<https://www.facebook.com/groups/48267203309>, τελευταία επίσκεψη 12/2/2024.

<https://arabimagefoundation.org/albums/>, τελευταία επίσκεψη 10/2/2024.

Παράρτημα

Στιγμιότυπα οθόνης

στ.1

Αρχείο Μανώλη Κοντονικόλα

συν.1

είναι ο πατέρας Γιάννης ο δάσκαλος
 ο Φυλάκης ο Πρεσβύτερος ο Κανάκης και άλλα πολλά
 δίδωρα στο πατέρα ο Ηγίας του καγιά του Μηνιά
 δίδωρα ο Καγιάς ο Γιάννης δίδωρα ο καγιάς Βασιλαράκης
 δίδωρα ο Ηγίας του καγιά του Γιάννη δίδωρα ο Ντιμής
 ο Λεντάκης κερμάτια του ο Καγιάς ο Μηνιάς
 δίδωρα του η καγιά η Μαρούτσα μετά τα αδέρφια
 μαγιά μετά η Δία η Αντζούζα μετά η
 αδερφή μου η Μαρούτσα μετά η Ερνεία του
 καγιά του Μηνιά η μητέρα είναι έχω μετά
 η μαγιά η Καμήτσα μετά είναι η γιαγιά μου
 μετά η μητέρα μου είναι η
 Θεσσαλούρα του χαρκιά ο δάσκαλος ο
 χαρμάντζης ο Βασίλης ο Γεωργιάκης
 τα παιδιά είναι Βασιληάδης αυτός δού
 κρατάει τον σταυρό είναι ο Βασίλης Κανάκης
 ο Ηγίας Βασιλαράκης και άλλο δίδωρα
 είναι πατέρας του Μανώλη του χιράκη
 είναι ο Μανώλης του Πιργού ο Μανώλης
 του χαρμάντζη ο Ηγίας ο Φιλητάκης η Μαρούτσα
 στις φραγκουλές η Θεσσαλούρα του Μοραίτη
 ο Μανώλης ο χιράκης ο Μιχάλης του Μοραίτη
 τα άλλα παιδιά δεν τα ξέρω x x
 τώρα θα σου γράψω μια ματσινά ούσι είδα
 στην πόρτα και τα παρτέρα πήγε αδέξω και τραβή
 και ο πατέρας έβαλε στο κρεβάτι και τους αδελφούς
 για μένα ο Ηγίας έχηρε κημέρα ευοτυνιάση
 η χαρής του Ιούχρηστού οίους βασιλά σκεδάση
 { Στάσος Μανώλη }

στ.2

Το κάλεσμα

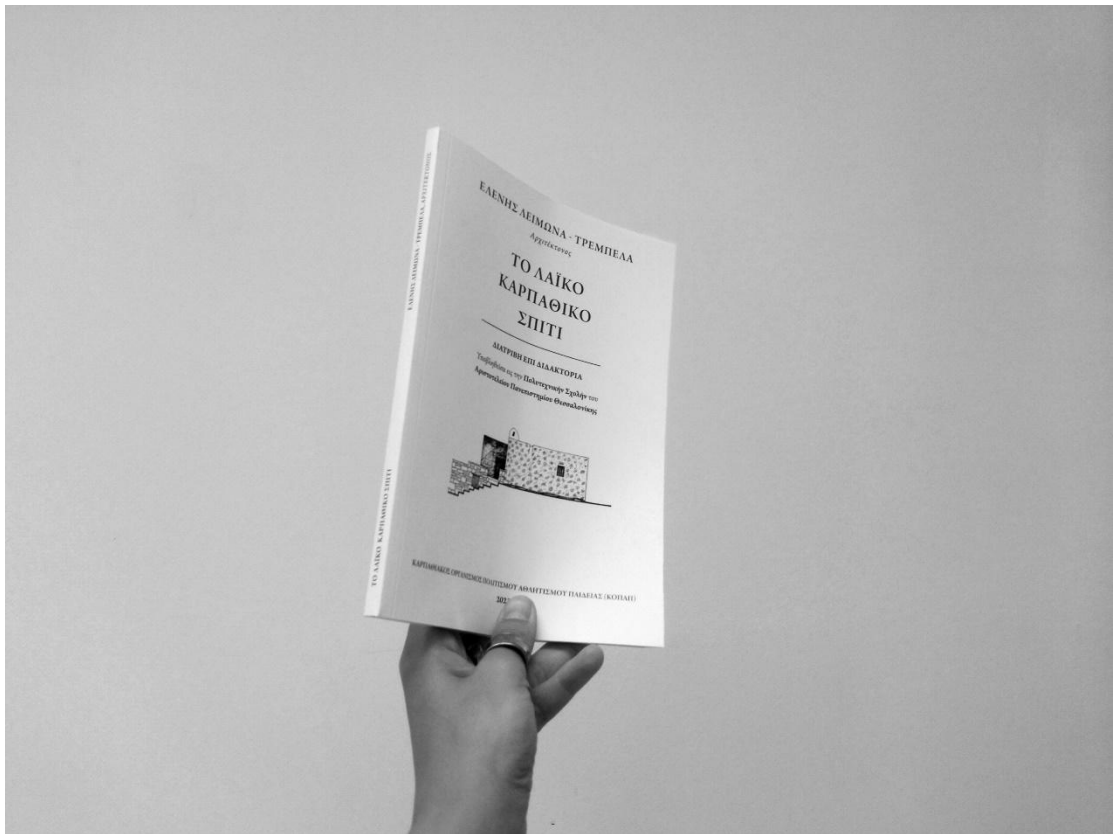
φ.1.

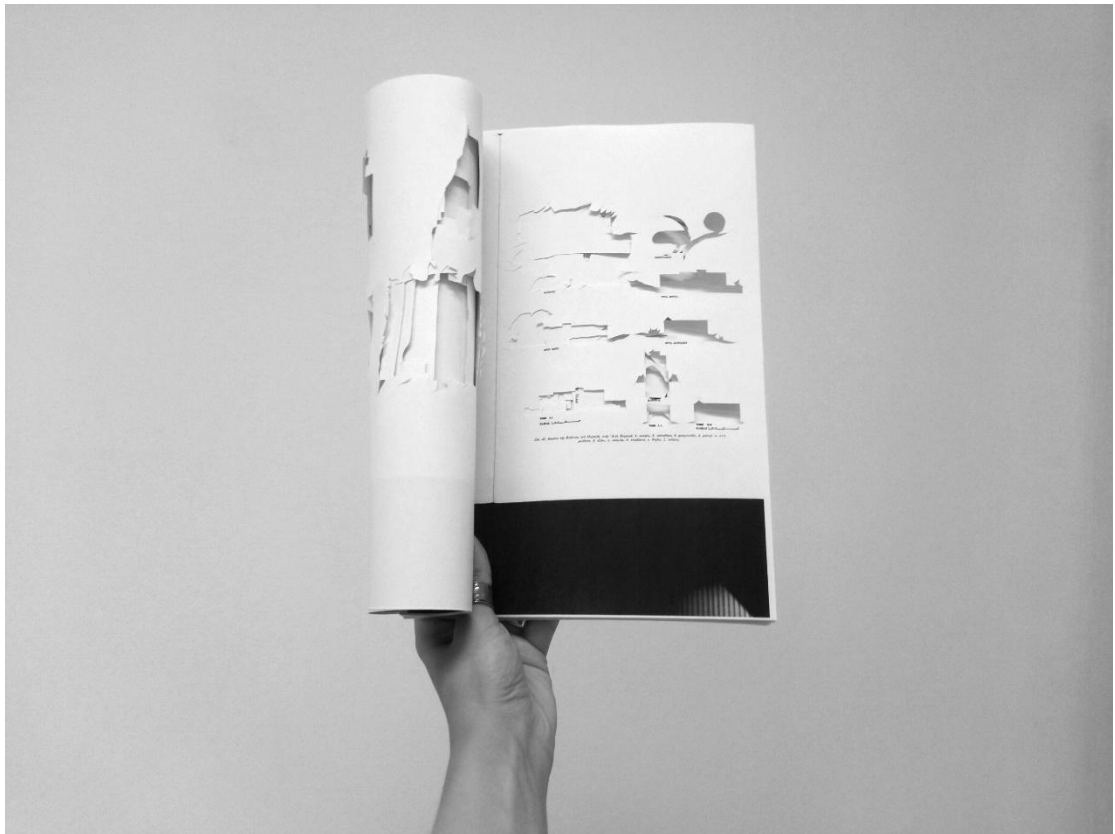

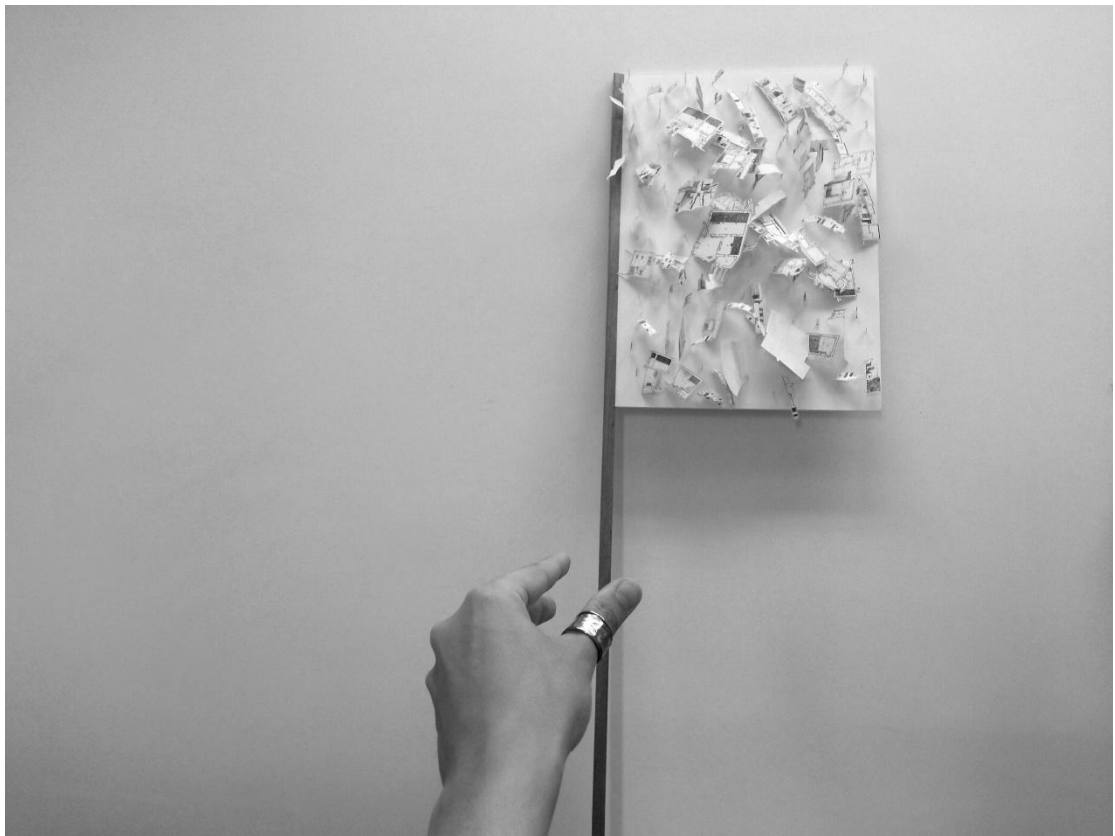
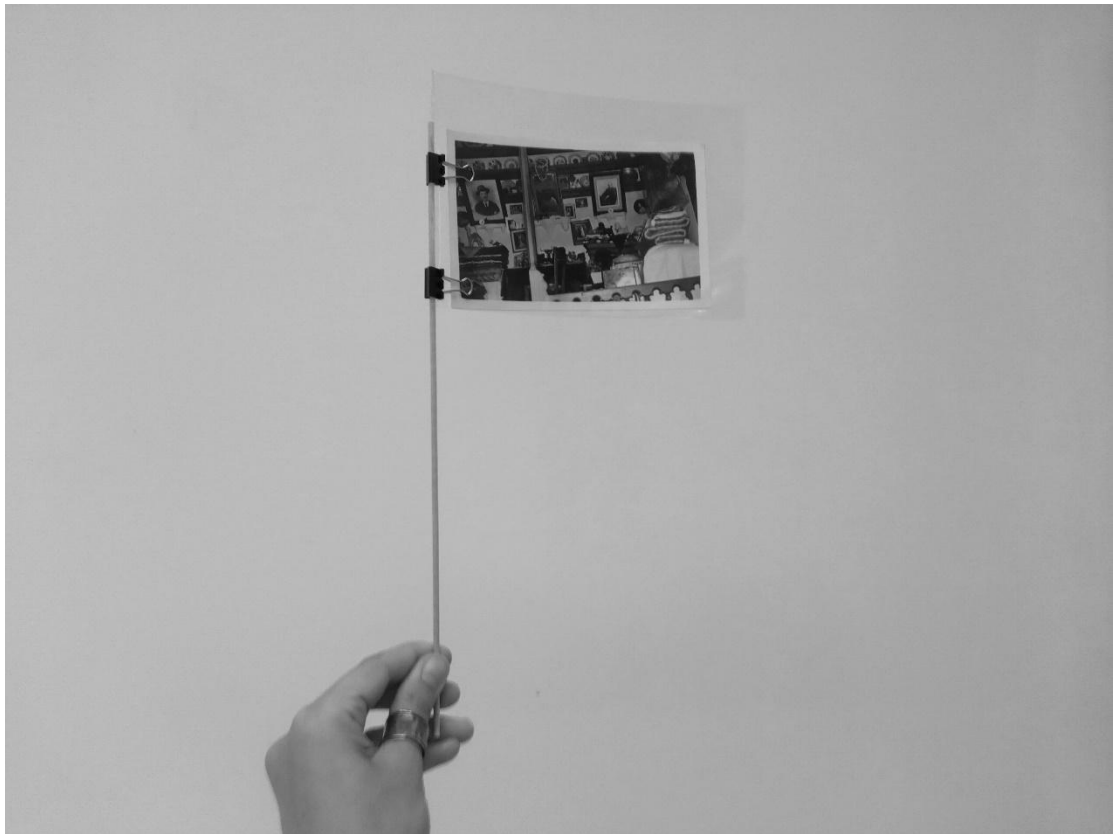
φ.2.

κμακ.1

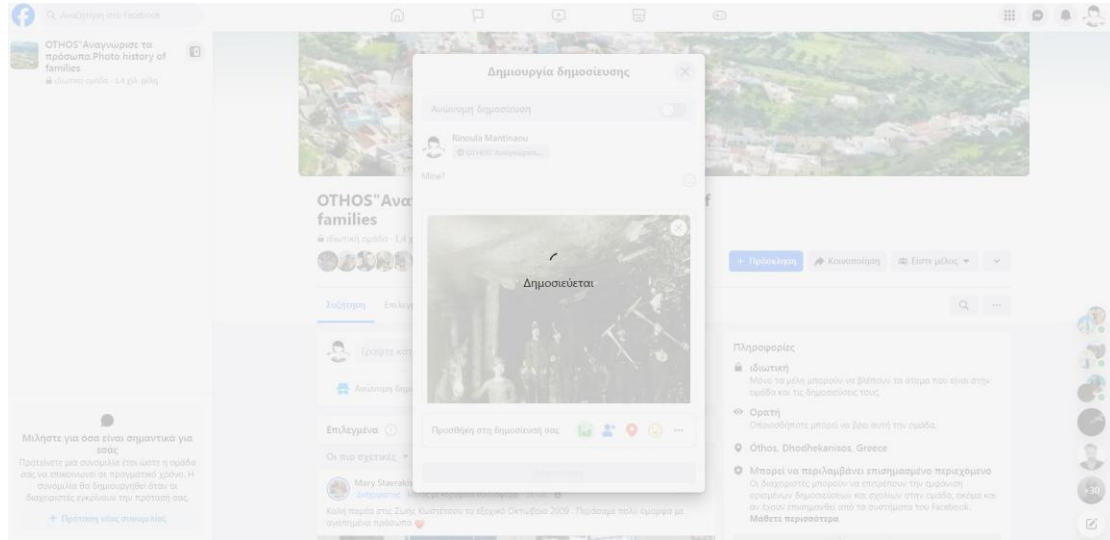

Μine? ή Υπόγεια μακέτα

υμακ.1

υμακ.1^α

Σχεδιαστικό πρότυπο - Δοκιμές

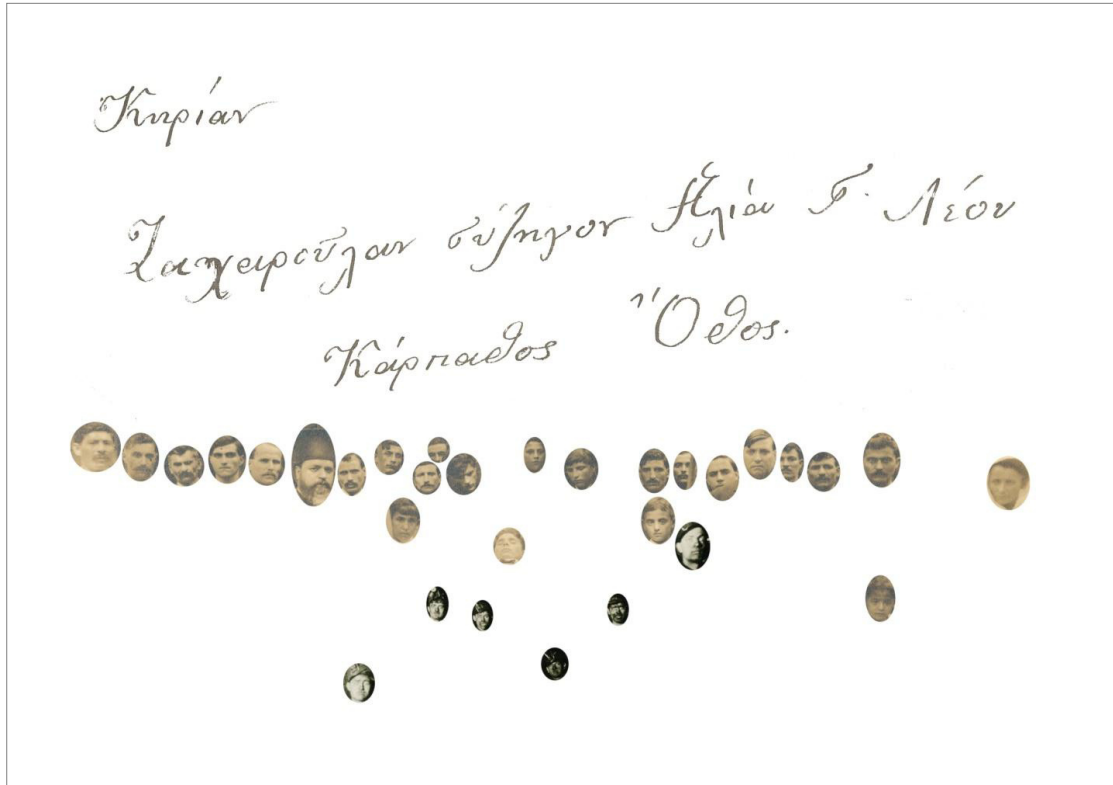
σχ.π.1

σχ.π.2

σχ.π.3

σχ.π.4

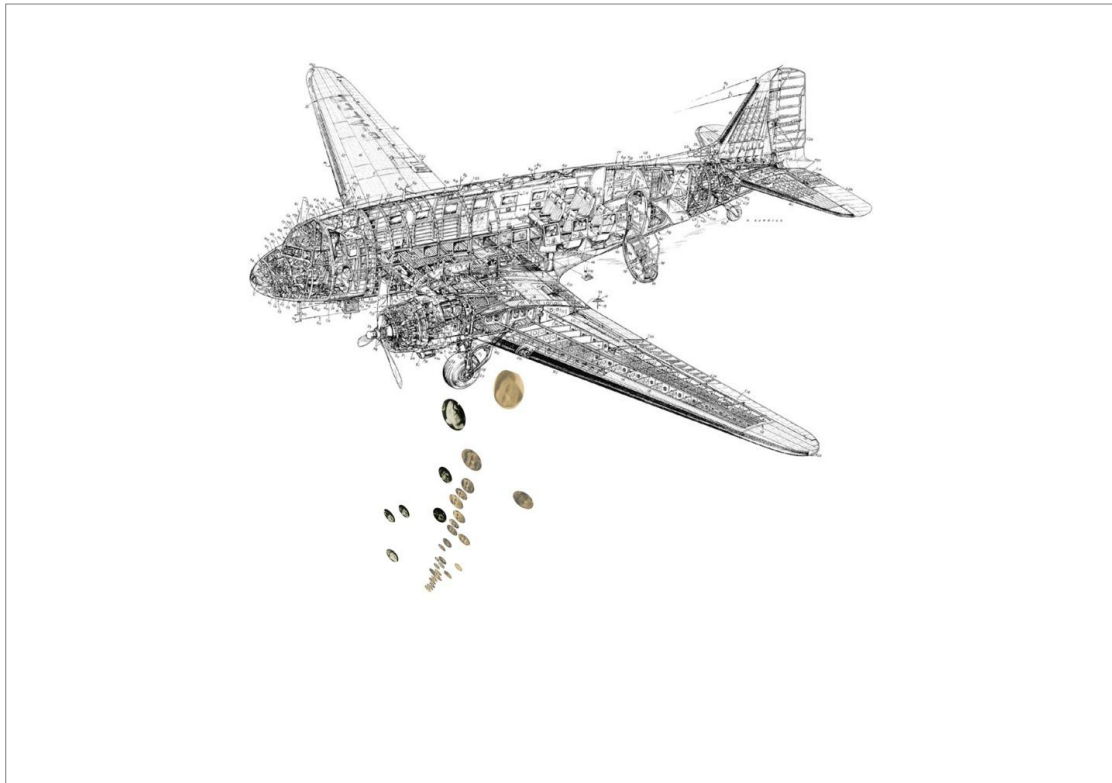

Αν έβρεχε το cloud ή Ιπτάμενη μακέτα

μακ.1

μακ.1α


~~~~~
Αὐτοβιογραφία





Πατέρας, Μεταπολίτευση

Το κράτος δολοφονεί ή Η αυτοβιογραφία της σχέσης μου με ένα σύνθημα

Τετάρτη, 30 Οκτωβρίου 2024. Δύο ώρες πριν τις 11:07 δημοσιεύεται η είδηση «Πέθανε ο Θανάσης Βαλτινός» με τον υπότιτλο «Ποιος ήταν ο μεγάλος συγγραφέας;». Ονομάζω την περίοδο που αρχίζει με την εισαγωγή μου στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών «μεταπολίτευση» ή αναφέρομαι σ' αυτήν με το συντομότερο «ΜΕΤ». Ένας καθηγητής, κατά την περίοδο της (μετ)απολίτευσης, με ρωτάει «την *Ορθοκωστά*¹ την ξέρεις;» και ύστερα μου λέει «Οπωσδήποτε» και «είναι πολύ κοντά στη δουλειά σου». Ανακαλύπτω τη λέξη *μεταμυθοπλασία* και ύστερα *μεταμνήμη* που «διακρίνεται από τη μνήμη λόγω της γενεαλογικής απόστασης και από την ιστορία λόγω της βαθιάς προσωπικής εμπλοκής». ² Θυμάμαι τις αφηγήσεις των προγενέστερων. Δε θυμάμαι, κατασκευάζω. Η ανάμνηση γίνεται ανακατασκευή όπως οι (μετ)εμφυλιακές αφηγήσεις στα ελληνικά μυθιστορήματα της μεταπολίτευσης. Όπως ο αφηγητής στο *Κιβώτιο* «μου αρέσει να ξαναφέρνω στη μνήμη μου τα γεγονότα, να συναρμολογώ τα σκόρπια κομμάτια, σαν εκείνο το παιδικό παιχνίδι (...) με κύβους, που έπρεπε να τους τοποθετήσεις κατάλληλα τον έναν δίπλα στον άλλον». ³

Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα «οι πολιτισμικοί εμφύλιοι είχαν ως αντικείμενο κυρίως τη γλώσσα, καθώς διαφορετικά πολιτισμικά σχέδια αρθρώνονταν γύρω από την αντίθεση δημοτικής και καθαρεύουσας, από τότε που λύθηκε το γλωσσικό με την καθιέρωση της δημοτικής, οι διαμάχες έχουν και θα έχουν, ως αντικείμενο την ιστορία και το παρελθόν». ⁴ Ο παππούς μου ο δάσκαλος διαβάζει *Τα ψηλά βουνά*⁵ κι εγώ ξέρω ότι ήταν μαθητής του Δελμούζου⁶ και ότι η ιστορία του παρελθόντος εξαρτάται από το παρόν του ιστορικού. ⁷ Σε κάποιο μάθημα, μετά το 1974, συζητάμε για την *εικονική στροφή* (*pictorial turn*) και ύστερα για τη *γλωσσική στροφή* (*linguistic turn*) και για το τι θέλουν πραγματικά οι εικόνες. ⁸ Την επόμενη χρονιά, διαβάζω τον *Αδαή δάσκαλο*⁹ και ασχολούμαι με τη *μνημονική στροφή* (*memory turn*). ¹⁰ Ο μη αναστρέψιμος χρόνος και η γραμμικότητα της ιστορικής αφήγησης γίνονται πολλαπλές χρονικότητες που συμπλέκονται και αλληλεπικαλύπτονται. Η περιγραφή γίνεται μετωνυμία και τα συμβάντα αποσπάσματα. Ο παροντικός χρόνος της καλλιτεχνικής μου έρευνας εντοπίζεται στη μνήμη, ίσως λίγο περισσότερο απ' όσο στην ιστορία. Αναπτύσσω το έργο μου ως ιστορικό μυθιστόρημα και αναρωτιέμαι αν η γλώσσα μου «δεν είναι απλώς ένας σωρός από λέξεις». ¹¹

¹ Τίτλος βιβλίου του Θανάση Βαλτινού, βλ. Θανάσης Βαλτινός, *Ορθοκωστά*, Άγρα, Αθήνα 1994.

² Marianne Hirsch, *Family Frames: Photography, narrative and post- memory*, Harvard University Press, Κέμπριτζ 1997, σ. 22.

³ Άρης Αλεξάνδρου, *Το κιβώτιο*, Κέδρος, Αθήνα 1974, σ.157.

⁴ Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;*, Νεφέλη, Αθήνα 2007, σ.161.

⁵ Τίτλος του παιδικού μυθιστορήματος του Ζαχαρία Παπαντωνίου που εκδόθηκε το 1918 ως αναγνωστικό της Γ' Δημοτικού στο πλαίσιο της βενιζελικής Γλωσσοεκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης του 1917 που εισήγαγε τη δημοτική γλώσσα στο Δημοτικό σχολείο.

⁶ Αλέξανδρος Δελμούζος (1880 – 1956). Παιδαγωγός και κύριος εκπρόσωπος του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στην Ελλάδα.

⁷ Jacques Le Goff, *Ιστορία και μνήμη*, μτφρ. Γ. Κουμπουρλής, επιμ. Έ. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1998, σ. 156.

⁸ W. J. T. Mitchell, "What Do Pictures 'Really' Want?", *October*, τ.77, MIT Press, Σικάγο 1996, σ.71–82.

⁹ Jacques Rancière, *Ο αδαής δάσκαλος: Πέντε μαθήματα πνευματικής χειραφέτησης*, μτφρ. Δ. Μπουνάνου, Νήσος, Αθήνα 2008.

¹⁰ Βλ. Geoffrey Cubitt, *History and Memory*, Manchester University Press, Μάντσεστερ 2007.

¹¹ Φοίβος Παναγιωτίδης, *Μίλα μου για γλώσσα, μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σ.20.

Ξέρω για την ιστορία μόνο ό,τι μαθαίνω από τη λογοτεχνία. Αποφασίζω να γράψω ένα ιστορικό μυθιστόρημα για το πώς έμαθα για τον ελληνικό Εμφύλιο, αλλά το μόνο που θυμάμαι είναι το «Κανένας Δεκέμβρης δεν τέλειωσε ποτέ» σε ένα ρυθμικό τραγούδι ή το «Ιστορία ερχόμαστε» με κόκκινο σπρέι σε μια λαμαρίνα με ξεκολλημένες αφίσες και μετά στο εξώφυλλο ενός βιβλίου¹². Είναι Δεκέμβρης και δεν καταλαβαίνω τα συνθήματα. Ψάχνω «μια όμορφη εικόνα από το μέλλον»: Η αίσθηση ότι ένα μορφολογικό στοιχείο ενός έργου τέχνης ταυτίζεται με μια προσωπική ανάμνηση. Πέρυσι, σε ένα μάθημα ιστορίας της τέχνης, στο αμφιθέτρο «Ντε Κίρικο» της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών, κάποτε υπάρχει ένας προτζέκτορας και λίγο αργότερα προβάλλεται μία εικόνα με τη λεζάντα: «Gordon Matta-Clark, *Splitting*, 1974». Αισθάνομαι την ίδια περίεργη αίσθηση όπως όταν βλέπω για πρώτη φορά το σημάδι μιας εγχείρησης ανοιχτής καρδιάς στο σώμα του πατέρα μου. Κάποιος καθηγητής αναφέρει τη λέξη «αναρχιτεκτονική». Θυμάμαι το σύνθημα «Το κράτος δολοφονεί». Στην Κάρπαθο υπάρχει τότε μόνο ένα Κέντρο Υγείας. Στις 6 Φεβρουαρίου 2003, μία ημέρα μετά την πτήση του με ένα αεροπλάνο της πολεμικής αεροπορίας, σε κάποιο νοσοκομείο της Αθήνας, ο πατέρας μου ετοιμάζεται για το χειρουργείο κι εγώ είμαι στην Πέμπτη Δημοτικού.

Το κράτος σώζει τον πατέρα μου, που παραλίγο να τον δολοφονήσει. Παραλίγο δολοφονία εξ' αμελείας με ενδεχόμενο δόλο. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος παραλίγο νεκρός. Τώρα είναι ένα αγαλματάκι πάνω στο ψηλό ράφι. Μοιάζει από της μητέρας κι από της μάνας της τη μεριά ή φτάνει τα γυαλιά και το καπέλο. Κάποτε πιστεύω σ' αυτή τη συγγένεια. Ύστερα είναι νύχτα, τα φώτα δεν λειτουργούν στο διάδρομο προσγείωσης. Το ασθενοφόρο γυρίζει πίσω¹³. «*Ανασυνδέοντες ήδη την σήμερον προς το πρόσφατον παρελθόν και ανασκοπούντες τα σημειωθέντα εν τω μεταξύ γεγονότα, φερόμεθα μέχρι του γεγονότος εκείνου, το οποίον απετέλεσεν αφητηρίαν των λοιπών: φερόμεθα προς την εναντίον του κ. Βενιζέλου απόπειραν. Διαμαρτυρούμεθα μετ' αγανακτήσεως και αποδοκιμάζομεν την πράξιν ταύτην*»¹⁴

Κάθε μέρα φεύγω βιαστικά για να τον προλάβω. Τσάι από φρέσκο φασκόμηλο αντί για νερό και λίγο μέλι και το εβαπορέ δεν μοιάζει με γάλα. Πρωινό και τον ακολουθώ. Έχει φύγει, φτάνει στο σχολείο. Θέλει λίγο περπάτημα, από τα στενά. Κατεβαίνω γρήγορα μια μεγάλη σκάλα ή κόβω από το χωράφι, μετά ίσια και ξανά πάνω και ξανά ίσια. Στο τέλος σκαρφαλώνω έναν γκρεμισμένο στάβλο, πηδάω από την ταράτσα στην αυλή που είναι δεμένο το γαϊδούρι, προσέχω να μη με κλωτσήσει και ύστερα λύνω το σκοινάκι της σιδερόπορτας και είμαι έξω από το προαύλιο. Ακούω τα κλειδιά σημαίνει έφτασα πρώτη. Ο μπαμπάς ανοίγει την πόρτα και την άλλη και την άλλη του γραφείου. Σε λίγο χτυπάει το κουδούνι. Μια μέρα, ίσως Δευτέρα πρωί, βρίσκομαι με τα κλειδιά στο χέρι. Έχω αργήσει και

¹² Βλ. Δημήτρης Τζιόβας, *Ιστορία, έθνος και μυθιστόρημα στη μεταπολίτευση: Τραύμα, Μνήμη και Μεταφορά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2024.

¹³ Αναφορά σε πρόσφατο περιστατικό θανάτου ασθενή από την Κάρπαθο λόγω αδυναμίας αεροδιακομιδής, βλ. περισσότερα για την είδηση στο: https://www.avgi.gr/koinonia/472407_den-anapsan-ta-fota-sto-aerodromio-gia-aerodiakomidi-katelize-65hronos-asthenis, τελευταία επίσκεψη 11/2/2024.

¹⁴ Η τεταμένη ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο της κριτικής της «Καθημερινής» της 13^{ης} Αυγούστου 1920 (τις πρώτες ημέρες του Αυγούστου η εφημερίδα δεν κυκλοφορούσε, ο δε εκδότης της Γ. Βλάχος είχε συλληφθεί και κρατούνταν). Πληροφορίες από τον ιστότοπο: <https://www.kathimerini.gr/istoria/562528789/san-simera-30-iolylioy-1920-i-apopeira-dolofonias-kata-toy-eleytherioly-venizeloy/>, τελευταία επίσκεψη 4/1/2024.

τα παιδιά περιμένουν απ'έξω. Φεύγει με τη ντακότα¹⁵. Έχει την καρδιά του σημαίνει πρέπει να πάει στην Αθήνα. Δε θυμάμαι τίποτα εκτός από το σημάδι. Μία τομή που ξεκινάει ανάμεσα λίγο πιο πάνω από το στήθος με δύο μικρούς κύκλους αριστερά και δεξιά. Προσπαθώ να είμαι διακριτική όταν φοράει το πουκάμισό του. Μετά από πολλές βιαστικές εξετάσεις λέω ότι έχει το χρώμα που αποκτούν οι έγχρωμες φωτογραφίες όταν γίνονται μωβ. Είναι απροσδιόριστο αν εξέχει από το δέρμα σε όλα τα σημεία και έχει πάχος όσο η λαβή ενός μικρού κουταλιού. Αργότερα είμαι στην τρίτη Λυκείου. Στις 6 Δεκεμβρίου 2008, ένας μαθητής 15 χρονών¹⁶ δολοφονείται από έναν αστυνομικό και χωρίς να το καταλάβω βρίσκομαι στο κέντρο μιας μαθητικής πορείας φωνάζοντας συνθήματα που δεν τα έχω ξανακούσει.

Σημειώσεις πάνω ή δίπλα σε έγχρωμες εκτυπώσεις «ασπρόμαυρων» φωτογραφιών. Ψάχνω κάποιες πληροφορίες στο διαδίκτυο γύρω από ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα των αρχών του 20ου αιώνα που συνδέονται με μερικά ψηφιακά αρχεία και προσωπικές συλλογές. Μετά, μαζεύω το υλικό μου και αποφασίζω να το εκτυπώσω. Θυμάμαι την ερώτηση του υπαλλήλου για το χρώμα και την απάντηση «έγχρωμες Α4». Κόβω προσεκτικά το λευκό υπόλοιπο και κολλάω τις εικόνες με κομμάτια χαρτοταινίας σε ένα μεγάλο μαύρο sketchbook. Κάποιους μήνες αργότερα, είναι ακουμπισμένο στο τραπέζι της κουζίνας. Προκαλεί την περιέργεια του πατέρα μου που έρχεται να με επισκεφτεί. Αρχίζει να αναγνωρίζει κάποια άτομα στις φωτογραφίες και αποφασίζω να του πω ότι είναι όλες από αρχεία συγχωριανών. Δεν είμαι σίγουρη αν το λέω για να γλιτώσω από τις επερχόμενες ερωτήσεις του ή για να τον προκαλέσω να ανακαλύψει την ανακρίβεια.

Κάποτε, ίσως το 2018, ο πατέρας μου κρατάει ένα μαύρο στυλό και σημειώνει πάνω στις χαρτοταινίες και στα περιθώρια του τετραδίου τα ονόματα ή άλλα στοιχεία των ανθρώπων που αναγνωρίζει¹⁷. Ανάμεσα στους συγχωριανούς υπάρχουν φωτογραφίες από εργάτες σε ορυχεία, νεκρώσιμες πομπές απεργών και γνωστών αμερικανών μουσικών. Εμπιστεύεται την πληροφορία ότι όλα τα άτομα έχουν κοινή καταγωγή. Παρατηρώ την εξοικείωση με τις φωτογραφίες και την πίστη στις υποθέσεις του. Βρίσκει κάποιο ενδιαφέρον σε αυτή τη διαδικασία ή θεωρεί ότι έχει την ευθύνη της διάδοσης των γνώσεων που αφορούν στο παρελθόν.

Ένα folk τραγούδι του Woody Guthrie¹⁸ αφηγείται όσα έγιναν κάποτε στο Κολοράντο¹⁹ με τρόπο που θυμίζει τις κρητικές παραλογές και τα ακριτικά τραγούδια. Κάποιες φωτογραφίες του υπάρχουν στο μεγάλο μαύρο sketchbook²⁰ και δίπλα τους η σημείωση «Στην Αμερική μετανάστες». Ξεχωρίζω την απόφασή του να κολλήσει στην κιθάρα του ένα χαρτί με τη φράση: «*This machine kills fascists*»²¹. Ονομάζει την κιθάρα του εργαλείο και ελπίζει στις δυνατότητές της, επειδή είναι αντικείμενο. Επανάληψη. Τα αντικείμενα μεταφέρονται. Είναι φορείς ιστοριών, οι υλικές αποδείξεις των αφηγήσεών τους ή η δυνατότητά τους να αφηγηθούν. Η υλικότητά τους φέρει τη δική της αφήγηση, δημιουργεί

¹⁵ Το Douglas C-47 Skytrain ή Dakota είναι Αμερικανικό στρατιωτικό μεταγωγικό αεροσκάφος που προέρχεται από το πολιτικό Douglas DC-3. Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τα C-47 και τα τροποποιημένα DC-3 χρησιμοποιήθηκαν από τις αεροπορικές δυνάμεις πολλών χωρών για τη μεταφορά φορτίου, στρατιωτών και τραυματιών. Βλ. https://el.wikipedia.org/wiki/Douglas_C-47_Skytrain, τελευταία επίσκεψη 10/2/2024.

¹⁶ Αλέξανδρος Γρηγορόπουλος (1993 - 2008)

¹⁷ Βλ. Παράρτημα, Τετράδιο, σημ.1.

¹⁸ «Ludlow Massacre», 1944, βλ. τους στίχους στο https://www.woodyguthrie.org/Lyrics/Ludlow_Massacre.htm, τελευταία επίσκεψη 14/2/2024.

¹⁹ Αναφορά στα γεγονότα που συνόδευσαν τις απεργίες των ανθρακωρύχων των ορυχείων του Ludlow στο Colorado. Βλ. «Σφαγή του Λάντλοου».

²⁰ Βλ. Παράρτημα, Τετράδιο, σημ.1α,1β.

²¹ Βλ. Παράρτημα, Woody Guthrie, λεπτ.1.

τα δικά της δίκτυα αναφορών και αγγίζει περιοχές για να τις μετατρέψει σε αυτόνομα πεδία εξερεύνησης. Η μεταφορά τοποθετεί την υλικότητα σε διαφορετικά συγκείμενα και δημιουργεί χώρο για (ανα)κατασκευές που λειτουργούν ως μοχλοί αναμόρφωσης και επαναδιαπραγμάτευσης των ιστοριών. Τα αντικείμενα είναι καταδικασμένα σε συνεχείς αλλεπάλληλους εκτοπισμούς. Αυτή η επώδυνη συνθήκη που ορίζει την πορεία τους ενεργοποιείται από την ανθρώπινη τάση της συσχέτισης με αυτά. Στη θέση του ιστορικού μυθιστορήματος, γράφω μια αυτοβιογραφία.

~~~~~

Αυτοβιογραφία

Γεννήθηκα εις τὸ Ὅθος της Καρπάθου τὴν 9ην Νοεμβρίου 1991 εις τὴν πατρικὴν μου οἰκίαν κειμένην εις τὴν συνοικίαν Ἅγιος Βλάσιος. Ὁ πατήρ μου Κωστής Μιλτιάδης Μαντινάου, μετονομασθεὶς κατόπιν μπαμπᾶς τὸ ἐπάγγελμα δάσκαλος, τίμιος, φιλήσυχος καὶ ἔχαιρεν ἀπολύτου ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης ἀπὸ τὸ χωριὸ μας, καὶ ἀπὸ τὰ κάτω χωριά της Καρπάθου ὅπου ἦτο γνωστός. Ἡ μητέρα μου Ζαχαρούλα τὸ γένος Ἰωάννη Νικολαΐδου ἦτο τίμια, ἐργατικὴ καὶ καλὴ νοικοκυρά. Ἡ οἰκογένειά μας ἀποτελεῖτο ἀπὸ 4 παιδιὰ 2 ἀγόρια καὶ 2 κορίτσια. Μᾶς ἀνέθρεψαν ὄχι καὶ πολὺ ἄνετα ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ τίμια καὶ μὲ παραδειγματικὴν πειθαρχίαν καὶ ἐργατικότητα. Ὁ πατήρ μου ἐξασκῶν τὸ ἐπάγγελμά του, ἀπέκτησε φήμην τελείου ξυλουργοῦ καὶ ἀναβίβασε τὴν τέχνην τοῦ εις καλλιτεχνίαν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν οἰκοτεχνίαν Καρπαθιακοῦ ρυθμοῦ, καὶ ἐζητεῖτο παντοῦ εις ὅλα τὰ χωριά της Καρπάθου. Ἡσχολεῖτο καὶ εις γεωργικὰς ἐργασίας ὡς κτηματίας, μελισσοκόμος, καὶ γεωργός, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ τοὺς μεγαλύτερους ἀδερφούς μου, καὶ οὕτω μᾶς ἀνέθρεψεν τιμίως καὶ ἀξιοπρεπῶς καὶ ἔδωσεν εις ὅλους τὴν στοιχειώδη μόρφωσιν τῶν σχολείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅταν ἐμεγάλωσαν τὰ ἀδέρφια μου μετηνάστευσαν εις Ἀμερικὴν καὶ ἐκεῖ ἐργαζόμενοι, ἐβοήθησαν εις τὴν οἰκονομικὴν ἀνόρθωσιν τῆς οἰκογενείας μας. Ἐγὼ ἐπειδὴ ἤμουν τὸ τελευταῖο παιδί τῆς οἰκογενείας ἐκτὸς τοῦ ὅτι φυσικῶς ἀπέσπων τὴν ἀγάπη ὅλων, ἔτυχα καὶ εις τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκονομικῆς εὐρυχωρίας, καὶ ὁ πατήρ μου καθὼς καὶ ὁ ἀδελφός μου Μιλτιάδης, καὶ ἡ ἀδελφή μου

Φωτεινή επέμεναν ότι έπρεπε να σπουδάσω και να αναδείξω την οικογένειάν μας δια τοῦ ὀνόματός μου ὡς ἐπιστήμονος. Ὁ πατέρας μου ἤθελε να σπουδάσω γεωπόνος διότι ἠγάπα τὴν γεωργίαν τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὴν δενδροκομίαν. Πλὴν ὅμως δὲν ἠτύχησε να ζήσει καὶ να πραγματοποιήσει τὴν ἐπιθυμίαν του αὐτήν. Ἀπεβίωσε τὴν 9ην Σεπτεμβρίου 1917 συνεπεία ἐγκεφαλικῆς αἱμοραγίας. Ἔμεινα τότε ὀρφανὴ ἀλλ' ὄχι καὶ ἀπροστάτευτη. Ἄς ἀρχίσω ὅμως ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Τὰ πρῶτα γράμματα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐδιδάχθην εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωριοῦ μου Ὁθους καὶ εἶχα διδάσκαλον τὸν κ. Κωστήν Μαντινάο καὶ εἰς τὰς γυμνασιακὰς τάξεις εἰς τὸ 10ον σχολεῖον Πειραιῶς ὅθεν καὶ ἀπεφοίτησα μὲ βαθμὸν ἄριστα (9,5) τὸ 1920. Ὑστερα ἔγραφα διαφορετικά.

Ο πατέρας μου δεν είχε πεθάνει ἀπὸ ἐγκεφαλικὴ αἱμοραγία. Εἶχε μια τομὴ στο στήθος που ἔφτανε μέχρι τὸ θώρακα ἀπὸ μίαν ἐγχείρηση ανοιχτῆς καρδιάς. Εγὼ ἤμουν στὴν τάξη καὶ ὕστερα σε ἓνα ψηλοτάβανο Γυμνάσιο που ἦταν ἡ παλιὰ Ἐμπορικὴ σχολή. Τὸ 2008 τὸ Λύκειο ἦταν ἀπέναντι ἀπὸ τὸ διαμέρισμα που ἔμενα. Τὸ κράτος δολοφονεῖ τότε σημαίνει ὅτι ὁ μπαμπάς θα μπορούσε να εἶχε πεθάνει. Αποφάσισα ὅτι ἀκόμα εἶναι ζωντανός. Αὐτοὶ που πήγαν στὴν Ἀμερικὴ ἦταν ἀνθρακωρύχοι ἀλλὰ δεν ἦταν τὰ ἀδέρφια μου. Ἦταν ὅμως συγγενεῖς γιατί τοὺς εἶδα καὶ τοὺς ἀναγνώρισα. Αὐτές οἱ μέρες εἶναι τοῦ Ἀλέξη. Οἱ πιο γέροι μεταξύ μας εἶναι 15 χρονῶν. Τὸ κράτος δολοφονεῖ σημαίνει ὅτι κινδυνεύω καὶ πρέπει να βρω τὴ γενιά μου, γιατί αὐτὸ τὸ γεγονός δεν θα ἔλειπε ἀπὸ τὴν αὐτοβιογραφία μου. Μετὰ δούλευα με τὸ κάρβουνο ἓνα ολόκληρο καλοκαίρι. Περνούσα στὴν Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν καὶ βρισκόμουν σ' ἓνα παλιὸ ἐργοστάσιο. Μέχρι τότε τὰ κτήρια ἦτανε κατόψεις καὶ ὕστερα ἔγιναν τομές. Βρίσκω ἀντικείμενα καὶ τὰ φέρνω στο ἐργαστήριό μου σημαίνει δουλεύω με τὸ ἀρχεῖο. Ἐπινοῶ σημαίνει ὅλα εἶναι υλικά. Ὅτι εἶναι στα ντουλάπια, στις βαλίτσες, τὰ ὄνειρά μου, οἱ σκέψεις που σημειῶνω, τὰ ἔργα τέχνης, οἱ συζητήσεις καὶ οἱ βόλτες μου. Νιώθω σαν αὐτιά που εἶναι καταδικασμένα να μένουν πάντα ἀνοιχτά. Φτιάχνω τὸ γενεαλογικὸ δέντρο των αὐτιῶν²². Ἡ προγιαγιά μου φοράει πάντα ἓνα μαύρο μαντήλι που τὰ καλύπτει καὶ ἡ θέση της μένει κενή. Βουίζουν ἀπὸ τὸν θόρυβο των πολεμικῶν αεροπλάνων. Φοβόμαστε μὴ γίνει πόλεμος

---

²² Βλ. Παράρτημα, Τὸ γενεαλογικὸ δέντρο των αὐτιῶν, γεν.1.

όταν παίζουμε στην παραλία. Κάπου εδώ μπορεί να γίνει βάση του NATO. Εκεί που ήταν χτισμένο το χωριό μας, πριν επιτεθούν οι πειρατές. Η ντακότα έσωσε τον μπαμπά σημαίνει δεν είναι νεκρός. Δεν υπάρχει πια χωράφι. Ο αέρας παίρνει το χώμα κι από κάτω είναι ο βυθός. Παλιά κρύβαν εκεί τα κανόνια. Ευτυχώς και πέταξε. Όταν ακούμε αεροπλάνο τρέχουμε να το δούμε. Πες το και στους άλλους, αεροπλάνο!

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους σκοτώνουν την προφορικότητα. Το κράτος δολοφονεί σημαίνει αφήστε ελεύθερα τα αρχεία. Στην ομορφιά της ταχύτητας του διαδικτύου. Μην ψηφιοποιείτε, ανεβάστε! Φωτογραφίστε γρήγορα, ξεχάστε τους κανόνες, κόψτε, κουνήστε, μην κρατήσετε στοιχεία, αδιαφορήστε για το πίσω μέρος της εικόνας. Μην ταξινομείτε, μην τεκμηριώνετε, μαντέψτε, επινοήστε! Απαιτήστε από την ιστορία να σας κατανοήσει. Γράψτε την αυτοβιογραφία σας. Όχι αρχειακά κουτιά, όχι αντιόξινα χαρτιά, καμία συντήρηση. Κάπως έτσι μοιάζει το φουτουριστικό μανιφέστο²³. Ο Μουσολίνι επιβάλλει τα ιταλικά στα Δωδεκάνησα σημαίνει ότι ο παππούς μου αποφασίζει να γράφει όλο και περισσότερο. Για να μην ξεχάσει τη γλώσσα. Ύστερα βρίσκω την αυτοβιογραφία του.

---

²³ Στο: Mario De Micheli, *Οι Πρωτοπορίες της τέχνης του 20ου Αιώνα*, μτφ. Λ. Παπαματθεάκη, Οδυσσέας, Αθήνα 1983 και στο: http://www.coconis.com/tsavalos/bibliography/Futurism_manifesto.pdf, τελευταία επίσκεψη 18/2/2024.

Βιβλιογραφία

- Άρης Αλεξάνδρου, *Το κιβώτιο*, Κέδρος, Αθήνα 1974, σ.157.
- Θανάσης Βαλτινός, *Ορθοκωστά*, Άγρα, Αθήνα 1994.
- Αντώνης Λιάκος, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;*, Νεφέλη, Αθήνα 2007, σ.161.
- Φοίβος Παναγιωτίδης, *Μίλα μου για γλώσσα, μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013, σ.20.
- Δημήτρης Τζιόβας, *Ιστορία, έθνος και μυθιστόρημα στη μεταπολίτευση: Τραύμα, Μνήμη και Μεταφορά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2024.
- Geoffrey Cubitt, *History and Memory*, Manchester University Press, Μάντσεστερ 2007.
- Mario De Micheli, *Οι Πρωτοπορίες της τέχνης του 20ου Αιώνα*, μτφ. Λ. Παπαματθεάκη, Οδυσσεάς, Αθήνα 1983.
- Marianne Hirsch, *Family Frames: Photography, narrative and post- memory*, Harvard University Press, Κέμπριτζ 1997, σ. 22.
- Jacques Le Goff, *Ιστορία και μνήμη*, μτφρ. Γ. Κουμπουρλής, επιμ. Έ. Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1998, σ. 156.
- W. J. T. Mitchell, "What Do Pictures 'Really' Want?", *October*, τ.77, MIT Press, Σικάγο 1996, σ.71–82.
- Jacques Rancière, *Ο αδαής δάσκαλος: Πέντε μαθήματα πνευματικής χειραφέτησης*, μτφρ. Δ. Μπουνάνου, Νήσος, Αθήνα 2008.

Δικτυογραφία

- https://www.avgi.gr/koinonia/472407_den-anapsan-ta-fota-sto-aerodromio-gia-aerodiakomidi-katelixe-65hronos-asthenis, τελευταία επίσκεψη 11/2/2024.
- http://www.coconis.com/tsavalos/bibliography/Futurism_manifesto.pdf, τελευταία επίσκεψη 18/2/2024.
- https://el.wikipedia.org/wiki/Douglas_C-47_Skytrain, τελευταία επίσκεψη 10/2/2024.
- <https://www.kathimerini.gr/istoria/562528789/san-simera-30-iolyioy-1920-i-aporeira-dolofonias-kata-toy-eleytherioy-venizeloy/>, τελευταία επίσκεψη 4/1/2024.
- https://www.woodyguthrie.org/Lyrics/Ludlow_Massacre.htm, τελευταία επίσκεψη 14/2/2024.

Παράρτημα

Τετράδιο

σημ.1.

Γάϊντς στμ 'Αρβίτσο Κερσόβω

Προσφυγιάς ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ ἐπὶ τὴν ἠλιόλουστην Μικασίου
ἐκτὸς ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ ἐπὶ τὴν ἠλιόλουστην Μικασίου

1<sh>irpuz 4 n&in 675 276

2<sh>in 675 276

Πάνο όργανών από ομιλούντες στην Βασιλική
 Κωνσταντίνου (Αύρα) βίβλος Κωνσταντίνου (Μ + Φ) στο Αβ
 Αχιλλέο Βασιλικό Ακρίο. Νέο Βίβλο Ακρίο

m. h. m. m. m. m.
 K. M. m. m. m. m.

K. M. m. m. m. m.

N. h. m. m. m. m. m.

Showing Coffins Of Victims In Front Of Catholic Church Trinidad Colo

311

Αρχηγός Ομοσπονδίας (Ασία) (Γ. Βασιλειάδης) (Ασία)
 Κ. Ασημάκης Ν. Γεωργιάδης Κ. Βασιλειάδης

Κ. Βασιλειάδης (Ασία) (Ασία) με Ασημάκη
 Ν. Γεωργιάδη (Ασία) (Ασία) με Ευφώνιο (Ασία)

σημ.1α.

2ο Αργείο
πρωτότυπο

Σε κέντρο
Αιολίδης
Σταυρού
(Τυγκάλης)
Κιουρκύ
Αλφειού
Γιάννης
Κωστήδης
(Αντικα)

σημ.1β.

Woody Guthrie

λεπτ.1.

Το γενεαλογικό δέντρο των αυτιών

γεν.1

